

„A fák az égig érnek”, porcelán falikép, 2010

Manhattan blues, porcelán falikép, 2010

Kerámiagyári álom (Seto), porcelán falikép, 2008

Cselló, porcelánhangszer, 2000

Magányos pad, porcelánszobor, 2002

Chanson Triste (Szomorú ének), porcelán falikép, 2008

Három csésze tea, (Hommage à Hiroshige), porcelán falikép, 2000

Színész fűrótoronnyal, („Hommage à Hiroshige”), 2000

Trió, (porcelánhegedűk), 1998

Önarckép, porcelánszobor részlete, 2000

Lamentatio, porcelán falikép, 2003

Önarckép. Itt az Idő, zsebóra, 2010

Emlék, zsebóra porcelánnal, 2010

Nappal és Éjjel, zsebóra porcelánbetéttel, 2010

Garzuly Gábornak ajándék, zsebóra porcelánbetéttel, 2010

Titkos hely, kőcerép és porcelán, 2011

Utamó kömvei, porcelánszobor, 1999

Háborús üzenetek, porcelánszobor, 1995

„Hommage à Kurtág György”, porcelánszobor, 1990

Tenger áramlása, porcelánszobor, 1990

Önarckép mint titok, porcelánszobor, 1985

Önarckép fűrőtornyival, porcelánszobor, 1983

A vágy virágai, porcelán falikép, 2012

Őnarckép szitázás közben, 2012

Győri László

Katapult

*Fölfelé az egyetlen út.
Egyetlen: a függőleges.
Lent az egyenes fűbe bújt,
célvesztő görbe csörgedez.*

*Fölfelé az egyetlen út.
De hol van az egyetlenegy
kimenekítő szerkezet,
a szabadító katapult?*

Kinyílna a súlyos márvány

Bella Istvánnak a túlvilágra

*Kinyílna a súlyos márvány.
Amit írtam, eléd tárnám.
Elovasnád lassan, lassan,
s hibát lelnél ebben, abban.
Rosszul esne, de belátnám.*

*Kinyílna a súlyos márvány.
Ott is írsz a rög parányán?
Megmutatnád, ahogy hajdan,
milyen árnyék vagy magadban.
Mekérdeznéd, ahogy régen:
tetszik-e? Vagy talán mégsem?
Én mondanám, nem világos
itt-ott a kép, túl homályos.
Talán mondanád: igazad van,
de hát ebben a síri zajban.*

Faluszél

– *Hová megy, néni?*
– *Csak ide a földre.*
– *Sétálni egyet? Jót tesz az a csontnak.*
– *Séta? Nem szoktam én sétálni, dehogy!*
Kimegyek, hogy beszéljek a földdel.
Beszélgessek egy kicsit a földemmel.
Ki szoktam néha beszélgetni hozzá.
– *De hát itt minden föld már másé.*
– *Másé, nem másé, csak az én földem az.*
Én kapáltam, én gazoltam régen, én vetettem rajta.
Az a föld az enyém, a repce lehet másé,
de ami termi, örökre az enyém.
Én görnyedtem rajta. Szót értünk mi ketten.

A néni nekivág, megy-megy a faluszélnek.
A határban egy kicsit a földjével beszélget.
A tudós nézi, nézi, ahogy ballag.
Visszatér a házba, falusi házába,
s hosszan eltűnődik.

És mi hallgatjuk messze,
az aszfaltos város tudós műhelyében
meséjét a néninek, a földnek,
ahogy az akadémikus nekünk földézi.
Aztán elránt a nagy-nagy tudomány
a nénitől, a földtől.
Elmélet párolog,
tudós szavak töltik meg a műhelyt.
Workshopról esik szó,
workshopról workshopra lépkedünk.

A földhöz ragadt néni
ballag és megáll kint a faluszélen.
A földjével beszélget, elnyeli az este.

A kapu

*Álomba esni a végtelen mezőkön?
Nem kérek belőle, a búzáat sohase köszöntöm,
elmegek innen, de muszáj visszanézniem,
noha kirepülnék, fuldoklom benne, mint a mézben,
ragacsos a szárnyam, ragacsos a testem, a lelkem,
a mézből kicsípni szinte már lehetetlen,
lebegő karéjon új mézet csak nagyritkán ha látok,
megrögzött szemembe új ideg hiába sóvárog,
ragacsos sorokban jönnek a régi időből a versek,
ikráik súlyosak, a rímek a mélyükre süllyednek,
mit látok, ha nézek, mit ha fölpillantok,
csak tejjé istenült Héra-tógyű barmot,
miért kapnék tőlük ismét új erőre,
a kapun kidőlnek, s ballagnak lassan ki a legelőre,
az idő keskenyül, alig férnek már ki rajta,
újat kellene szabni, de nincs, aki leszabja,
korhadó tetején merengek lovaglólásban,
kifelé? befelé? és most van-e vagy régen?
kizuhan a kapu, lassan kidönti alólam
az, aki csukta, az, aki voltam, hogyha voltam.*

Bora Ćosić

Az új lakó

Mióta itt lakom, óránként csörög a telefon, és kérdik tőlem: itt van-e Ryszard Kapuściński. Én meg mondom nekik, hogy nincs, már jó ideje elköltözött. Ezen meglepődnek: és mióta van így? Megvan esetleg az új száma? Erre azt válaszolom, hogy nincs meg, és én azt az urat egyáltalán nem is ismerem. Később újra hívnak, ezúttal egy másik hang, kérdi: hol található Kapuściński úr? Közlöm vele, hogy fogalmam sincs, és igazából nem is érdekel. Majd azt kérdik tőlem, hogy én ki vagyok. Az új lakója ennek a híres lakásnak – mondom –, amely azelőtt Kapuściński úr tulajdona volt. Ismét csak csodálkoznak, kérdik, hogy lehet ez? Felvilágosítom őket, hogy sok ehhez hasonló dolog lehetséges a világon, így hát ez is, hogy tudniillik én lakom most abban a lakásban, amelyben korábban a híres lengyel úr, Ryszard Kapuściński lakott. Erre azt kérdezik tőlem, hogy jómagam lengyel vagyok-e, és beszélgethetnénk-e esetleg lengyelül. *Możno mluvit po polsky?* Nem vagyok, mondom, de beszélhetünk angolul. A hang ezután azt kérdezi tőlem, hogy akkor én most mi vagyok, ha nem lengyel? Egy olyan országból származom, ami már nem létezik, éppen ezért nem tudok határozott választ adni a kérdésre – mondom. A lány a telefonban erre azt válaszolja, érti, miről beszélek, egyedül azt sajnálja, hogy nem tudja Kapuściński urat elérni, illetőleg hogy én magam nem vagyok a számára szükséges ember. Most én kérdezek tőle, hogy ugyan miből gondolja, hogy nem én vagyok Ryszard Kapuściński, hanem valaki teljesen más, ismeretlen személy!? Erre a lány azt a választ adja, hogy az úr, akit ő keres, híres történész, és azzal a könyvével vált ismertté az egész világon, amelyben leplezte a sztálinizmust. Most már magam is láthatom, hogy a könyvek, amelyeket írtam, nem sokat érnek, mert egyik sem rántja le a leplet a sztálinizmusról, ráadásul egy olyan szerzőtől származnak, aki még csak nem is lengyel!

Újra elmerengek azon, hogy az élet egy történész számára milyen varázslatos dolog, megmagyarázni a teljes mértékben megmagyarázhatatlan eseményeket, melyek talán „abban az értelemben” meg sem történtek! Hiszen mindenki azt gondolja, hogy az események azonnali történtek meg, ahogyan a történelem-könyvekben megírták, ám még a legbölcsebb történész sem engedheti meg

(részlet)

magának, hogy a *saját* történelmét írja, helyett kollégái – az őt megelőző történészek – hibáit leplezi le, mely hibák pedig ebben a szakmában elkerülhetetlenek. A történelemtudomány hemzseg a hibáktól, amiből arra következtethetünk, hogy ha a történész az egész életét ezeknek a hibáknak a korrigálásával tölthetné, még úgy is rengeteg elvégzetlen munka maradna a tanítványai számára, akik minden bizonnyal ugyancsak történészek lesznek.

Egyébként itt, Berlinben engem is folyton próbálnak rajtakapni, amint hibázom, a ház gondnoka például elmagyarázza nekem, hogyan kell a liftet kezelni. A liftet, melyet nemrég még az előző lakó – a neves történész – használt. A gondnok azt mondja, hogy türelmesen meg kell várnia mindenkinek, amíg a lift megáll, ezt követően már szabadon megnyomhatjuk a megfelelő gombot, attól függően, hogy hányadik emeletre szeretnénk eljutni. Mondom neki, hogy valamikor régen írtam egy kisesszét a liftről, illetőleg valamiféle metafizikusan értelmezhető felemelkedésről, melyhez éppen e szerkezet segített hozzá. És beszéltem neki arról is, hogy valamikor a régi időkben, még az előző század végén, Proust nagymamájának a házában volt lift, ami akkoriban bizony nagy ritkaságnak számított. Proust? Dehogyan Proust, hanem Brown Boveri, Stigler, mondja a házfelügyelőm; azt gondolja, Proust valamiféle – számára ismeretlen – liftgyártó volt. Mesélem az esetet az egyik irodalmár kollégánomnak, aki egyébként holland, de hozzám hasonlóan Berlinben él. Szerinte nincs ebben semmi meglepő, a világon sokféle ember létezik, mindenesetre tartsam mindig szem előtt azt a kis piros gombot, amely nagy valószínűséggel az én liftemben is megtalálható, mert ha egyszer, ki tudja milyen oknál fogva, a lift megáll, egyedül az a piros gomb húzhat ki engem egy ilyen hülye szituációból.

A kis kőerődítményt – amely voltaképpen egy kis falu; egyébként itt született Bonaventura is – egy keskeny, meredek kőhídon át lehet megközelíteni, melyet utólag lebetonoztak. *Civita di Bagnoregio* egyike a legszebb helyeknek Olaszországban, mi több, az egész világon. Mégis, néhány évvel ezelőtt, midőn általkeltünk rajta, a feleségem elalélt a látványtól, mely a hídról lepillantva megmutatkozott. Nevettem ezen a fóbián, amely nálam egészen más helyzetekben szokott előjönni. Én félelem nélkül felkapaszodom az isten tudja, milyen magasságokba, de elegendő végigsétálnom egy egyszerű római utcán, ahol túl sok az ember, és menten zavarossá válik a fejem. Most, 1997 nyarán, ez a hidacska – mely az egyházi gondolkodó, Bonaventura szülőhelyére, a Bagnoregióra vezet – leomlott, így az a néhány lakosa ennek a filozófiai falunak elszakadt a külvilágtól. Azt mondják a kamerába – mely nagy valószínűséggel helikopteren érkezett el hozzájuk, Bonaventura egén át –, nem tudják, mihez kezdjenek így, hogy a világon minden létezőtől el vannak vágva. Ezt mondja egy enyhén foghíjas, átlagos, középkorú ember, a civilizációnak eme zéruspontján: aki, úgy képelem, odafönn öszvéreket tart. Mert amíg a híd ép volt, nyilvánvaló, hogy ő az öszvéreivel cipelte föl oda a kíváncsi látogatók, turisták bőröndjeit. Most egy időre felhagyott ezzel, földijeivel együtt egyedül maradt a nagyvilágban. Az én képzeletbeli öszvérhajcsárom, akinek fogalma sincs arról, mi mindent gyűjtött össze a nagy elődöktől, hajdani honfitársaitól, akik ebben a faluban jöttek világra. Erről meg Kaspar Hauser jut eszembe, az, hogy mennyire hasonlít a sorsom az

övéhez. Hisz' én is a civilizációnk egy ismeretlen pontján találtam magam, s ez nagyjából olyan, mint amikor az ember önmagára, egyszersmind a mindentől való elszakítottóságára eszmél. A bagnoregióiaknak is ismét mindenhez hozzá kell szokniuk, akárha ott állnának a világ kezdetén. Mert nincs olyan hely ezen a bolygón, amely egyik pillanatról a másikra ne tudna elszakadni a „többtől”. És ez a pillanat attól válik igazán különlegessé, hogy az ember ebben az elszakításban végül azon is elgondolkodik, hogy miért történt meg vele mindez. Lehet, hogy éppenséggel ama „el nem szakított” állapotában volt valójában elszakítva? Csak ezen nem gondolkodott...

Szóval, mindenki velem foglalkozik, mióta új lakóként itt élek Berlinben – lehet, hogy ez az idegeskedésre kevésbé hajlamos embernek a kedvére való. Engem azonban az idegenek túlzott aggodalma nem mulattat különösebben, így aztán odafigyelek arra, hogy e gondoskodás közepette is sikerüljön úgy-ahogy megtartanom az egyensúlyt. Itt még a bosszúsággal kapcsolatban is számos új dologra megtanítanak.

Már az első pillanatban azt tekintettem a legfontosabbnak, hogy ne idegeskedjek az új helyzet miatt, amibe kerültem, hogy tudniillik idegenként élek egy városban, amelyben azelőtt sohasem éltem. Már egyedül ez az emberi körülmény képes felbosszantani, pedig ennek nem kellene feltétlenül így lennie. Ha már valami miatt bosszankodni szeretnék, hadd választhassak magamnak valamilyen más ürügyet erre; az ismeretlen városban való idegenként létezés érzetének sokkalta inkább fel kellene vidítania. A bosszúság és a boldogság közötti különbség majdhogynem érezhetetlen és észrevehetetlen, ahogy azt az író műmunkássága során már többször bizonyította. Holland kollégánóm abban különbözik bármely más kollégámtól, hogy minden irodalmi titkát örömmel elárulja nekem.

Épp a minap gondoltam arra, hogy a „Kapuściński-ügy” lekerült az életem napirendjéről, és akkor újra jelentkezett valaki, hogy a híres professzor hangját szeretné hallani. Erre ismét csak azt válaszoltam, hogy ez nem lehetséges, én az új lakója vagyok a keresett úr hajdani lakásának. A hang a vonal túlsó végén azt mondja, hogy a professzort az az Adam Michnik keresi, aki az emberi jogokért harcol az egész világon. Ezt úgy fogtam fel, mint valami szemrehányást, elgondolkodva azon, mennyire fontosak a múltbéli események – az, hogy tolmácsolják őket azok számára, akik nem vehettek részt bennük. Megértettem azt, hogy egy ország, a nemzete, és önmagában a nyelve sem tudna létezni, ha nem rejtik el benne e tudományt, amely magyarázatot ad a történelemre, és annak legborzalmasabb pillanataira. Beleképztem magam egy ilyen tudós szerepébe, de mindjárt megértettem azt, hogy az én történelmi előadásaim senkit sem elégténekel ki kellőképpen, mert elkerülhetetlenül, szándékosan elhelyeznék ezekben a legkínosabb pillanatokban néhány érdekes kalandot, remélve, hogy ezen kis kalandok, vidámságok hatására a történelemből sokkal kevesebb szörnyűség derül ki. Általában a hibáim jelentős részét úgy követtem el, hogy különböző helyzetekben elejtettem egy-egy tréfás mondatot, majd kiderült, hogy amit mondtam, ott, abban a szituációban rosszul hat, tehát egyáltalán nem vicces. Másrészt, a történelmi lét legboldogabb pillanatait igyekeztem úgy tolmácsolni, mintha azok kevésbé lennének boldogok, és ez volt a legkiálthatatlanabb tévedésem, amit csak elkövet-

hettem. Mindezen gondolatok annak köszönhetően ébredtek föl bennem, hogy az emberi jogok nagy harcosa a híres történészt keresi, remélve, hogy elérheti őt azon a telefonszámon, amely most valamilyen hiba következtében – az enyém. Szörnyen sajnáltam, hogy nem tehetek semmit az ismert professzor felkutatása érdekében, így az emberi jogok helyzetének javulása érdekében sem. Sőt, még a feleségem is bizalmatlanná vált a számomra ismeretlen elnyomottakkal szemben tanúsított odaadásomat illetően. Annyi könyv létezik, de egy sincs közöttük, mely vállalná, hogy a bukott emberek nyomoráról elmélkedjék. Megértettem a félelmét, mert magam is elgondolkodtam már azon, hogyan is kapcsolódhatnék be ebbe a harcba, mely azonban számomra semmilyen kilátással nem kecsegtet. Csoda, hogy egyáltalán ennek a harcnak a kilátástalansága nem vonzott, pedig azelőtt mindig, minden kilátástalanságba gondolkodás nélkül beleugrottam. Lehet, tudnék is írni néhány fejezetet erről vagy arról az igazságtalanságról, ha lenne valaki, aki sokkal tapasztaltabb ezekben a dolgokban, és megtanítana, hogyan és mivel kezdjem... Minden könyvem olyan *váratlanul* veszi kezdetét, úgy, mintha ott, azon a ponton nem is kellett volna elkezdődnie – ez a kezdet azonban az emberi jogfosztottság kérdésével kapcsolatos értekezésnél nem lenne helytálló! Talán magam is jogfosztott vagyok a tekintetben, hogy a mások elnyomottságáról képtelen vagyok egyetlen szót is írni, de minden más hülyeségről annyit értekezhetek, amennyi jólesik. Jogfosztott vagyok, mert nem vagyok képes bekapcsolódni a történelmi folyamatokba, amelyek körülöttem zajlanak, s majdan, ha már az események leperegtek, nyilvánvalóan könnyebb lesz az adott történelemmel kapcsolatban megírni egy elbeszélést, lehet, hogy épp a legértelmetlenebbet és legfelelősebbet. Az is lehetséges, hogy az emberi történelem meséi valójában mind értelmetlenek, legalább annyira, mint amennyire maga a történelem értelmetlen, és mégis, az embereknek, akik ezzel a történelemmel foglalkoznak, irigylésre méltó tekintélyük van a világon, míg nekünk, többieknek, akik megfosztattunk attól, hogy bármilyen történelmi eseményt megírjunk, marad az a szerep, melynek hatása bármely történelmi szemléletre nézve több, mint siralmas.

Meghívott minket vacsorára a holland irodalmár kolléganóm. Azt mondja, a vacsorán jelen lesznek más írók is, és hogy az íróknak kölcsönösen ismereniük kell egymást, mert lehet, ez az ismeretség majd később a könyveikből is visszatükröződik. Már korábban észrevettem, hogy az íróknak nincs semmi komolyabb mondanivalójuk egymás számára, amit pedig elmondhatnának egymásnak – azt nem szeretnék! Holland kolléganóm azonban szeretné megosztani velem a legkülönfélébb gondolatait – mind a holland, mind pedig bármely más dolgokkal kapcsolatosan. Elmeséli nekem, miként kezdett el írni, az íróvá válás mindennemű szándéka nélkül. Az irodalomhoz való vonzalmát az keltette fel, hogy rendszeresen elolvasta azokat a szövegrészleteket, melyeket a könyvkiadók előszeretettel jelentetnek meg a könyv borítóján: a fülszövegeket. Ezekből a részletekből minden megtudható az illető könyvről, sőt még arról is, ami ezekből a könyvekből hiányzik. Meséli nekem a kolléganóm, a holland írónő, hogyan merített ihletet ezekből, hogy azután egy egész könyvet ily módon – fülszöveg-módszerrel – írjon meg. Kezdetben csak egy holland nő volt, aki fülszövegeket

olvas, később vált írónevűvé, olyanná, aki egy teljes könyvet megírt a fülszövegek nyelvezetében. Az egész könyv egy nagyon hosszúra nyúlt fülszöveg az ezt megelőző, nem irodalmi életéről, mely később irodalmivá változott. Éppen ezért az ő könyvének nincs fülszövege, hiszen lehetetlen lenne pár mondatban bemutatni egy olyan könyvet, amelyet a fülszövegek nyelve ihletett.

Ezt követően mesélek neki is a kisesszémről, amelyben az emelőszerkezetéről írok, s amelyet a lifttel való utazásaim ihlettek. Erre azt válaszolja, hogy nagyon találóan összekötöttem a liftet az ő utazásával – az emberi törekvéssel, hogy mind magasabbra és magasabbra emelkedjünk! Azt mondja, van egy barátja, egy Düsseldorfban megjelenő lapnál, lehet, hogy ő lehozná az esszémet. Lenne azonban itt egy apró probléma, tudniillik a lapot ketten szerkesztik, az említett úr és egy kollégája – a gond az, hogy ez a kolléga nem Düsseldorfban él, hanem Essenben. A lapot állandó telefonkapcsolatban szerkesztik, ami ennek az egész szerkesztői munkának egyfajta sajátos ízt ad. Ezenfelül, ügyelni kell arra, hogy az esszémet okosan fordítsák le, mert sok szó a németben rendkívül furcsán hangzana, illetőleg elképzelhető, hogy a legegyszerűbb műszóknak valami teljesen váratlan alakja van. Itt van mindjárt a lift szó, amit itt úgy mondanak, *Fahrstuhl* – szék, amely utazik! Éppen ezért a legfontosabb az, hogy találjak magamnak egy jó és megbízható fordítót, aki mindent, amit én a saját nyelvemen elgondolok, hűen átültet a maga nyelvére. Bár a fordításoknál a kilencven százaléka elveszik annak, amit minden külföldi író könyvének megírásába fektetett. Mindezt bizonyítani tudja egyike az itteni legnagyobb spanyol műfordítóknak, aki magáról kis híján úgy beszél, akár egy lóról, akinek semmit sem sikerült a „saját” spanyol íróitól német nyelvre átültetnie; mindazon könyvek, amelyek egy bizonyos spanyol írótól német nyelven kiadásra kerültek, valójában egy német műfordító könyvei, aki ezt a spanyolt olvasta. Holland származású háziasszonyunk maga is megtapasztalhatta az idegen nyelvre fordított szerzők sorsának mostohaságát, s most úgy olvassa saját könyvének német fordítását, akár egy ismeretlen német író könyvét. Ezért is ajánl most nekem nagy szakértelemmel egy nagyon barátságos lányt fordító gyanánt, aki ugyan nem ismeri az én nyelvem, de kiválóan tud oroszul, ami ugye nagyon hasonló.

Ez a lány már sok orosz könyvet lefordított, és most ez a kísérletezés az én liftes szöveggel igazi kihívást jelentene számára. Egyedül egy orosz-én *nyelvű* szótárra lenne szüksége, melynek segítségével azután könnyen megértené a különbséget a szavak értelme és *szelleme* között, mert – a fordítók legnagyobb szerencsétlenségére – minden nyelvnek van egyfajta sajátos szelleme, míg egy hozzá hasonló másik nyelv szelleme merőben más, mondhatnánk, hogy mindenben az ellentéte! A kollégánóm tudja jól, mit jelent egy *kis* nyelven írni, olyanon, mint az övé, amely leginkább az óceánjáró hajókon használatos. Éppen ezért a holland irodalmárok számára az lenne a legbölcsebb, ha az óceánjárók életét írják meg, nem pedig arról értekeznének, hogy milyen az élet Észak-Európának azon a kis szegletén, amely valamikor szintén tenger volt. Egy Hollandiában élő holland író élete ugyanis nem sokban különbözik legközelebbi íróársától, aki egy óceánjáró hajón él. Az ő sorsuk a tenger, csakis a tenger – ebből a szempontból nézve az én berlini kollégánóm mindent megtesz annak érdekében, hogy könyveivel meg-

meneküljön az óceán hullámainak veszedelmes morajától és a sirályok fenyegető sípolásától.

A holland kolléganőm sebész férje azt mondja, soha nem tudja eldönteni, hogy tréfálok-e vagy sem, és ez őt kifejezetten zavarja. A honfitársai, ha viccelnek, azt követően szükségszerűen nevetnek, más esetekben átlagosak, vagy éppen szomorúak. Ezzel ellentétben én egy látszatra vidám, nevetséges történetet holt komoly arccal mesélek el, úgy, hogy ő valójában nem is tudja, mit gondoljon a viselkedésemről. Azzal vigasztalom, hogy majd idővel megszokja, ahogyan minden ismerősöm. Egyébiránt számomra teljességgel érthetetlen, hogy valami mikor „vidám” és mikor nem az, ezért van az, hogy nem teszek különbséget a dolgok között, amikor beszélek róluk.

Szóval ezt kérdezi tőlem a holland kolléganőm férje, az orvos, aki egyébként az utolsó kelet-németországi diktátort, Honeckert kezelte. Honeckert a szocializmus ideje alatt elkövetett atrocitások miatt állították bíróság elé, majd kiderült róla, hogy rákos, és ezt épp a holland író férje állapította meg. Ez a komoly orvos kérdezi most tőlem, hogy viccelődöm-e, amikor vele beszélgetek. Azt meséli, Honecker a betegyán az egész addigi életét megbánta, melynek legfényesebb időszaka az volt, amikor vadászott. Erre azt válaszolom, hogy az én országom diktátora is szeretett szarvasra és őzre lőni, és úgy általában Keleten a diktátorok rengeteg vadat leterítettek; az embereket nem is számolva. Nyugaton az államférfiak inkább joggingolnak, sokszor két város között is, míg Keleten a hozzájuk hasonlók kimennek az erdőbe és őzekre lövöldöznek, nem törődve azzal, hogy azok az őzek milyen kedvesen néztek rájuk a lövés pillanatában. Vadászsikereik azokban az agancsokban manifesztlódnak, melyeket hűségese alattvalóik gyűjtenek össze a nagy lövöldözés után. Talán seholsincs ilyen gazdag agancsgyűjtemény, mint amilyen a hajdani és mai keleti diktátorok „udvarában” található. Meglehet, hogy ez egy vadászcivilizáció, mondom, az egész szocializmus, mely alapjában véve mára már megbukott.

Holland kolléganőm, aki meghívott minket vacsorára, az idő nagy részét sajnós asztalunktól távol kényszerül tölteni, mivel szünet nélkül hívja őt édesanyja telefonon Amszterdamból. A mama ott, Amszterdamban egy bank szomszédságában lakik. Ezt a bankot nemrégiben két dél-európai álarcos rabló fosztotta ki. A mama nagy részletességgel meséli ezt a lányának, berlini kolléganőmnek, ezért hát a kolléganőm – annak ellenére, hogy ő hívott meg bennünket erre a vacsorára – nem tud velünk vacsorázni. Tulajdonképpen ezért beszélgetünk a férjével, a keletnémet diktátor, Honecker utolsó orvosával. A holland nő a szomszéd szobában, Amszterdamban élő édesanyjával beszélget, de időközben átjön hozzánk, hogy megkérdezze, mi a neve az országnak, ott lenn Délen, merthogy ez a két álarcos rabló szintén Délről származik. Azt felelem neki, hogy az ország, ahonét az álarcos banditák származnak, nem egyezik meg az én országgal, de a közvetlen szomszédságában van, kissé nyugatabbra. Mindezt szinte szégyenkezve közlöm, mert lehet, hogy kolléganőm édesanyja ott, Amszterdamban ettől majd egy kicsit kiábrándul. Akárcsak a lánya, mert képtelen elmondani neki, hogy itt ül az asztalánál egyik kollégája, aki ugyanabból az országból származik, ahonnan azok az álarcos bankrablók, akik kirabolták azt a kis amszterdami bankot,

a mamája szomszédságában. Végül sikerült ugyan tisztáznunk, hogy jómagam melyik országból jöttem, de az est további részében mindvégig azt érzem, hogy valójában annak a két banditának az országából származom, csak, mert ők az egyik szomszédos országból valók, és a kettő tulajdonképpen egyre megy. Rögtön az elején azzal kellett volna kezdenem, hogy ugyanabból az országból származom, mint az a két rabló, nem pedig abból a másiktól, amelynek ebben a percben példátlanul több rablója van, mint bármely más országnak, épphogy csak ezek még nem érkeztek meg ahhoz az amszterdami bankhoz, a házhoz, amelyben a kolléganóm anyukája lakik.

Kínoz ez a hirtelen jött ötlet, mely arra készítetett, hogy ne ismerjem be, hogy ugyanabból az országból származom, ahonnet ez a két szerencsétlen álarcos rabló, akik kifosztották azt a kis amszterdami bankot. Hiszen a házigazdám, holland kolléganóm és sebész férje, aki Honeckert, a diktátort kezelte, minden bizonnyal azt feltételezik rólam, hogy abból az országból származom, csak épp kellemetlen bevallanom. Ám eddigi életem során mindig, ha szerettem volna valamit nyíltan bevallani, vallomásom senki sem vette komolyan – így hát ez a hamis beismerés sem jelentene semmit. Az emberek számára az életben általában „semmi sem ér semmit”, amit a legjobban az amszterdami idős hölgy, berlini kolléganóm édesanyjának esete példáz. Az író nő mamája ugyanis látta, amint hamis honfitársaim álarcosan belépnek abba a kis amszterdami bankba, ám kiáltásait az ablakból senki sem vette komolyan.

Barlog Károly fordítása

Péter Márta

négyütésű szó (naplóvers)

(a sors nem gyógyítható
E. M. Cioran)

*valami fehér vászon, tán
ágyi lepedő, szemben az
ötödiken, lepedő
az erkélyrácson, sütkérez-
lengedez, a házban,
ahogy hallotta valaki,
osvát is lakott
ellengi ezt is egy régi lengés, de
mögüle szól a tenger, a nagy,
hajlékony tömeg, és szürkés-
fehérén tengernyi emlék
csapódik szét, most
osváté is a gondolattól, az ő
(ide)gondolásától, amit különben
nem kutattam ki, mert a gondolást
őrzöm a valótól (néha ez is tett)
a tenger meg, ahogy
materként mindent fölnevel
(nem vet ki magából), befog és
elfogad, fogad magába, még
hullám porát is fogja, ha megteszik
nekem (nem úgy mint a szobrásznak
nem, ki a tiszába vágyta magát
magamaradékát, hiába). a hullám-
sír szép, két felében négyütésű szó
négy jelene, jelentése van, s míg veri a
szél (sok ütemben veri) a szürke-fehér
vászont, reng a tenger bennem és reng
a sok lény,
anyám, édes holt anyukám
por-töredéke is.*

kis kapszuláját
elhajóztam leszboszig, ott szórtam egy kikötőben el
ha már imádottad volt a tenger, sóját vetted, vitted
szemedbe, hogy más alakban kiontsd, sok könny-
veszést írva át és vissza. lebegtél csodálkozó halak
közt le szépen, az életes sírba, s még egy fél- (vagy egész?)
bolond is zengette kikötői magát e zárt ünnepen,
jobb is volt pap helyett, kiket nem szerettél, mert
közülük egy gyerekként alázott
iskolás voltál még, 'mikor róladneked az ördögről
maszatolt (társaid fülébe is), kiszolgáltató védetlen
korod egy házi avatott házi szövegének, s rávert alfeledre is,
túlkapva magát (ahogy nem szokatlan egyenöltözetben),
de isten azért gondos volt rád, küldte e bolondot, lélek-
segédül, világegyensúlynak.
tengereket jártunk (egyszer álmod
képein tenger vizén is járt lábad) jártunk együtt partokat, 'hol
üresen gazuló telekre mutattál, hogy azt kinézted magadnak-
nekünk és boldogok voltunk a szellemi szerzésben, tettünk
a késsel, mindenik kékével, ahogy a lobogó lepel is szelével
és valóbbi lobogás volt az, mint ünnepi házakon koszlott zászlóké,
ám a tenger valahogy, mint hiány, mindig velünk, életünkbe ömlött és
csak éves lehettem, hogy orvos szava szólt (de biztos révületben),
nem tudná-e anyám tengerre vinni testemet (részeim
lakát). jó orvos volt, látott, engem látott, s bennem a
tengerárt, hogy szól belőlem, kiszól a tenger vízsúlyos
önértése, és értettem magam, tényleg, túl korán is, bár láthatómra mint
idegenre bámultam néha, hogy mit akar itt a csenevész kalandor, és oly
szokatlan volt, mint a nyers ruha, és egyszer, pár évem körül ki is szolgáltattam
(akiknek), mert a közeli utcákon rolleren (vagy szót magyarítva), kétkerekű
hajtányon nyargaltam meztelen, ablakok előtt könnyeden suhanva, nem figyeltem
mozduló függönyre (nem tudtam, hogy akkor függöny mögül ha lesnek,
nem engem) és a nap takarta testemet, rám borult a fénymeleget, ez volt az énség
belseje, az én döntésem, szabadságom, felnyílt-őrzött titkom, a benti, házbeli
életből kihajtva-élve. és boldogan lobogtam, mint a fénytörő vászon fent, meg rég'
a többi, két fa közt madzagon, ahogy lengtek-csepegték a ruhák szennyeinket
vesztve és tudtam már, mit tesz a ruha vagy inkább mit fed emberen, emberek
csoportján, nélkülük mik is volnánk, mi volna a köz jelmezek nélkülében, káosz,
de kétféle itt még a káosz is, istentől és embertől alkotott, és isten olykor elunja a
szórtelen állat magafeledését és idézőleg valami szörnyűt bocsát rá, kis ébredésnyit,
mert aztán minden csak úgy, tovább, és ennyi.
valahogy éreztem már akkor is e reményvesztőséget, ez ült bennem,
belül, mintha beteg volnék, nem a testem, hanem a testem léte által,
érezve szervült részeim ideiglenességét, a valakiség átmenetiségét, s
nehéz volt érteni az embert, hinni a hívésében, de az én külön hiányomban

*bentlakoztam, magahiányomban voltam, én voltam egészen
(és ez megmaradt)*

*őrzöm bent a képet, ahogy nagyanyám a rácsos ágy, ágyam fölé hajol, és mondja,
én istenem, jó istenem, lecsukódik már a szemem, hogy valamibe kapaszkodjunk,
hogy segítsen velem magának az éji világban, de istenről amúgy és később nem
beszélt, talán meghalt benne rég, még jóval énelőttem. olyikor (tán hetente) jött a
néma, világosas bözsi nő, szétterülte sok szoknyáját, bő fodorját, s ült
a földön, ahogy mi alsókonyhánk küszöbén, ültünk hármunk csendjében,
várakozás-rendjében, mert a várásban is van erő. liza is jött minden héten, barna
cigányasszonyunk, az ő hangját ismertem, beszélt is, nevetett, és egyszer hozott
nyakbavalót, vörösbordó gömböket, de máskorra elfonnyadtak díszeim. hát senki se
mondta, hogy ez a sor, a tárgyi végzet, nem mondta, hogy nézzek csak sokáig,
csipkebogyó fogyásig, hogy tekintet és múlás összeérjen, s csak álltam a múlás
tételében, pedig mehetöm volt
hováis. mert
mi a világ.*

*azt már láttam, mi az utcavég, egy nagyobb utca, aztán meg a fő, és van határa
városnak is, de az ország már mi, országnak határa, hogy lehet azt átlépni, megnyitni
és lezárni, ha nincs ajtaja, nyitja, kulcsa, és ha van is, ki őrzí azt (őrizheti).
én őriztem kis kavicsom, azt dobáltam iskolába, a sánta kockájába, pontosan, hogy
(határsértő ne legyen) négyzetbe essen, aztán egy lábon ugráltam el érte, és senki se
kérte, hogy a jobb vagy bal vigyen. felviláglott már, hogy a dolgok amúgy is
természetiek, az emberi dolgok
az emberibe dobva-zuhanva, a bensőben
itatódva, csak kifelé másulnak színeket, de benti
színük egy. és egyszínű a halál is
egyszínű a temetés.*

*oda is jártunk, eljártunk nyugvólag, és színház volt az is, ahogy
a templomi, szertartás színház (második műfaji fogalmam). láttam a
halottakat, elhagyott testeket nyitott koporsókban, selymes fehérék közt
múltaszalódo, összefont kezükben imakönyv, olvasó, néha zsebkendő is, élők
könnyeit itatva, az ifjak vőlegénynek, menyasszonynak, mennyei arának voltak
öltöz(tet)ve, az idősek sötétben sötétültek. és a temetésen ünnepi volt minden,
ruha, cipő, lélek, csendes és komoly, még a fájdalom is udvariasan buggyant
szemkutakból, csak amikor koporsófedelelet szögelték, vertek kalapáccsal, zajgó
ütlegekkel, akkor volt bírhatatlan a levegő súlya, akkor tört, repedt minden,
megrepedtek a hangok a torokban és az élő test vele omlott másvilági útiszerkezetre.
nem ismertem még e cselekvés szándékát, hogy miért kell az, miért kell ily hatásos
képekkel áldozni neki, de mintha határ lett volna, határvidék, amelyen túl csak
halottak meg haramiák járnak, összekötve innenit és túlit, aranyat, sírba vitt értéket
rabolva. láttam az elhagyott-hullott testeket (aztán de sokat még), az akkorkhoz
közel nagyanyámét, kinek foga már csak a szekrényben aranyult (nem úgy, mint
ruszki asszonyoké nevetésben), 289 forint 25 fillér szerepel a vételi jegyen, ennyit ért
a fog hatvanötben az óra és ékszerkereskedelmi vállalatnak, és együtt
ment a foggal a széles jeggyűrű (84 forint) meg két pár függő (122 forint 50 fillér) is,*

hogy egy ember sírba ereszkedjen, kihez (kinek lelkéhez) lánya, anyám beszélt, hogy azt kérted, halott tested szívét szúrjuk meg át, de nem kell azt megtenni, oly biztos halálad, tetemnek lélekárvasága.

de most még megyünk nagyanyámmal szokott mód, láb-busszal a zagyvágáton, és szomorú fűzeim velem, mert sejtve, hogy megint szúrnak, vért csapolnak tőlem, ha megörökölt matróruhám ujjja nem lehet nagyon szűk. és a tűk mindig vastagok, mintha döfésre készültek volna, és döftek is velük, és nem értettem azt sem, miért jó ez nekem. az sztk-ban (még oti-nak is mondták) sok ember ült-állt az ajtók előtt biztosítási igazolványával, várt sorára, számára, míg végül egy szám(ozott test) maradt. és a test(?) szükségletét szolgálta itt a köpöcsésze is, amibe sokszor belepillantottam, ahogy később fogaimat tépdesték ki sorban, mert ez volt a kezelés rövid útjamódja, aztán köpködtem utcán, hazafelé, muszáj-nyomokat hagyva (ahogy muszájitalan szemét is történi), és hős voltam, aznapi magam hőse. vajon nagyanyámban is mozdult a saját hős? vagy a lét volt benne tett, a létezés tevése? szótalanul nem mosolygott, sötét szemével figyelte a sorsot és baktattunk a tiszta (ideiglenes) hidján, az autók közt a mi autónkkal, öreg babakocsinkkal (szilvababóval), túlatiszai földről valóval. baktattunk és billentek a deszkák, lelátást engedve örvénylő tiszába, sárgazöld folyamába, félelmek sodrába, de vonzott, ahogy azt is magába vonzta, 'kit egy koszorú jelölt csak a vízi (mű)tárgyon, a zuhanást jelölte, hullámsír-helyet, sírhelyet, amely a hídról csak a sodrás viszonypontja volt. a folyamot majd át is úszom, tilosan úszom át, sodródva benn' komoly távokat, és imádom homokját (ahogy a tengerét fogom).

vízvilág volt ez, anyám örök vízvilága, tanyahajóról libbent vízvadába, úszott erősen, tempózott szépen, ahogy majd felnőtt életében is. apja állami vízmester, hivatala (s családja) hivatalos akaratból 44 őszén költözik vagonba s tovább, mezőkomáromba, ahol majd parancsra lövészárkot ás, de mire az ottfeledésből gyalog, székéren s akárhogy visszaér tiszájához, kirabolt házához, már nem úr, hanem (ahogy '45. június 15-én levélben értesül magáról) valószínűnek látszik, hogy a németek híve lett, aztán csak a szagtalan, vagy inkább szagos levelek, létszámcsökkentő határozatok, egyebek, s míg felszerelés nélkül bukdosott le a mederbe elsüllyesztett uszályhajókat felkötözni, eltengődött valahogy a végig, amikor a víz meg április hidegje öleli magához, a honvéd kórházban öleli végleg, aztán a honvédből orosz lesz, a vízből meg árvíz, démoni velence, házak vízbetükörbe, vizekbe törve, mosódva alá mint a lelkek.

és mit látott mégnemanyám, tizenkilenc volt talán, a gyilkos-tóba meredve, csónakban ülve, lelket látott, mégnemapámét, utazott meglátni őt, a katonát, és szépek voltak, elsőtutolsó derűjünkben, 1941-ben (ambrus fotó, gyergyószentmiklós). néznek onnan idefelé, a jövőbe tekintve, mintha tudnák, a képen még biztonságban vannak, védve öntörténetüktől, minden történettől is, mert csak az akkori jelen van, ahogy mégnemanyámat várja az apja, naponta kimegy az alcsiba, kis állomásra, hátha érkezik, leszáll ő is, ott lesz a távolból jövők közt a lány. az alcsi túlfelén még

dolgozik a malom (és az épület másfelén ott a malmos család maradéka, ahogy a falak zizgésében éli múltját) és a földutak keresztjében nyitva a tulipán, a virág utcákhoz közeli virágnevé kocsma, illatszagával, olaj-padlójával is virág, ahogy minden itt. és a vízvilág itten sárvilág is, szomorú arcú lovakkal, kikben majd én sebződöm, 'hogy pattog az ostor, bőrből hasul az eleven, és helyben ugrik meg az állat. helyben süllyedek egy nap én is, a kocsma és malom közt nyeldesz a sár, sötétbe le, mélyébe talál, lábam már foglya, s mikor térdemet zárja kalodája, hidegező nedv-szívása, bömbölni kezdek, istenhez bömbölve levegő-világért. a malomból lát meg valaki, apám fivére cibál ki, csak cipőim eszi meg a sár. a föld mindent benyel, minden lényt elemészt, embert is emészt, etetve hullával, szervi hullással (csak miénkkel ne még), csak vigyen, forogja útját, és visz magán bennünket hagyja történetünket úgy, ahogy mi írjuk, a teli-telenben reménytelenben (ahogy megtapadt velünk a szó) de néha elámulom, hogy ki írja bennünk, kitől van sorsunk, s mennyi a tehetés benne, vagy csak rakja lábunk, lökdös hová a természet, sajátunk, ha van, ha létezik bennünk saját olcsó játékom, bentszórakozásom volt a szavak ismétlése, addig szóltam őket, míg szabadok lettek, üresen repkedtek, elhagyva embert, tárgyat, szófelszabadító voltam, magam szabadítva (ha más akkor nem lehettem). és kérdés volt, mostamat látom-e a szárnyas-tükörben, szárnyaiban, profilomban, kimázolt arcomban, ahogy magamszabadítva színházast, idegent is játszom, akármi magamat szárnyak világából, mondom és nézem magam, nézem és mondom magamat, minden hangokon beszélve-sírva-nyögve tülekedő szókat arcom tükörének, és magány-játék volt, magány-színház, egészem éltem bent magamra csukódva. és ajtóm mögött bomlott, beomlott a múlt, s bennem volt nekem még tudhatatlan súlya, és nem tudott volt a jelen és jövő, az összes idők mélye-hallgatása, félelme, nyomása, ahogy régpapírok vonszolódnak a világba', kivonat, keresztlevél, származási táblázat, előttem éltekről hányadiziglen sírba hullt szabályos létek. a csendre emlékszem, némaságra, orádtás némájára, hogy a lényeg ellenáll, elakad, befelé bomlik el, hogy a felszín legdurvábbja se közelíti a benti mondhatatlant, hogy az mindig szabálytalan, s az is marad, mert a szabályok mindig kintiek. az ambrus fotó mögött sötét uszály meg baljós (korhű) csillogás, de az ifjú pár még elsőtutolsó derűjében úszik a történetben (történetében), ami innen nézve írva volt, mert az ifjak mindig úsznak, szeretnek és nemzenek, hogy szabályok is vonatkozhassanak kire, hogy a szabályszerzők, -tartók és -talanok játéka fönmmaradjon, annak kereke forogjon, s élvezze az, 'kinek élvezet jutott. és a

szabályszerzők urak a temetőben is, az 1939 évi IV. t. c. végrehajtása céljára illetékmentes iratokban is sírokból buknak elő, születnek-szülnék újra, és házasodnak holtak, aztán élők miatt, az élet miatt megint, akárhányszor is, ahogy a Származási táblázatban, apám szükségiratában anyám felmenői találnak egymásra a M. kir. 6. honvéd gépkocsizó lövész zászlóalj parancsnokság pecsétje fölött. (kelt galánta, 1943. február 15-én), s a lap alján még háromtagú bizottság is bizonyít piros tintával, négy nappal később munkácson.

titok volt nekem az anyanyelv, hogy mitől anya az, kutyanyelvről tudtam, papírként és kutyaszájából lógva, macskanyelvet is láttam állatban és (később) csokis dobozban, de az anyanyelv (hogy a köz nyelvével közül), felfoghatatlan, forgatom a szót is, ahogy a szavakat forgatják. ahogy az élet is annyiféle, ahányan élnek, és szabály lehet szabálytalan, s törvény is törvénytelen, de mi köze ennek az anyához, anyám nyelvéhez pláne. s (nemlétemben) nem tudtam még és a páros képen ő se, hogy szükség lesz szavára, s lenne szóforgatásra is magyar meg idegen között, hogy értse őt a komisár, 'mikor készül a leltár, 'mely felvétel 1945 május 31-én (galánta, rákóczi út 64.). bútorok, konyhaedények, fehérenemű és ágynemű (1 drb babadunyha és 1 drb babavánkos is, bátyám alvó holmija) aztán a ruhanemű: 3 drb férfikabát, 2 drb női kabát, 3 drb férfi ruha, 2 pár férfi cipő, 1 pár női cipő, 2 drb férfi pizsama, 6 drb női ruha, 4 drb férfi alsónadrág, 4 drb kombiné, 4 drb női nadrág és a leltár hátlapján a menekült törzsszám (1265/1945) meg a kétnyelvű körpecsét.

anyám huszonharmadik éves, hasában mozdul nővérem is, ki már akkor sem életragaszkodó, anyaburkában zuhan ki mozgó vonatból, s nem moccan többet. mondják, hogy meghalt, halott a magzat, de sejtő kegyelemből nem hisz anyám másnak, csak magának, s hitéből feltámad halódó babája, ha rövidebb létre és szomorú végre is. de még ezt sem láthatja (ahogy sokszor jobb is nem látni sorsot, jövőt), csak viszi, lendíti útját, akarátát felé a minék, ami honnan nézve élet. és a honnan nem is kérdés mert a legbiztosabb nemlétező pont ez,

létkívüli múltatlanság
határhely és közti hely a
közöttük között.

a honnanba későbbi nyarakon is ellebegtünk, elrepültünk apró meggyű fánk meggyével, magozva-bontva édes húsokat, és a vándling meggyvérével kentük arcunk, 'mikor egy csengetésre anyám a kapuhoz szaladt (mintha csatából), és véresen neveltünk egy másik világból, magunkon. kerti mese a vándorborsóé is, növények mentén vándorolt a zöld szem, saját helyét hagyva, s végül rácsodált anyám, hogy a cipelő egy hangya, hogy ilyenek vagyunk mi is súlyos terheinkkel egy másik honnan, valahonnan nézve (valakiben által). és nem kerti már, nem mesés az emlék, mert féltem bolondferitől, akit csak így ismertek arra, akit iskolába menet is láttam, egy szomszéd utcai házban lakott, s az ajtóból épp kést repített szaladó anyja hátának. vele is megállt anyám beszélni, míg én dermedve húzódtam teste árnyékába, de az árnyékból figyelve bolondferi mindentúlban honos arcát, csak a reménytelenség áramszürkéje maradt. és a reményért kiabált másképp egy másik ember is, 'ki (illő helyen) a vörös csillag úton rohant felénk, hogy állítsanak meg! nem tudok megállni! s anyám lelke fölfogta magán a másik lelket, ki

uralmat vesztett lábain. csodáltam hirtelen tevését, hogy tudja, mit kell tennie, és mások életével mindig így volt, meg sokáig sajátjával is, mert titkos erő vitte útján, életkalandján, hogy lenni kell, ha levés a sors.

a levésről szólt a papír is, 'minek nevét a tanárok aztán gyakran citálták, én pedig mindenre jó anyanyelvi fordulatnak hittem, ami nem vicc, de mégis vicces, aminek rokonszava az ágrólszakadt meg félkegyelmű

(a kegyelemnélkülben), de

a szegénységi bizonyítványt

hadüzeveggyé nyilvánult anyámnak kórházi ápolás céljára

adták ki negyvenhatban, január hó huszonnyolcadik napján. és folytatódnak a történetek, mert a leltárba vett dolgok se mozdulnak el (ahogy ügyek se) hivataltól.

az áttelepítési kormánybiztosság a kérelemre hivatkozással küldi a bejelentési nyomtatványt, és hozzá még intésül: a miheztartás végett közlöm, hogy ingóságaiért csak azok mehetnek át csehszlovákiába, akik ingóságait a „nyilvántartó lapon” bejelentették. beutazási engedélyt csak egy személy kaphat. (3053/1946. sz.) és nem volt kérdés, ki az, ki veszi, veheti hátára az ügyet, nehéz hivatalok nehéz levélváltásait, míg a leltári darabok máshol múlatják ki az időt magukból, a babavánkos babáját feledi, a gyerek babamagát, cipő lábat, ruha takart formát. de még mindig a várás, aztán kilenc sor, 'melynek tárgya, hogy anyám, a felvidéki menekült ingóságainak áthozatala iránt érdeklődik, s a fejlécen: magyar áttelepítési kormánybiztos. bp. nagymező u. 1. (17980/1947 sz. II. 3.)

s végre az, a tárgyban legvárta papír is érkezik, a kormánybiztos rendeletéből az ügycsoportvezető levele, rendelkezése:

1947. szeptember hó 9 n. lépje át a magyar–csehszlovák határt az úti igazolványban megjelölt határátkelőhelyen. más határállomáson a magyar illetőleg csehszlovák határrendészeti közegek a határon át nem engedik.

lakóhelyéről induljon útnak úgy, hogy a határt a fenti napon reggel 8 órától 19 óráig átléphesse.

mellékelten megküldöm a következő nyomtatványokat, melyeket feltétlenül magával kell vinnie:

úti igazolvány

fuarlevél

utazásra jogosító utalvány

tájékoztató

leltára 5. példánya

amennyiben leltárát csak négy, vagy ennél kevesebb példányban küldötte be, az önnél lévő példányt elutazásakor vegye magához.

ha elindulását komoly okból el kellene halasztania, erről hivatalomat értesíteni tartozik, hogy önt a később induló csoportokba beoszthassam.

az úti igazolványát fényképe alatt írja alá.

(budapest, 1947, augusztus hó 27. n.)

és indult, ment anyám, akiből innen csak a fiatait, időbe hullt asszonyt látom, elszánt meneteit, kényszerérelt szükségvilágát, ahol minden csak intéznivaló képében

jelenik, és a dolgokhoz kötve-csomózva mindenki azzá nemesülve, szétnemesülnek sorsok. utazik visszautazva térenidőben is a másik folyóhoz, vág felé, emlékeken lépve, bolyongva, s hallom, ahogy mondja, a vág partján ettem a vadalmát, ette várandósan, hogy valamit egyen neki, akit a kinti világ vár. nem vár.

a világ nem vár senkit, semmit,

még a messiást is csak

emberek remélik,

ember ellenében

intéznivaló lesz apám is, levéltárgy, aztán emberi, asszonyi sors hosszú gondolata, s közben a kísértő tapasztalás, hogy az ugyanaz más, de a más sem különbözik soha, és megint egy hivatal (vagy mi), mert a dolgok csak kifelé másulnak színeket, sok éltű formákat lenyúlva, sajátítva-rontva. a magyar kommunista párt központi hadifogoly irodája (budapest. VI. ker. ó-utca 12. szám, telefon: 125-011 és 124-865) küldi anyámnak:

Központi Vezetőségunktől ma kaptuk kézhez hazahozatali kérelmét, minthogy irodánk illetékes minden hadifogoly ügyel kapcsolatos kérdéssel foglalkozni. ezzel kapcsolatban közöljük, hogy mi csakis pontos személyi adatok birtokában tudjuk a hazahozatali eljárást kieszközölni, miért is kérjük, hogy a mellékelt kérdőívet szíveskedjék pontosan az illető fogoly adataival kitölteni. ezen kérdőív azonban még nem elégséges a hazahozatalhoz. szükségünk van még a helyi MKP. szervezet igazolására is, melyben az illető hadifogoly politikai magatartását igazolják. kérjük ezen igazolást beszerezni és a kérdőívvel címünkre visszaküldeni.

amint az iratok hozzánk beérkeznek, Központi Vezetőségunktől nyert utasítás alapján a hazahozatali eljárást azonnal elintézésbe vesszük s az iratokat az orosz hatósághoz soron kívül küldjük ki további intézkedés végett.

szabadság!

(1947. április 29.)

mi tehető az ilyen, felfordult szöveggel, 'miből udvariasba mártott abszurd csavar áll ki, hogy itt kell igazolás arról, ami ott (moszkvában) történik (még ha ott dől el az itt, akkor is), igazolás azoktól, akik politikai magatartásról (tartásról) mást gondolnak, s mi tehető, ha valakit nem keresnek, mert nincs ki keresse, hazahozatalát kérje, mint egy csomagnak. nem tehető semmi, csak a talánban mozoghat remény, ahogy anyám reménye is, 'mikor fáradó betűkkel kérdőívnek gyűjt válaszokat. és fáradhat az idő is benne, ha a soron kívül-re gondol, amihez előbb utasítás kell a központi szeretőtől (amit a központibb vezérel), s a talánban mozog 48 január 21-én is a lágerba írtakkal, hogy a hazatért fogolytárs nem valami jó híreket hozott a vele együtt töltött időből egészségi állapotoddal kapcsolatban, s a lehető zárósr, kérem az Istent, adjon Neked erőt, s reményt a mielőbbi viszontlátáshoz. és eljött a mielőbb, és milyen volt, mi volt ez kezdetvég határán, idő és szó foszlásába veszve, mindeneket egymásba veszejtve, ahogy nem beszélt apám, nem ejtett szót, mintha törölték volna belőle (előlünk) emlékeit, ahogy magában horóta mélyen, félholt-élően félelmeit, csak a veszett csendek merülése, sötét kisülése hagyott álomtalan nyomot, míg sorsával írt másoknak is sorsot (ahogy mindenki teszi). és beeláttunk az időbe, minden időbe zuhanva szét, hogy mily'reménytelenül,

saját erejükből
törvényükből
ismétlődnek dolgok,
járnak helyben, míg a
színek váltakoznak
s ítélet fordul, mert
az életet nem lehet jól csinálni

magamemlékekben hordom anyám is, ahogy kérelmek, válaszok, levelek, papíréletek
meg írógépe fölé hajol, és áldatlan (áldva) talál utat s rést hivatalokban, s ahogy
intézve másnak és magának, családnak, mindenki-fiának, gyorsíróva gyorsult (nekem
rejtély) hieroglifákat, idővé gyűltek rajta papíréletek, és nem papírok is. de már alig
érinthetem, mivé hajtogatta a sorsokat magában, mivé halkultak benne életek, az
életből hajolva, sodródva ki másik világba

és súlyokat lerakni vittem tengereket járni
sok könnyveszést írva át és vissza, a
tenger sóját ontotta más alakban,
világra szét, és nézte világát, néztem
testét, régi házám formarendjét
ahogy dolgoznak rajta
bontó mesterek, s valami
még tartott e rendben, talán a
fájdalom kitartott hangja,
örökmagasa
tartott ki végig, s ahogy
reng a tenger bennem,
reng a sok lény is
áttetsző anyagba
zárva, míg
látlak messze
ellebegve
asztalon
lepedő
alatt

Kántor Lajos

F – elszámolás

Lányregény – János jelenéseivel (cetlikkel széttörölve)

20. század vége

1.

Most nagyon meg vagyok keseredve, kedves János! Mitől? Magam sem tudom. Talán a nincstelenség kavart meg ennyire. Az a tény, hogy semmi biztonságot nem érzek sem magamban, sem magam körül. Ne haragudj, hogy néha úgy elsírom magam, de ez is kell. Anyámnak, testvéreimnek már nem sírhatok, mert már rég nagyon távol kerültünk egymástól. Barátaim meg közelemben sincsenek, olyanok, akik ne kárörvendve vennék tudomásul álmatlanságaim, éjszakai nyugtalanságaim igazi okát. Nagyon nehezen tudom ezeket a dolgokat magamnak is megvallani, próbálok nagyvonalúan kezelni, de amikor belegondolok, hogy még csak reménykedni sem merhetek abban, hogy valaha jobb is lehet, s amikor már a kis csodák bekövetkeztében is kételkedve bízom, akkor szakad minden gyeplő, s nem vagyok képes tartani magam.

Ez az érzés szorongat már hosszú napok óta. Érzem, valamit elveszíték örökre, visszaszerezhetetlenül. S nem tudom, mit tegyek. Vajon megértesz-e?

Istenem, add meg nekem, hogy szeressem... az embereket! Ilyen imát még nem mondtam sosem.

Egyfolytában bocsánatkéréssel fordulok hozzád...

2.

Ez nem verseskönyv: asszociációim hálósobája.

Költészetben szégyen nincsen: akár a születés, akár a halál, oly szégyentelen a líra. (És a próza?)

Kiábrándító józansággal

Szerelmesek szép, meztelen, súlytalan ünnepeit kívánom neked is, világ.

Az egész líra a lábjegyzetektől való félelem irodalma.

Ködben a jó szándék is halálos.

(Az idézetsor független attól, hogy nevezettek [Páskándi Géza, Kenéz Ferenc, Szilágyi Domokos, Saszet Géza] szerepelnek-e vagy sem – fiatal halottakként vagy még élőkként, utóbbiak természetesen nem – az *Így szerettek ők* című irodalmi antológiában.)

3.

Megsárgult cetlikről másolja át ezeket a sorokat. Költőkét. Ő nem lett költő, ő csak újraolvasó. Voltak költőbarátai. Évtizedek távolából rímelnek egymásra a gondolatok. És valahonnan, cetliközelből, előkerülnek levelek is. Érdekesen keveredik próza és versmondattal. Vajon miféle jelenések könyve kínálja itt magát? János jelenései? Valamiféle elszámolás? Vagy inkább F-fel? Felszámolás?

4.

Népnevelő? Pedagógus? – Hülye frázisok! Megdicsérnek azért, mert okos nő vagyok – kit érdekel, ha sehol sem lelem otthonomat? „Jaj istenem a világ / kinek szoros kinek tág / jaj, de szoros a világ / csontig hatol velőt vág / hogy kitágul a világ / ha egyszer jobb időt lát.” ... „allegro-barbaro-jelen, / polifón álom, ó, jövő, / rezdülj végig...” stb. stb.

Sötét utcák – sötét éjszakák. S belevetem magam a sötétségbe. S jó – jó a sötétség, a kitapogathatatlan utak sara. Megyek, bolyongok az éjszakában, az éjszakának. Jaj be szoros a világ... s mit érnek élményeim, kedves János, ha az éjszakával sem tudom megosztani? Az út közepén bóklászok, botorkálok – s a hirtelen felgyúló villanyfényre megébredek. Néha nagyon fáj ez a sötétség, ami körülvesz. Tudom, a végsőkéig megélt helyzetek elriasztják az embereket. De lehet, nem az én kódrendszeremben van a hiba, hanem másokéban. Tehetek-e róla, ha más-ként értékelem a világot, mint ahogy tanították nekem sok évtizeden keresztül? A ránk erőszakolt racionalitás uralja érzéseinket, s ez képtelenségeket szül. Ha az ókori athéni életet élném, bizonyára szónok is válhatott volna belőlem. De így!? Megmaradok hatalmas semmiként a jövő prófétájának.

Kedves János, így keverednek ki világos éjszakáim. Már csak a hordár szerepét vállalhatom, a hordárét, aki magában cipel minden szennyet, megalázottságot... Addig mondogatják, amíg el is hiszem, hogy az egyedüllét nem természetes állapot, nem szabad így élni. Lehet. Egy biztos: ha szerencsésen megúszom ezt a pillanatnyi állapotomat, radikálisan változtatni fogok életvitelemem. Mit, hogy fogok tenni, nem tudom, de nem bírom ezt így sokáig. Nagyon léhán élem az életem, az egyszer biztos. Azt sem tudom komolyan vállalni, amiben benne vagyok... Szükségem van egy kézszorításra, hogy ne zuhanjak. Nem tudja semmi sem pótolni a hiányt, még a legerősebben működő fantázia sem, s az a rengeteg pótcselekvés, amivel próbálom a hiányokat bestopponni.

És most visszajött a tél, kedves János, s bennem újra megült a csend s a ridegség. Tényleg sosem lesz tavasz. A múlt héten saját felolvadásommal próbáltam feloldani a külvilág feszültségeit. Sikertelenül is ideig-óráig úgy éreztem a külső történéseket, mint amik nem érdekelnek. De annyi!

... Nyilván csak az önmagam távolodásait tudom érezni – vannak ilyenek. Ilyenkor távol kerülök még önmagamtól is. Gondolom, az egyszemélyes életvitelre való beállítódásom az oka annak, hogy nem tudom mások állapotát úgy felfogni, ahogy az van, s eltűzöm a velem-bennem lezajló jelenségeket, helyzeteket. Most Cs. Szabó Lászlót nyaggatom, faggatom, remélvén, hogy a belső világ tágulásával a külvilág is tágul, megadván a lehetőséget a pozitív változásoknak.

5.

Faggathatta volna (a levélíró) Fannit is. A Kármánét. Fanni – Fannit. Ha történetesen ismerték (ismerhették) volna egymást.

A „hagyományos” Fanni mondataiból:

„Változhat-e annyit vajon oly kevés idő alatt az ember, mint én változtam? Mi lett belőlem? Ha engem most látnál, nem a vagyok, aki voltam! magam magamat nem esmérem.

Az egész világ vidám formát öltözött magára... Leesett a homályos fátyol, az a kedvetlen fedél, mely eddig minden dolgot beborított... A föld, ezelőtt egy tágas irtóztatóságok barlangja, most az édes örömek – nem! a gyönyörű elragadtatások helye lett... A zúzmarázzal beterített fa, a fagytól csikorgó hó – szebb, mint azelőtt a virító rózsabokor. A hideg szeretetlenség, mely azelőtt szívemet oly keserűen nyomta, elmúlt! szeretet, forró, édes szeretet akad előmbe minden lépten...”

Játszhat, komiszan játszhat a levelekkel az újraolvasó. A „kódrendszer”, Kármán József tanúsága szerint, az ő Fannijánál sem folyamatosan pozitívrá változott. Egyáltalán nem. Tizenhat rövid fejezettel odébb:

„Körülfem minden elváltozott. Hiába éled a fiatalos. Hiába sarjaz a rét: nekem nem kékülnek többé a domború hegyek, nekem nem csereg a patak, nem virít a rózsabokor... Nem lehelnek ezek többé nyugtatást ebbe a széjjelmorzszolt szívbe, nem folynak belőlök többé örömek... Ó, ártatlan édes örömek. Mikor a természet kebelében feküdtem, mikor azokat hörpölve jóltévő poharából – édeys örömek, odavagytok! Kedves helyem ezután a temetőkert... Ott, ahol a bodza boltos galyaival egy sírhalmot árnyékoz...”

Szerencsére mégsem Fanni. Mármint a levélírónk. Nem egészen. Egészen nem?

6.

(Két évszázaddal később, nagyon távolról)

romániaiság, centrumok, hagyományok

nemzedékek, gyökeresség

feladatvállalás, kapcsolatok

reális szükséglet

2 tubus pirosarany

lombfűrészél, kolbászkrem

Tamási országútján

Folyóiratból ennyi sikerült, a bibliográfia készül. Szeretettel V. L.

műfajok határmezsgyéjén

riport

7.

Ha idejében kidobja ezeket a cetliket, most nem kerülhetnének egymás mellé régi, magának kiszabott feladatok, mindenféle tervek, pár soros baráti üzenetek, bevásárlási megbízások. Egy sorozatcím igazsága és a tubus majonéz. Alufólia. Napi családi gondok. És egy könyv, amelyet kinézett magának a pesti kiadványok közül: Almási Miklós: *Rezgésszámok*.

A leveleket viszont valamilyen elv alapján össze kellene rendeznie. Aligha akadémiai elvek szerint (irodalomtörténetileg). Az elszámolás miatt. A felszámolás végett. Agy-al-ás. Eredetileg erre gondolt, akár címként is, ha könyv lesz belőlük, az agy és az al, no meg az ás itt, mint látni lehet, összetartozik. Feltételezhetően legalábbis összetartozott, amikor a János-leveleket megírták. Vagy: ér-int-és? Ha már hozzá kerültek, szerkesztőségi cízzel, megszólítva azt a bizonyos Jánost, s ha a rengeteg hivatalos meg magánjellegű irat közt megőrződtek és előkerültek – tulajdonképpen számára is meglepő módon –, akkor ne úgy kerüljön a tűzbe, hogy előbb ne olvasná át őket. Címzett Jánost különben felhatalmazta a levélíró, hogy azt tegye a leveleivel, amit éppen akar. Pince, padlás „gyülevész hada”; szomorú ugyan, de ez már a szabad rablás tere. Áldozata.

Egyáltalán, ki lehet még deríteni a dátumokat, a helyzeteket, a szereplőket (kivéve a történelemben, irodalomtörténetben bekerültekét)?

A levelek élnek, újraélik a maguk életét.

8.

febr. 18–19., kedd-szerda

Már nem tudom számigálni az órákat, ezért dátumot kényszerülök írni levéllem elé.

Így, virágokkal körülvéve, úgy érzem magam, mint egy büszke halott. Ennyit akartam tulajdonképpen mondani számodra, János, s hogy folytatom-e, nem tudom. Úgy hiszem, már rég el kellett volna küldenem előbbi leveleimet, de valami visszafogott. Olyasmit szándékozom elkövetni, ami sorsdöntő fordulatot jelentene számomra, s nem tudom eldönteni: tegyem, ne tegyem. Magamra maradottságom legkegyetlenebb pillanatai ezek...

Virágok közt, magamra utaltan, talán a választás nem lesz olyan nehéz. Nemrég fogalmazódott meg bennem egy ilyenszerű gondolat, hogy minden borzalmas napot azzal nyugtázni, hogy ez is eltelt, s a halál nem számít. Pedig nem is akármilyen napok ezek. Valami csak van, valami csak történik körülöttünk, még ha olyan mélyen is, hogy azt látni nem adatik meg mindenkinek.

9.

önéletinterjú – kudarccal

Szegényország ajándéka. Egyenes beszéd

a regény mindent tud...

Hazánk, Európa

10.

Tudom már, mi az, ami hiányzik a mai ember legtöbbszöréből! Képzeld, megvilágosodott az agyam, pedig most aludt ki a villany, a gyertyaláng mellett kell elmondanom, miről van szó. Állok képek, versek vagy akármilyen más előtt, amik az értelem vagy az ösztön objektivizálásának szüleményei, és nem vagyok képes cinkostársi viszonyba kerülni velük. Állok és bámulom, mi mindent képes feltárni az ember a saját szubjektumán keresztül a környezetéből – de nincs ebben semmi érdem-

leges. Hiányérzetem van mindenfajta ember teremtette „más világgal” szemben. S rájövök arra, hogy miből adódik ez a hiányérzet. Énbennem van a torzításra való hajlam. Mindenben a kétely, a bizonytalanság van. Nyilván ez a társadalmi kontextusból is adódhatik, de az embernek csak kell legyen az étellel, a társadalommal szemben valami fajta állásfoglalása. S ezt nem találom meg a művi világban, csak elvétve itt-ott vagy részletekben. Ezt érzem, amikor úgy olvasom vagy nézem ezeket, mint egy éhes ember, aki nem arra a pillanatnyilag éhét csillapító kenyérdarabra vágyik, hanem egy olyan kenyérré, amitől aztán sosem lesz éhségérzete. Profán az analógiám, de érted, János, mire célzok? Úgy hiszem, mégiscsak én torzítok újra, mert talán ilyen nincs is, hogy egy élete teljében lévő, alkotó embernek ne legyen véleménye, de nem akármilyen véleménye arról a világról, amiben él.

S annyi! Eljátszadoztam kissé a transzcendencia világában. Idézek is neked, hisz José Ortega y Gasset talán biztosabb dolgokat mond, mint én: „Az ember rájön, hogy csak ő maga találja ki a gondolatokat, hiába kifinomultak, sőt pontosak ezek a gondolatok. S hiába van bennük következetes logika; végső soron nem más hát a gondolat, mint játék; mélyen emberi és szubjektív, ezért jelentéktelen játék.”

11.

márc. 10.

Újra virágok közt, de nem halottként, hanem hullaként.

Még jó, hogy létezik a sajtó, amiből egyet-mást megtudhatok erről vagy arról az emberről. Többek közt rólad. Érdekes lehet, amikor az ember személtládában kotorászik.

Ilyen évharmadom még nem volt. Rengeteg a formális elfoglaltságom, és érzem, nem bírom sokáig. Annyi időt nem tudtam kiszakítani, hogy írjak. Persze, ez nem kötelező, de szívesen teszem.

Figyelj csak – mennyi ideig bírja az ember kultúra nélkül? Most valami nagyon okosat akartam mondani, de nem sikerül kiböknöm. Nem is tudom, nem a legértékesebb dolog lenne-e az, ha a mikrotársadalom szintjén létező, kialakuló jelenségekre, folyamatokra figyelni leginkább? Úgy hiszem, nagyon érdekes dolgok játszódnak le ezen a szinten. Nincsen ennél izgalmasabb dolog. Például az ellenkultúrák kialakulása vagy interperszonális kapcsolatok, a kiscsoportok szintjén megnyilvánuló jelensége. S itt is, mint az élet bármely területén, az embernek útjelzőkre van szüksége, habár itt a legspontánabbak, legőszintébbek, legtermészetesebbek az ember magatartásbeli megnyilvánulásai, gesztusai. S ezek olyan megfoghatatlanok. Nem tudom, mondtam-e neked valaha, hogy úgy képzem, hogy a társadalom nagyon szükségelteti az emberek közti kapcsolatok teljes reformálását.

12.

Van egy ilyen: ha valaki 20 éves koráig nem lesz szép, 30-ig nem lesz okos és 40-ig nem lesz gazdag, akkor nem is lesz soha. Az első kettőtől lemaradtam, hátha a harmadik bekövetkezik. Valaki jó kis milliost kell a szomszéd falubeliek közül felszednem, s akkor jöhet a „forradalom”.

Jólesett annyi idő után firkantanom egyet. Közben a „katarzison” is átmentem (van meleg vizem ma este), s reggelig valahogy összeeskábálom a „tudományos szesszióra” a dolgozatomat. Micsoda marhaság még ez is. Mire jó? Senki sem tudja. De hát a tudományos-műszaki forradalom korszakát éljük, miért ne akar-nánk mindenkiből tudóst csinálni. Abból is, aki fabatkát sem ér, még csak mint tanár sem.

13.

+24 óra

„Az a bökkenő, hogy bár talán cselekvő ember, mégsem határozott és kiforrott egyéniség. Egyébként a mai világban furcsa volna kiforrottságot követelni az emberektől... mindenki a külön részek egyesítésére törekszik, meg arra, hogy valami általános értelmet találjon az általános értelmetlenségben...” – mondta Dosztojevszkij, s folytatja is a különtség, elszigeteltség jelenségének magyarázatával. Gondoltál-e valaha arra, hogy nem minden cselekvő ember egyéniség?

Ilyen bevezető után kérdezheted, hogy mit akarok mondani. Semmit. Ma este igazán semmit, csak ez motoszkált az agyamban, s próbálom megfogni a szálakat, amivel magamhoz köthetném e gondolatot. S nem megy. Valami sántít. Lehet, fáradt is vagyok.

Úgy hiszem, nagyon hétköznapi, szürke embernek számítok, legalábbis annak érzem magam. Mindenfajta ide-oda tekergésemet az életben szükségszerűnek érzek. Viszonylag egészséges paraziti közegben nőttem fel, ahol fölösleges eseményeknek, problémáknak nagyon nem volt helyük. Biztonságérzetemet az anyáméktól hoztam magammal, s most egyszerűen nyugtalanít, hogy kezdem elveszíteni. S nem tudom, miért. Kitágult körülöttem a világ, s képtelen vagyok már átfogni? Vagy kialakult értékeim elveszítették érvényességüket? Szeretném hinni, hogy egyik sem igaz. De rettenetesen megbolydult körülöttem vagy ben-nem minden. S nem találok kifutópályát.

+ kb. 2×24 óra

A fölöslegesnek tűnő munka rettenetesen fáraszt. Ma egész nap a szemléltető eszközök kiállítására próbáltam valami anyagot összeszedni, s a holnapra készültem. Érzem, hullok össze. Hogy is állunk tulajdonképpen társadalmi síkon a jogokkal és kötelességekkel? (Munkahelyi körülményekre is gondolok.) Ma miközben az új gazdasági mechanizmust próbáltam magammal megértetni, szörnyű furcsa kép alakult ki bennem a demokratikus centralizmusról. Jog, kötelesség, adottság, lehetőség, szükséglet, tervezés meg egyéb nagynyavalyák. Számomra érthetetlenek ezek a dolgok. S képzelj el, ezt még meg kell magyaráznom a kölyköknek. Persze semmit nem értenek belőle.

+ egy hét

Időből, térből kizártan szeretnék létezni. Ne számláljam a napokat, órákat, percekét! Ne érezzem, hogy a tér melyik szegletében leledzem. Szükségem van arra, hogy néha ezt tegyem, de csak pár pillanatra sikerül. Úgy elképzelem néha, mi

lenne, ha, mi volna, ha... s akkor dühös leszek magamra. Periodikusan visszatér egy olyan momentum, amikor túltelítettnek vagy teljesen üresnek érzem magam, s már képtelen vagyok receptálni bármit. Olyankor ki kell dobnom önmagamból, ami szenny, genny, mocsok belém rakódik, de nem tudom ügyesebben csinálni ezt a kirakódást. Olyankor nyakamba veszem a világot, s elindulok minden cél, minden érzés nélkül, átbukdácsolok a havas mezőn vagy a sötét erdőn, s mondom, mondom a magamét. Simogatom a fákat, az érzés nélküli világot, mert az legalább nem vág vissza, ha jó szándékkal közeledik hozzá az ember.

+24 óra

Ilyenkor nagyon hideg van a lakásomban (éjszaka 2 óra körül), de azért még annyit leírok neked: tudod-e, miért jó neked írnom? Mert nem veszed komolyan, amit összehalandzsázom. Ritka az az ember, aki elfogad tényeket, s jól kiszámítottan, nem a hangulatától irányítottan reagálja le, hanem tudomásul veszi, s esetleg, ha kell, ott használja, ahol annak a helye és ideje.

Most már fagyni készülődöm. Félek egyszerűen lefeküdni, mert egyszer reggelig, e pár óra alatt, egy darab jéggé válok. Leszek egy jégdarab – tavasszal kiengednék, s úgy élednék egy új világra, hogy minden zöldbe borult...

14.

szerelemek hátországában (Farkas Árpád)

„Nem vagyunk mi hejdebej-legények”

Kulisszatitok

Az ifjú W újabb keservei (Plenzdorf)

Éjjel (Thury Zoltán)

Harc az abszurdal (Nicolae Balotă)

a valóság mitológiája

15.

Ki az a János? Mit tudhat meg róla (például a sajtóból) F (femina, azaz Fanni, Fatima, Fédra, Fiametta, Filoméla, Flóra, Fortuna, Fruzsina, Füzike)? Személtládákban kotorászva...

Mit tudott az a – ez a János? Mit csinált? Miközben (a levelek tanúsítják) képes volt hetekig, hónapokig nem válaszolni – akár a rövid, akár a folytatásos panaszlevelekre. Fanni, az új Fanni leveleire. Nem vette komolyan, amit F „összehalandzsázott”?

16.

Körülbelül három hete elhatalmasodott bennem egy érzés, hogy tulajdonképpen semmi mondanivalóm senki számára. Ez most is uralkodik bennem, de elhatároztam, hogy megerőszkolom saját magam, mert képtelenség így folytatnom. Hogy neked nincs semmi mondanivalóm, az még kibírható, de amikor

36 gyerek előtt áll az ember, és a torkán akad a szó, amit meg sem fogalmazott, vagy egy tompa nyomás uralkodik a fejében, ami összefüggéstelen szöveget engedélyez csupán, vagy ha mégis összeáll a szöveg, akkor órákon keresztül csak az motoszkál bennem, hogy mit is mondtam, egyáltalán mondtam-e valamit – ez már sokkal kegyetlenebb dolog. Belső érzés az, hogy nincs semmi értelme szavaidnak.

Hány éve ismerlek? Tíz? De lehet, hogy már száz. Úgy hiszem, sosem adódott olyan helyzet, hogy te kérdezz és én válaszoljak! Nem is igényeltem sosem. De talán az utóbbi időben valakinek csak fel kellett volna keltenem annyira az érdeklődését, hogy megkérdezze, hogy: mit is csinálsz? Hogy vagy? Anélkül, hogy a kérdés csak egyszerű formáság lett volna. Nem te vagy a legkompetensebb, akinek ezt kell mondanom, de ebből is látszik, hogy mennyire mindegy, hogy kinek mondom el. Az a tény, hogy én, aki viszonylag kommunikációra éhes emberként ismerem magam, megszűnök az lenni, jelzi, hogy valami baj van.

... Az ember örökösen a halál gondolatával küzd, és egyszerűen megfedezik az életről magáról. Állandó keresgéléseink közepette, próbálgatásaink közben arról is megfedezünk, hogy az utánunk jövő generációnak felhívjuk a figyelmét arra, hogy mi az, amivel nem érdemes foglalkozni. Vagy ez annyira egyéni szinten, a magánszférához tartozó szükségszerűség, hogy mindenki végig kell csinálja? Nem értek semmit! Valami teljesen felborult bennem. Úgy hiszem, teljesen vakvágányon futok, de a döbbenetes az, hogy azt hiszem, hogy mindenki azon fut.

A diákjaimmal országos tantárgyversenyen voltam. Úgy hiszem, nem kis szerepe van ennek, hogy ennyire megzavarodtam. Úgy éreztem eddig, hogy tanárként kiélhetem magam, s most állok s nézem, mi is az, amit mi teszünk. Nem tudom!

Nem fogom elküldeni ezt a levelet.

17.

Nevetséges, mivel foglalkozom az utóbbi időben. Május elsején táncoltattam, 2-án futóversenyt szerveztem, harmadikán tanítottam (illetve jódpasztillákat osztogattam s rohangásztam a hiányzó kölykök után), negyedikén megéneklünk, illetve 65 év címen versenyeztünk, ötödikén előadást tartottunk, illetve tartottunk volna, ha egyéb aktivitás nem jön közbe, s folytatnám. Ma este meg hazafias verseket hallgattam az irodalmi körön... Kiszámíthatatlanok útjaink, uram!

18.

Az utóolvasó a még utóbbi (fiatal) olvasó érdekében kénytelen kommentálni a Jánosnak küldött beszámolót. Május 1-jét nem kell magyarázni, a jódpasztillákat sem. A „Megéneklünk, Románia” (Cântarea României) viszont lassan elfelejtődik; a Ceaușescu-korszak találmánya volt, főként fiatalok bekapcsolásával a kultúrát, azaz a tömegkultúrát kívánta a 20. század közepi-vegi nemzeti-szocialista

rendszer és a pártvezér szolgálatába állítani. (Erre utal a „megéneklünk“.) A 65. pedig a Román Kommunista Párt megalakulásának országszerte, tehát az iskolákban is kötelezően megünnepeelt évfordulójára vonatkozik.

A cetliregényből talán ide társítható – noha pár évvel korábbi megfigyelések lejegyzése – három felvillantott arc a romániai magyar irodalom és sajtó idősebb, politikailag (akkor még) meg nem kérdőjelezett képviselőinek köréből (korabeli minősítéssel). Sajátos reagálás a korabeli (romániai) történésekre:

Nagy István fanyar mosolya

Márki (Zoltán) lárvaarca

Gáll Ernő kétségbeesett tekintete

19.

Mély tisztelettel és szeretettel Jánosnak, azon a címen, hogy muszáj valamit írnom. S hogy valami okosat írjak: 1. ha nem túl nagy erőfeszítés számodra, szerezd meg nekem George H. Mead „A pszichikum, az én és a társadalom” című könyvét (Gondolat, 1973).

2. Figyeld csak, mit ír ez az úriember a harmincas években: „A nyelvnek a szociokulturális életforma szempontjából konstitutív jelentősége van. Az emberknél a nyelv útján megvalósuló funkcionális differenciálódás egy teljesen más szervezési elvet teremt, ami nemcsak egy másik individuumot, hanem egy másfajta társadalmat is produkál.” S folytathatnám a szimbolikusan közvetített interakció mechanizmusának a leírását, de fölösleges. Egy viszont biztos, éspedig a habermasi javaslat: a társadalmakat egyidejűleg mint rendszert és életvilágot kell szemügyre venni; vagyis paradigmaváltás szükségeltetik. Na, ezeket az új paradigmákat kéne megtalálni, amit viszont nem tanítanak az iskolában.

3. Néha úgy érzem, terhedre vagyok a szöveggel, de nem baj, majd csak elmúlik. Sajnos nekem nem adatik meg a lehetőség, hogy az igazság igényével lépjek porondra. Önmagamban, önmagamnak megfogalmazott dolgoknak nincs igazságkritériumuk. Igénylem ezért (az önbizalomhiány itt is kiütözik) a másik visszajelzését. No, nem Bólogató Jánosokat s Tapsikáló Biriket! Nem. Ilyenek akadnak bőven. Gondolom, érted, miről van szó. Ezt szolgálják egyrészt olvasmányaim, másrészt önvallomásos levelezésem. Talán nem is kívánok többet, mint önmagam örökös túlhaladását.

20.

Lázongásaimról – lázon gáz! – szeretnék írni, ha egyáltalán lennének ilyenek. Harminchárom éves fejjel az emberek már nehezen veszik rá magukat az ilyesmire, habár gondolom, hogy egy pár kivétellel az igazi forradalmárok ilyen korúak valának (nem készítettem statisztikai kimutatást, így lehet, hogy tévedek). Hol is kezdenék neki? A forradalom önmagunk forradalmasításával kezdődik – mondják a nagyokosok. Tehát leteszem a tollat, elhagyom ezeket a passzív lázadást diktáló metódusokat és veszem a kardot, ami mai körülmények között kb. egy közép-hatótávolságú rakéta. A kérdés az, hogy mit kezdenék

vele. Mire jó az? Nem megy. Nem ismerem az ellenségeimet – ez a baj! Ha ismerném, tudnám, mihez kezdjek. Tehát akkor az első lépés: feltérképezni az ellenségeimet – de én már eleve kizárom annak lehetőségét, hogy ellenségeim, ellenségeink vagynak, valahol itt közöttünk. Induljunk el más úton: meg kéne keresnünk a barátainkat, s fokozatosan mindenkit barátokká kéne szelídítenünk. De naiv vagyok, istenem! Apám mindig ettől féltett: nehogy naivságomból adódóan egyszer belebukjak vállalásaimba. No, lássam csak, mi is az, amit vállalok, amit vállalni akarok. Tudod, rájöttem, ha idejében nekifogok az önmagam kiképzésének, akkor nagyszerű riporter vált volna belőlem. Sajnos már túl késő, hogy nekifogjak. Mások kérdésével elkerülöd azt, hogy téged kérdezzenek. A kérdések szintjén megszűnnek lázongásaid. S ettől még mily messze volna a forradalom – forr a dalom –, s énekelni volna jó, kuruc nótákat vagy kesergőket. Már azokat is elfeledtem, oly rég vala alkalmam arra, hogy gyakoroljam. Néha magamban, egyedül tengve-lengve e világban, dúdolgatok, ahogy az Anyámtól tanultam. De szép is volt az az idő, amikor nyári estéken az Apám ölébe kucrogva átvettem daluk ritmusát, s többnyire elaludtam. Nem alatókat énekeltek, hanem keserűség szállt, lengett be mindent. Nem tudom, ha lesz még valaha alkalmam ily csendben, nyugodtan aludni. Néha elképzelem, mi lett volna, ha nem sikerül a felvételem a tanítóképzőbe, s ha nem gabalyodom bele a könyvtár hangulatába. Mi lett volna, ha megmaradok paraszti mivoltomban? Talán jobb lenne. Talán.

21.

El tudja-e képzelni, uram, egy politika-, ideológiamentes szellemi élet létezését? Én már mondtam, s hiszem is azt, hogy itt nálunk, a mi nemzeti létünkhöz vagy nem létünkhöz kapcsolódó problémák egy politikai, hatalmi machináció eredményei. S amikor az irodalom vagy általában a művészet a hatalmi erővel csatározik, egyenlőtlen felek harcáról van szó. Nyilvánvaló, hogy a hatalom nem fogja feladni a maga fegyvereit, céljait. Az egyenlőtlen harc mindenképp embertelen, emberellenes megnyilvánulásokhoz vezet. Érzem, hogy valahol máshol, másként kell keresni a megoldásokat, mert a történelmi tapasztalataink nem adnak megoldást.

Egyezzünk ki, uram, olyanformán, hogy ami az Ön számára megadatott a szellemi, a racionális szintjén, azt megosztja velem, s ami bennem az érzelmi, érzéki szférájában megvan, azt Önnek adom, teljes őszinteséggel. Ez egy alapállás, egy metafizikai konstrukció, ami valóságosan nincs, de próbáljuk ki, milyen, ha mégis lenne.

22.

Írok Önnek, uram, de zagyvaságnak, összevisszaságnak érzem, amit írok, mert nem egy meghatározott dolog irányában orientálódva írok, hanem azt, ami pillanatnyilag bennem van, összegyűl. Ja igen, az is a tegnapi utazásom lejárata, hogy gyakorlatilag a regény, a novella, az eposz stb. csak torz másolata a világ-

nak, mert a világból csak a pillanatot lehet megközelítő tökéletességgel leképezni. Nemrég olvastam egy tanulmányt az idő filozófiai fogalmáról, ami összegezi az újabb erre vonatkozó tudományos feltételezéseket. Ez a cikk is taglalja, hogy a momentum mint olyan nem létezik. S talán itt lehetne az irodalmi ábrázolásban nagyot, újat alkotni, ha sikerülne azt a momentumot úgy megragadni, hogy abban sűrűsödjön minden, ami a múltból, jövőből meghatározza a momentumot. Ezért érzem nagyon közel magamhoz az egyperceseket, ötperceseket vagy az esszéket. Itt tisztáznom kéne, mi a momentum számomra. Egyelőre csak annyi, hogy az ember által érzékelhető legparányibb időintervallum.

23.

Önkínzás – ha kell, ha nem kell. S hiába ámítgatom magam, hogy igenis értékeim, értékeink vannak, amiért tartanod kell magad, hogy bár hiábavalónak látszik pillanatnyilag minden lépésed, csak van valami, amiért érdemes. Már-már hiábavalónak látom, hogy győzködjek embereket, hogy nem, mi igazán nem vagyunk szerencsétlenek. Valami mindig sántít. Valami mindig lehúz a mocsokba. S akkor megmártózom belülről-kívülről a lelki üdvömért vagy tudj'isten miért. Valami mindig rettenetes paradoxonként lóg bele abba, ami van.

Mondd már, hogy elég volt! Ordíts rám, kérlek, hogy nem így van! Érezzem, hogy nem igaz, amit mondok, nincs jól, ahogy csinálom. De egyébként miért ne sírhatnék, ha egyszer nagyon fáj valami? Miért ne dühönghetnék, ha ezt hívják elő belőlem? Mikor lesz már egyszer vége az egész bulinak? Mindent belénk fojtanak, még a nevetést is. Még azt sem teheted, hogy szembeköpd azt, ami neked nem tetszik. Miért nem lehet valamit már csinálni?

Ülök a fotelben, s nyugtatgatom magam. Végzem tovább, amit eddig is csináltam. Hajnalosan kelek, előkészítem a holnapi leckéimet, meghallgatom a reggeli híreket, délelőtt a kollégáim nyavalygásait, aztán, ha lehet, kimegyek teniszezni, este megfürdöm, mert van meleg vizem, de előbb még népnevelői kötelességeimnek eleget téve elmegegyek az irodalmi körre, vitába szállok a kézimunkázó asszonyokkal, s próbálom meggyőzni művészbárátaimat a művészet hasznáról; előkészítem a kéthetes ünnepi műsort a népi egyetem keretein belül... Nagy meglepéssel nyugtázom fürdés közben, hogy elvégeztem a napi teendőimet becsülettel, sőt a diákjaimnak kitűnő filozófiaórárt tartottam, bedobván közéjük a mézesmadzagot, amit szopogathatnak, hogy vajon mi a nagyobb bűn: aktívan részt vállalni egy adott rosszul működő rendszer felborításában, vagy passzívan hagyni, hogy a rendszer működjön a maga rossz menetében. Nahát, hogy mennyi minden történt! S tisztába öltözöm, megvolt a katarzisélményem is, leülök az asztal mellé, s a görög mítoszok szimbólumrendszerét boncolgatom éji egy óráig... majd gyönyörű álmaim lesznek. Francot! Már három napja, hogy félóránként megébredek, mert szörnyű valóságosan érzékelem álmaimat, vagy felébredek a saját hangomra, mert ordítok. Vajon miért? Állítom, nem vagyok tébolyult, s elég jól bírom a strapát. Tudja, uram, gyönyörű ez a valóság! Tele van megvalósult álmokkal!

24.

Szülőföldön, világszélien
erősnél erősebb
azonosulás, a gondok vállalása (egy-egy kisközösség); érdekes embereket
fedez fel – egy rész kárba vész; kihasználható energiák; drámahőseink rokonai
ankét-riportok
(Készülő kritika Gálfalvi György kötetéről)

25.

Miért, honnan ez az igyekezet bennem, hogy mindennek, ami körülöttem-bennem történik, valamilyen értelmezést, jelentést adjak, valahogy a látszólagosan felszínes dolgok mögül előkotorásszak valamifajta mélyebb, „filozofikusabb” történet? Léteznek-e az ilyenszerű kapcsolatok, vagy csak az én fantáziám szüli azokat? S ha léteznek is, vajon azok a szálak kötik össze, amiket én feltételezek, vagy teljesen másak?

Íme a mai napom eseményleltára:

1. Hajnali ébredés telefoncsérgésre, de mintha már rég ébren lettem volna, vagy nem is aludtam volna semmit, csak épp a csöngést vártam, hogy elinduljon a mai napom. Későbbi visszacsatolás: az utóbbi időben a telefonkészülék rabjává kezdek válni. Igyekszem haza, mert valaki felhív telefonon. Ha senki sem hív, nyugtalan vagyok, nem lelem a helyem, s néha már akkor is, amikor biztos vagyok, hogy senki sem fog hívni (pl. éjfél után).

2. Tíz perc a vonatindulásig, amikor zárom az ajtót magam után. Tudom, nagyon kell rohannom, hogy elkapjam a vonatot, de sehogy sem tudok sietni. A szomszédom akkor indítja a motort, mikor leérek a tömbház elé: – Üljön be, tanárnő, leviszem az állomásig. Nyilván jól jön a felszólítás, ezt a véletlent különös jelentéssel ruházom fel. Biztos jele annak, hogy a mai napom remekbe szabott lesz. (Egy olyan akármilyen „időrablási” akció lett az egész.)

3. Vonatozás. Találkozom egyik kolléganőmmel, aki eszembe juttatja, illetve kényszerít arra, hogy összegezzem az egész én – iskola, én – gyerekek viszonyt s az egyik problémás gyerekemmel való nyavalyáimat. Hát tessék! Ez most minek mászott ide, amikor remek tavaszias hangulatot áraszt a vonatablak panorámája?

4. Már az este kikalkuláltam, hogy az inspektorék nem engedélyezikje ellenére, ha fene fenét eszik, összehozom a lapszervezőkkel tervezett találkozást. Leszállunk a vonatról, irány a művelődési bizottság. Ki rohan a peronon? A számomra szükséges ember, aki ki kellett volna járja a találkozóengedélyt. Helyben vagyunk, de látom, a pasas mindent megtesz, hogy lerázzon magáról. Nem addig van, elvtárs. Kisül, hogy a feltételezésem állja a helyét: a pasas a kisujját sem mozgatta az engedélyért, mert hát nem volt ideje. Megígér mindent – s ha nem lesz holnap sem engedély, újra a nyakára ülök.

5. Nyolc óra. Megérkeznek a „madámok”, a nőbizottság jeles képviselői (az első titkár felesége, a propagandatitkár felesége, a kultúrfőnöknő, a szir-szar egyebek), a tiszteletbeli meghívottak – s érzem, hogy bohócokat kéne feszíteni belőlük (mint ahogy meg is tettem), mert másképp nem fogom kibírni őket az

egész napos tapasztalatcserén. A helyi nőbizottság az idén remekül aktivált, házról házra járva üvegekért, rongyért-foltért, a hulladékanyag-begyűjtési anyaterv teljesítése végett, s azért, hogy valamiből állni tudják a 700 árva kölyök június elsejei és újévi szeretetsomagját. Szóval megérkeznek utánunk fél órával ők is, s indul a busz. Előttem csak az lebeg, hogy itt is egy öreg pár, ott is egy pár öreg kapálja, egyeli a répát, s hogy milyen szívesen nekilátnék kapálni, mert már rég nem fogtam a kapa nyelét. A kurva mindenit a sok csürhének!

6. „Nagyvárosi” pihenő. 10 perc cigarettaszünet. Mint a tyúkok, szétrebben a társaság. Mindenki ezzel-azzal felpakolva tér vissza. Hát igen! Végső soron tapasztalatcserén vagyunk. Meg kell nézni, itt mi van az üzletekben. S tudod, miket vásároltak? Fertőtlenítőt, -papírt, lapos és gömbölyű elemeket, villanykörtét stb. (nyilván a vegyszerbolt és elektromosüzlet előtt álltunk meg). S a netovábbja: már a buszban ülünk, amikor a „presedinta” a nagy hírrel: Lányok (mondja románul), tudjátok meg, hogy a cukrászdában van HALVA! Megvárunk, ha akartok vásárolni. És mint a legyek, nem túlzok, le a buszból, tízesével hozták a halvacsomagokat a mamák. Istenem, gyerekkorom emlékei: a marmaládé (vegyesíz) s a halva.

7. Csak még egy helyen állok meg, bocsánat, kettő. A többivel nem akarlak untatni.

Árvaház (nem kell részleteznem: példás rend s fertőtlenítőszag): furcsa teremtmények születnek ott, ahol az emberről leválasztják a múltját vagy deformálódott múltat táplálnak bele. A gyökérnélküliség lelki torzulást eredményez. S egy másik dolog: nem meggondolkodtató, hogy csak az egyik székely megyében két árvaház, két csökkentett elméjük intézete, egy tölgyesi szintű bolondokháza s ki tudja, még mi minden működik. Ez egy kicsit nem sok egy ilyen nagyságú területen? S az is furcsa nekem, hogy itt nagyrészt magyar nyelvű oktatás folyik.

Kész! Befejeztem, miután egy nagyon bőséges ebéddel, piával, tánccal (csak nők voltak, plusz a „primár”) búcsúztunk vendéglátóinktól. Alig vártam, hogy hazaérjek, s holnap nem jelentkezem a plenárison. Kár, hogy már unom a beszámolót, mert a bohóctáncoltatás sem volt érdektelen. Meg az üvegházak meglátogatása. Egyébként a holnapi téma a plénumon: a nőbizottság szerepe a tavaszi mezőgazdasági kampány sikeres... a többit gondold oda.

26.

Ki kicsoda?

hogyan válhattok erősekké? (Kocsis István: Tárlat az utcán)

Szövegek és körülmények

a vállalt szerep

Nekem már fáj az utazás (Bálint Tibor)

értelem és cselekvés

nagy összefüggésből szakítjuk ki

27.

Olyan sivárnak s kihaltnak érzek mindent, amiben vagyok. Muszáj valamit csinálnom, mert így tényleg a mocsár legfenekéig süllyedhetek. Sokan mond-

ják, hogy nagyon sokat változtam az utóbbi pár hét leforgása alatt. Viszonylag keveset olvasok, mintha eltűnt volna belőlem a kíváncsiság, az ilyenfajta igény. Nem értem saját magam, mi történhetett. Az általános közhangulat ural, vagy egyszerűen egy év végi fáradtság tünetei ezek? A versek – azok maradtak még meg. Azokat szívesen olvasom.

A tizenkettedikekben tartott utolsó óráim olyanok, mint egy-egy oázis. Nagyon érdekesen vallanak magukról ezek a gyerekek. Ők az egyetlenek, akiknek még el tudok mondani egyet s mást, akikkel még érintkezni tudok. Talán az utolsó végzős osztályaim. Ma érdekes visszajelzéseket hallottam a régmúlt pedagógus énemről. Egy volt tanítványom mesélt arról, hogy mit jelentett számukra, ezelőtt két évvel, egy alkotmányóra. Jó volt hallani. Igen, már csak ez marad meg nekünk: gyermekeink ajkán egy-egy tőlünk tanult szó vagy mosoly.

28.

Újra kezd számítani az idő. Számolom a napokat, még mennyi van a vakációig. Mint egy diák. Mintha újra megpezsduült volna bennem az élet. Nem tudom.

Az a tény, hogy nem tudok kiszabadulni abból a bilincsrendszerből, amibe belekerültem, nagyon aggaszt. Mintha fojtogatnának, úgy érzem magam. De most már vannak újra „fontos” tennivalóim. Figyeld csak, mik ezek: év végi dolgozatjavítás, évzáró ünnepélyre való készülés, a pünkösdi búcsújárás ellensúlyozására szervezett „népünnepélyen” való részvétel, a táborpénzek behajtása, a népi egyetem záróakkordjainak a megszervezése, a szakszervezet s a nőbizottság féléves megyei plenárisa, a sportév zárására szervezett kivonulás megszervezése stb. Nem folytatom, ízelítőnek elég ennyi. Na persze a ballagás, a bankettek meg egyéb ilyen szórakozási lehetőségek. Telnek az évek, ugyanaz ismétlődik, már örjöngeni sem szabad, sőt örvendjünk annak, hogy egyáltalán vagyunk. Nyáron nem tudom, mit csinállok, ha nem adják meg az útilaput. Megint azt rebesgetik, hogy semmi! Ülünk szépen itthon. De csak lesz valahogy. Gondolom, Apám befogad s eltart, ha épp más megoldást nem találok.

Beleőrülök, érzem, ebbe a monotoníába. Képzeld, elkezdtem a háziasszony szerepét játszani. Főzőcskézek, mosok, takarítok meg kötök. Ez is kell a kézügyesség fejlesztése végett. Még a végén férjhez is megyek, ha nem vigyázok. Nem ártana legalább kipróbálni, mondja a felettes énem, csak megriadok, ha jobban belegondolom magam egy ilyen helyzetbe.

29.

Istenem, nem neveltek vallásos szellemben, de úgy jön, hogy imádkozzam! Igen, belemerülni a nagy semmibe, s várni a csodát. Egy iciri-piciri kis csoda, ami valami keveset enyhít ezen a feszültségen, ami markában szorongat. Nagyon ritkán fordul elő, de most szeretném, ha valaki vigasztalna, s segítene megmagyarázni a történeteket. Hajlamos vagyok azt hinni, hogy egyszerű véletlen az egész. Nincs ebben semmi szükségszerű, hogy pont nekem s ilyenformán utasítják vissza útlevelkérésemet. De valami ellentmond, valami nem biztosítja a láncszemek egymásba kapcsolódását.

30.

Kedves Uram!

1. Gondolt-e Ön arra évekkel ezelőtt, hogy adódhat egy olyan helyzet, hogy Kós Károlyt hivatalos intézkedések folytán számúzzik a romániai magyar irodalomból? Sőt, mi több, hogy – ez csak úgy hirtelen jött asszociáció – a bábolnai felkelés taglalásakor mellőzik a parasztvezérek nevét?

2. Gondoltam-e én, két vagy öt évvel ezelőtt el tudtam volna képzelni, hogy itt a román, illetve magyar nyelven tanuló gyermekek aránya fordított lesz pár év leforgása alatt? Ezelőtt öt évvel 6 osztály közül 5 magyar volt, 1 román, s most fordítva. De gyorsan forog a világ kereke.

3. Nagyon tetszett nekem ez a „másság” gondolata. Jó lenne feltérképezni, hogyan nyilvánul meg ez a köztudatban. Úgy hiszem, írtam már erről, hogy egy időben foglalkoztatott az ötlet, hogy kifaggassak egyszerű, hétköznapi embereket, hogyan tükröződött bennük adott kor adott eseményeinek sorozata. Tehát pl. mit látott Apám, Anyám vagy pár viszonylag nyitott, érzékeny ember, mit vagy miket érzékeltek a negyvenes-ötvenes évek eseményeiből, hogyan tükröződtek ezek a mindennapokban? Tudna ezzel kapcsolatosan valami érdemlegeset mondani?

31.

Korán elalszanak agytekervényeim ebben a melegben. Estére, mire odajutok, hogy le is írhatom gondolataimat, elröppennek, s utólag nem tudom felidézni magamban. Nem tudom, hogy vannak azok a költők, akik minden versüket kívülről tudják.

Van két nagyon érdekes éjszakai élményem. Határozottan emlékszem, hogy úgy jöttek-jöttek a verssorok. Nagyon jók voltak, s addig mondtam magamban, amíg betéve tudtam. Jók voltak tényleg – önkritikám elég jó ahhoz, hogy túlzás nélkül merjem azt állítani, hogy jók voltak. S aztán belealudtam – s reggelre elfeledtem. Meg kell, hogy jegyezzem, verset sosem írtam, csak öngúnyból kettőt-hármat, de azt is valamikor.

Küldök Önnek két Jékely-verset, amit feltételezek, hogy Ön sem ismer.

Hogy volt? – I.
Álom

*Ország-almája bal kezemben,
künt lábnyomok a hóbefűtt uton –
Csodavárón az éji csendben
császár valék! Hol, nem tudom.*

De ez a nő feledhetetlen.

1979. július 5.

Hogy volt? – II.
Álom

*Ország-almája bal kezemben,
künt lábnyomok a hóbefűtt uton –
Csodavárón az éji csendben
császár valék! Hol, nem tudom.*

De azt a nőt is jobb elfelednem.

1979. július

Vihar közeledik. Remélhetőleg a kánikulának a végét jelzi. Egynek örvendek, hogy a városomhoz nemcsak a hideg, hanem a kánikulai hangulat is társulhat.

32.

a megállított és megállíthatatlan idő
megszállottak?

„Mert azon a helyen, ahol állok, kizárólag az én időm törvénye uralkodik.”
(Csoóri)

az ember helye

Késmárki kirándulás (Hunyadi Sándor – Krúdy világa)

33.

Tényleg nagyon furcsák vagyunk mi, emberek. Figyelj csak: életed egy része vágyakozással telik el, egy másik része azzal, hogy visszaemlékszel nem arra, ami veled megtörtént, hanem arra, amit a vágyak szintjén éltél meg. Legjobb esetben egy nagyon kis hányadát éled meg valóságosan, ahogy az egzisztencialisták mondanák, „az autentikus lét” szintjén az életednek. Mindig keresztülugrálunk azon, ami pillanatnyilag, most van. Egy időben foglalkoztatott a prousti világ. Aztán meg az egzisztencialistákba gabalyodtam bele. Sajnos feltételeink nem olyanok, hogy a végsőig meg tudnám élni őket, de sokat tanultam tőlük. Sok mindent felfedeztetek velem. Szerettem volna, illetve szeretném, ha nem megy el a füled mellett az, amit a közösségért való léttel kapcsolatosan mondtam, replikáztam. Tudod, a szubjektív megérzéseiden keresztül vagy jelen egy közösségben (akár az affektív, akár a komplementáris kapcsolatokat veszed figyelembe, s ilyenformán akár száz éveket is vagy emberek százainak a sorát meg tudod élni). Ezt érzem Marqueznél, s ebből van valami a Lászlóffy Aladár könyvében is. S ja, képletesen akarnám kifejezni: elmulasztjuk a szubjektív képességeink akár érzelmi, akár értelmi-akaratú lehetőségeit a mélységekig kifakasztani. S ehhez nem külső lehetőségek kellene (az is – nem tagadom), hanem belső akarás. Tudod, mindig akartam valakit, akivel a végsőig (megközelítőleg a belső lehetőségeink határáig) meg lehetne élni helyzeteket.

Magamra maradok többnyire.

Végre csend van – csak óraketyegés. Én mindig tiszteltem az embert a maga akaratóval. Soha senkit sem tudtam hívemként meghódítani. Azt sem igénylem, hogy mindig nekem legyen igazam. Még a gyermekeimben is becsülöm azt, ha ellentmondanak. De rettenetesen zavar ez a sok bárgyúság meg magatehetetlenség, ami bennünk megrekedt.

Te el tudsz képzelni egy olyan huszonöt éves házasságot, amelyben húsz éve a felek nem élnek hitvestársi kapcsolatban? Öt évig nagyon jól megvoltak. S húsz év után kiderül, hogy az asszony nem is tudta, hogy miért szakadt meg köztük a kapcsolat, csak a férfi akarata szent alapon elfogadta azt, ami van. Pedig „értelmiségi” mind a kettő – s nem is a legostobább emberek. Ūristen! S húsz év után derül ki, hogy nagyon könnyen feloldható kis konfliktusról volt szó. Húsz év!

34.

Nagyon telnek a napok – eltelnek, sajnos, telítettség nélkül. Egész nap a varrógép mellett görnyedtem, varrtam. Foltozom, stoppolom a lyukakat, de csak maradnak még. Sehogy sem akar apadni a foltoznivalók sokasága. Az Anna Karenina olvasása közben jutott eszembe, hogy életem olvasmányai közül kimaradtak a nagy családregények, a hosszú, szövődményes szerelmi történetek. Nagy hiányosság, mert ilyenformán nem volt honnan tanulnom ezen a szinten. Nem tudtam megtanulni például azt, hogy mi az ilyen szerelmi háromszögek lépcsőzetes kibontakozása. Sosem tudom például lemérni, hogy milyen következményei lehetnek egy mélyen áhított tilos szerelemnek. De most már nem is vagyok kíváncsi rájuk, mármint az ilyen regényekre, történetekre.

„Ez a nyár, ez a nyár...” – még semmi jót nem hozott. Ma találkoztam Sütővel. Első személyes találkozásom. Képzeld, micsoda nagy esemény az életemben! Sőt, meghívott a sikaszói nyaralójába. Azt is megmondta, mikor lesz ott a napokban. Hülyéskedek! De lásd, hogy félre lehet magyarázni a dolgokat. Tényleg beszéltem vele, s ő kérdezett, s így derült ki, hogy én is mezőiségi vagyok, egy kollégiumba jártunk. Hazudnék, ha letagadnám, hogy jólesett, hogy érdeklődik ki- és hogylétem felől, s pár válaszom után mellém telepedett, és tovább faggatott. Kezet is fogtam vele az elválásnál. Remélem, kiérződik az, amit mondani akartam ezzel. Röhej, hogy meg tudunk hatódni egy ilyen találkozástól, főleg, ha az azelőtti találkozást mint kisdíák s a nagy híresség találkozását éltük meg. S utólag rájössz, hogy micsoda marhaság. Egyébként úgy érzem, ez is kapcsolódik mostani utamhoz, az ott megélt mítoszrombolási élményemhez. Az, amit tökéletesnek, szépnek láttál valami folytán, átértékelődik benned egy idő után szükségszerűen. Egyszer egy találkozó alkalmával, én akkor elsőéves tanítóképzős voltam, Sütő fent űlt a pódiumon, s mi hallgattuk, nagy áhítattal. Meg se mertünk mukkanni. A tanáraink kérdeztek tőle ezt-azt, s a diákok közül ketten mertünk megszólalni – amiért hetekig beszéltek rólunk a tanáriban s a diákok. A szóbeszéd tárgya az volt, amit kérdeztünk. Kár volna összerombolnom ezt az emlékképet, ami eddig élt bennem, de ma már nevetségesnek tűnik.

A másik találkozásom Sütővel a Bethlen-kollégium 350 éves évfordulóján volt. Mint diák a szervezőbizottság tagja voltam. Báméskodtam – tulajdonképpen semmi szerepem nem volt. S amikor megérkezett Sütő András, a többi meghívottal, én is ott voltam. A beszédére nem emlékszem. Csak utólagosan, kezdő tanítóként, olvasmányként hatott a szövege.

S most? Nem tudom! Teljesen közömbösen vettem tudomásul, hogy mellette ülök, s beszélgetünk. Talán ingerelt, bosszantott – vagy valami ehhez hasonlót váltott ki belőlem. Most is kérdeznék tőle, de nem érdekelnek a válaszai. TALÁN...

35.

Mit válaszolhatott – válaszolt-e egyáltalán – a mesebeli János (az apostol?) ezekre a Sütő Andrásához kapcsolódó emlékekre? Érdekelne most az elszánt utóolvasót egy korabeli válaszlevél. Ehelyett most saját korábbi-későbbi írásai-ból tallózhatna. Például az 1974-es Pezsgő-díj vitáján elhangzott szövegéből. Az *Istenek és falovacskák* című esszéketet díjazták, barátaival (ő két esszét emelt ki, szavazata indoklásául, a *Perzsákat* és a *Nagyenyedi fügevirágot*).

A levelek folyamatos olvasását megszakító, tulajdonképpen filológusi kutakodást igénylő cetliken (mert a jegyzetek ugyanazon a papírlapon nem feltétlenül egymáshoz közeli időben készültek) meglepően sokszor találkozik Sütő nevével. Legtöbbször a drámák, a színház kapcsán. A nagy élmény sokaknak a Kolhaas-dráma volt, *A lócsiszár virágvasárnapja*, Harag György rendezésében. Álljon itt néhány kiemelt – saját kritikai szövegeibe átemelt – Sütő-mondat: „Ott kezdődik az ember! Amikor összetéveszti magát azzal, amitől megfosztották.” Vagy: „Mi történik a gondolattal és porhüvellyel, miután önkéntesen kivonul a boldog szemlélődés édenkertjéből?” Vagy: „Nem idomításra: gondolkodásra születtem. Embernek születtem, aki nemcsak a testével: a gondolataival is rendelkezni akar.” (*Csillag a máglyán*) És: „Amire nem lesz saját szavad: elpártol tőled.” (Hogy szolgál az édes anyanyelve? – ez lett vagy csak lett volna, már nem tudja pontosítani, a kritikai reflexió címe.)

A *magunk mindennapi revíziója* – mégis ezt a cíkcímét (a Makkai-parafrázist) szereti talán a legjobban. Több irányba intézett figyelmeztetésnek szánta, történetesen a *Korunkban*, közvetlen a Sütő–Pánek-polémiahoz szólva hozzá; az elhíresült Csipkerózsika-vita összegzésére készült. Ebben nem tért ki Sütő pályájának korai szakaszára (arra az időszakra, amikor a rendszer kegyeltjeiként még Hajdu Győzővel barátságban álltak – apropó, revízió szükségessége!); a vitaközök szövegeit próbálta szembesíteni, értékelni. Tulajdonképp ma már mindegy, hogy kitől idézte – egyetértéssel – az ilyen mondatokat: „Az igazság nem kisajátítható, nincsenek kizárólagos birtokosai.” (Ha jól silabizálja az apró betűket, ez történetesen Sütőtől való – de akár önkritikának olvasható.) „A nemzetiségi hovatarozás érzelmi tere korlátozása az első lépés annak feladása felé.” (Ez alighanem a vitába bekapcsolódott Láng Gusztáv egyik megjegyzése volt.) A Csipkerózsika-vita történetéhez tartozó személyes emléke Pánek Zoltán látogatása náluk, ott-hon. Nagy Albert Fehér kakasa alatt ültek, és ő (szívesen nevezi magát továbbra

is az utóolvasónak) határozottan igényelte, hogy Panek válasza Sütőnek igenis a *Korunkban* jelenjék meg; ám hiába irodalmi szerkesztői kardoskodása, a vezetőség másként döntött...

Egy „szomszéd” cetlin – Panek Zoltán neve mellett – az „Itt beszélni lehet” idézetet látja. (Cím?) És ilyen jellegzetes Panek-szövegezéseket: „Ne szégyellje, hogy a művét mondatonként írja. Amikor már van az írónak egy mondata, meg tudja írni a világot.” Ezt ma is irigyli Panektől. „A toll az utolsó szalmaszál. FOGALMAZD KI MAGAD A VILÁGBÓL.” (Persze nem volt könnyű ember ez a Panek, barátoknak sem, ám írni – valóban tudott!)

János helyett ilyeneket válaszolhatott volna újkori Fanni-levelekre.

36.

Szörnyű ez a semmiből jövő szorongás. Félelem, belső feszültség. A gondolataim, a gondjaim, az elmulasztott és soha be nem pótolható adósságaim, tartozásaim a világnak, önmagamnak. Csak olvasok valamit, s egyszerűből jön egy ilyen: ugrik ki minden belső szerveid. Légszomjad van, ájulás környékez. Valójában mivel tartozom ennek a világnak, amiért örökösen számon kér, fellármáz, tépelődésre kényszerít?

este

Mi lesz, ha az álmok is elszenderednek? Az embernek szüksége van minduntalan valamire, valakire, aki bizonyítsa, hogy amit érzékel, az valóban úgy van, ahogy ő látja, érzékeli.

Wittgenstein: a költői nyelv a legalkalmasabb az élet valódi jelentésének igazi közvetítésére. Honnan szedtem? Tudnod kéne, mert biztos te is olvastad, vagy lehet, téged már nem érdekel. Ugyanebben a folyóirat számban olvasom, hogy a Kenéz-stílus a legalkalmasabb a mindennapok közvetítésére. A kettő nem mond ellent egymásnak, de az utóbbiban, Kenéz esetében, igazán nem beszélhetünk költői nyelvről, főleg, ha a riportjaira gondolunk.

37.

Tudod, ha egy abszolút racionalitás szintjén felépített életet élnénk, nem is lenne értelme az életünknek. Ugyancsak valahol olvastam, hogy a végzet jelenlétének tudatosítása szükségszerű. Ez az ókori tragédiáknak a legfőbb erénye: az ember végzetszerű létének a maximalitás szintjén való kiélézése. Érdemes lenne egy egész Schelling-szöveget idefirkantanom: „Gyakran kérdezték: hogyan tudta a görög ész elviselni tragédiáinak ellentmondásait? Egy halandó, akit a végzet arra rendel, hogy vétezzék, harcol a *végzet ellen*, és mégis borzalmasan lakol a vétekért, amely a sors műve volt. Ez ellentmondás *alapja* az, ami elviselhetővé tette ezt az ellentmondást, mélyebben rejtett, mint ahol keresték: az emberi szabadságnak az objektív világgal vívott küzdelmében rejtett; ebben a küzdelemben a halandónak – lévén, hogy ama hatalom, vonzerő: túlerő, fátum – *szükségképpen* alul kell maradnia, és mégis – mivelhogy nem *harc nélkül* maradt alul – alulmaradásáért bűnhődnie kell. Hogy a bűnös, aki csak a sors túlerejével szemben maradt alul, mégis *bűnhődik*, az emberi szabadság elismerése volt, a becsületé, amely

megillette a szabadságot. A görög tragédia megbecsülte az emberi szabadságot azért, hogy *harcolni hagyta* hőseit a sors túlerejével szemben: hogy ne hágja át a művészet korlátait, alul kellett maradnia hősének, de hogy ugyanakkor jóvátegye az emberi szabadságnak a művészet általi elnyomását és meggyalázását, a hősnak *bűnhődnie* kellett – a sors által elkövetett bűnéért is. Amennyiben a *hős* még szabad, megőrzi önmagát a végzet hatalmával szemben. Amint alulmarad, nem szabad többé.”

Figyeled, milyen érdekes? Nem véletlenül mondtam egyik előző levelemben, hogy ez a társadalom azért kurva, mert még bűnhődni sem hagyja az embert. És tovább: „Alulmaradva panaszkodva perel a sorssal szabadsága elvesztése miatt. Szabadság és pusztulás a görög tragédiában nem tudott egymásra rímelni. Csak akitől *elrabolták* szabadságát, csak az maradhatott alul. Nagyszerű gondolat volt: önként viselni a büntetést egy *elkerülhetetlen* bűnért, hogy az ember szabadságának elvesztése is éppen ezt a szabadságot bizonyítsa, és a szabad akarat kinyilvánításával pusztuljon el.” Így juthatunk el a hegeli esztétikáig. Kedvem lenne most tovább folytatni, kissé átképezni mindezt. De hol vagyunk mi attól, hogy nagy jellemről beszéljünk, akiknek „becsületére válik, hogy vétkesek lehetnek”. A nagy görög tragikusok világlátása kinek a sajátja ma? Egy kis igazi, nyílt tragédia kéne, s nem kábítószer az álmok ébresztéséhez. Egy kis nyílt harc, ahol kiderülne, hogy nem a sorssal, hanem egy nagy „semmivel” csatázunk!? Csak a végzettség bizonyítja a „semmi” jelenlétét. S hagyjuk, hogy tomboljon.

Tényleg, mi lesz, ha álmaink is elszenderednek?

38.

Utóolvasói válasz: Hogy is írta Madách? A Tragédia második, paradicsomi színében mondatja Luciferrel – miután az Ádámmal vitatkozó Éva a bűnt és a büntetés lehetőségét „férjétől” eltérően ítéli meg az isteni akarat értelmezésében –: „Lám, megjelent az első bölcselő! / Nagy sor jövend utánad, szép hugom”.

Félretéve a gúnyolódást: valóban, ki lehetett ez a legújabb kori „szép hugom”, ez a Schellinggel, Hegellel érvelő, a görög tragédiákat a jelenkori hősnélküliséggel szembesítő F (femina – Fanni, Fatima, Fortuna) és az ugyancsak azonosítandó János, a levelezőtárs?

Utókori hozzászólásként, vitát nyitva a levelező tanárnővel, érdemes volna elidőzni (újra és újra) a mi Szabédi Lászlónk tragédiájánál. Csupán emlékeztetőül a maiak számára: tőle, Szabeditől származik az a mindmáig ki nem nyomtatott drámatörredék, amely a *Szabadság rabjai* címet viseli. De Szabédi teljes élete, halála alighanem jó ellenpélda lehetne az F által áhított „egy kis igazi nyílt tragédiára”, pontosabban annak vélt hiányára. Merthogy ebben igazán nem volt hiány.

39.

Mélyülnek arcomon a ráncok. Kezem remeg, ha fáradt vagyok. Torkomban elhal a szó, ha ordítani akarok. Hatalmas üresség tátong bennem, körülöttem. S mégis oly szép – szépek a körülöttem hullámzó apró habok, a lágyan rád tapa-

dó langyos víz, s kiterülsz a sötét éjszakának, s neki mondod el, hogy egy-egy ilyen önfelelt pillanatban milyen szép minden. Biztonságérzetet a távolságban elvesző csillagok adják, amiknek fényét alig sejtethed. A békák zajongnak csak körülötted – békánászra hívják szerelmeiket. Egyébként csendes minden. Motorzúgás, a turbina hangja teljesen belevész a csendbe. Semlegessé válik. Mily egyszerűen oldja ezt meg az emberi természet. Ami nem fér bele a természet világába, azt egyszerűen nem észleli.

Lírai leveleket kéne firkantanom, szép nagy szavakat, de te azoknak úgysem hiszel, sőt talán én is csak öngúnnal tudnám ezt művelni. Pedig senki sem hazudik akkor, amikor végre eljut oda, hogy így fogalmazza meg önmagát. Csak egyben tévedünk: általában nem azt mondjuk ki, ami van, hanem azt, amire vágyunk. Igen, egy csöppnyi kis aroma elég ahhoz, hogy melléképezljük a legszebb, legizesebb gyümölcsöt, sőt, még azt is el tudjuk képzelni, hogy mi ízleljük ezt a mennyei mannat. Az embert sorozatos mellékapcsolásai nem jogosítják fel arra, hogy egy újabb aroma ne ugyanazt a reakciót váltsa ki belőle. Vagyis a csalódások nem hatalmaznak fel arra, hogy ne higgy. Aki ettől megfosztatik, az már nem él...

40.

Ismét Fanni, „az eredeti”. 1794-ből, a kertből:

„Ó, be jó itt!... Veteményeskertünk ajtaja megett, melyen a gyümölcsösbe járnak, a sövényt vastagon befutotta a komló, amely általfonódik egy szép kőkényfácskára, és ezen nyájas boltozat alatt az én kis asztalkám, amelynél oly jóízú az olvasás. Ide lopom ki magamat sok vasárnap délutánján és sok korán reggelen, mikor senki sem lát, senki sem bánt. Itt olvasok orozva, itt írok, itt sírok orozva.

Ó, te kedves zöld sötétség, titkaim meghittje! mely édes alattad az ábrándozás, szabadabb alattad a pihegés, és midőn alád érek, malomkőnyi nehéz teher esik le mellyemről. A napsugárok csak helyyel-hellyel sütnék papirosomra, és barátságos csalfasággal látszatnak hozzám beleselkedni... egy komlósár nyájasan s hízelkedve nyúlik által hozzám vállamon keresztül, s látszatik esmért barátnéját általölelni... Ó, be jó itt! Ez a hely engem oly jó szívvel fogad, mások – tőle mind idegenek... Kedves szomorúságú dongása hallik a méhecskének, melyeknek kasai túl a sövény mellett vagynak kirakva, barátságos mormolásuk olyan, mint a forrás álomhozó csergedezése... Néha egy eltévelyedett, lézengő méh rövid látogatást ad hajlékomban... Kedves kis vendégem, örömmel látlak. Állapodj meg itt, nyugodj itt ki nálam. Nem félek én fullánkodtúl... ó, mérgeesebb annál az embereké. Te azzal csak a bántót bünteted, egyező társaságokban közszerelemmel munkáltok... Az ember pedig az embernek teszi napjait keserűkké... Itt távol vagyok tőlök... Azért, ó, azért oly igen jó itt!”

41.

Még egy mese: öntudatra ébredésem legválságosabb pillanata, ami Enyedhez kapcsolódik. Harmadévesek voltunk, vagyis tizenegyedikesek. Magyartanárom

kérésére önéletrajzot kellett írunk. Bennem akkor jelentkezett először ez a kérdés, hogy ki is vagyok én tulajdonképpen. Majd egyszer elolvasom neked, János, azt a tíz tómondatban megfogalmazott énképemet, ami hosszú éveknek a vívódásai után született meg. Itt kezdődött, ezzel az önéletírással, amikor tudatosult bennem, hogy én teljes véletlen folytán lettem az, ami lettem, s hogy a természetől teljesen elütő módon alakulgattam 18 éves koromig. Az esti vacsoraszünet szabad perceiben egyedül bolyongtam a tornakertben, az Órhegy lábánál, és kerestem önmagam. Ezek voltak magányom csúcspontjai, akkor fogalmaztam meg az önéletrajzomat. Abban az időben vénnek, százesztendősnak éreztem magam, pedig még szerelmes sem voltam, sikertelenségi élményeim sem voltak; mindenben az elvárások csúcstértékét adtam – ezt utólagosan mondták mások –, s nagy katasztrófák sem voltak életemben (még csak temetni sem temettem senkit). S mégis koravén, dogmatikus, merev elvek szerint éltem mindennapjaimat. Ebben a konstellációban született meg az a dolgozat, amit az osztálytársaimnak felolvastak, amiért a tanárom megdicsért, s amiből megszületett a filozófiához való vonzódásom, embertársaimhoz való ragaszkodásom, a felelősségérzet szintjén – valamint az első öngyilkossági kísérletem.

Ma kérdem tanáromat: emlékszik-e erre a dolgozatra? S mint ahogy vártam, jött is az őszinte válasz: nem! Ha ezelőtt pár évvel bizonyosodom meg erről, biztos tragikus következményekkel zárul. Most nem is érdekelt. S kedvesen, mosolygósan hallgattam végig NDK-beli utazásáról a beszámolóját, valamint a kislánya sikereiről tartott traktátusát. Hát ennyi. Mítoszrombolást hajtok végre. Csendesen feltöröm hét lakatra zárt emlékképeimet, hogy helyükbe újakat helyezzek.

Nem túl korai ez az egész?

42.

Ami oly egyöntetűen igazként jelentkezik – ha mástól hallod, rögtön kételkedést szül benned. Ez csak azért van, hogy ami a tied, az nem lehet a másé? Vagy valami egyébről van szó? Mai irodalmi-esztétikai értékeink mérlegelése közepette lepott meg ez a gondolat, érzés. De jött, hogy kifaggassam egyik volt tanáromat arról, amit ma elvárunk ezektől az emberektől. Nem hagyta magát, nem engedte, hogy rákérdezzek olyasmire, ami felelősségtudatára, a vállalásaira engedett volna következtetni. Nem merünk egymással szembenézni emberekül. Úgy érzem, mindenki szívesebben, a legszívesebben azzal áll elő, ami nekem nincs: család, gyerek, autó, külföldi utak, példás családi élet stb. Ezen túl még esetleg pedagógusi megvalósításaink, s aztán stop. Tisztázni valódi problémáinkat? Legfeljebb a vicc szintjén, anekdota, katasztrófa, mesék szintjén. De tovább semmi...

43.

Nehéz ma igaz embereket találni. Ahol vannak, ott általában megállok.

Kedves Jánosom! Nem feledkeztem meg rólad, csak a magam módján ünnepeltelek. Csodakertben jártam – szamócát ízleltem, gombát vacsoráztam, mada-

rakkal társalogtam, s felülről néztem a világot: mily kietlen, nyomorúságos, annak ellenére, hogy csodás, nagyszerű minden, ami körülvesz. Ünnepeltem minden körülöttem, de belül szomorúság kínozott. Vidám szomorúság, ami felemelő s nagyszerű lehet. Templomban jártam, s találok az Istenséggel, és ez csodás fennköltséget kölcsönzött, boldogságot sugárzott mindenkire, aki a környezetembe került. Örülünk annak, hogy így is lehet. Ma téged ünnepeltelek, hogy vagy.

44.

Én János, aki néktek atyátokfia is vagyok, társatok is a Jézus Krisztus szenvedésében és királyságában és tűrésében, a szigeten valék, amely Patmosznak neveztetik, az Isten beszédéért és Jézus Krisztus bizonyágtételéért.

Akinek van füle, hallja, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek. A győzedelmesnek enni adok az elrejtett mannából, és adok annak fehér kövecskét, és a kövecskén új írott nevet, amelyet senki nem tud, csak az, aki kapja.

Tudom a te dolgaidat és szeretetedet, szolgálatodat és hitedet és tűrésedet, és hogy a te utolsó cselekedeteid többek az elsőknél.

De van valami kevés panaszom ellened, mert megengeded amaz asszonyoknak, Jézabelnek, aki magát prófétának mondja, hogy tanítson és elhitesse az én szolgálóimat, hogy paráználkodjanak, és a bálványáldozatokból egyenek.

És most kérlek téged, Asszonyom, nem mintha új parancsolatot írnék neked, hanem amelyet kezdettől fogva vettünk, hogy szeressük egymást.

Sok írnivalóm volna néktek, de nem akartam papirossal és tintával, hanem reményelem, hogy elmegyek hozzátok, és szemtől szembe beszélhetünk, hogy örömünk teljes legyen.

45.

Ellenőrizhető: Újszövetség. Új szövetség?

János a Jelenésekéből s a közönségesnek mondott levelekből.

Azon a bizonyos nyári napon milyen textust választott a pap? Amit F hallgatott. (Református? Római katolikus?) Talán épp János valamelyik könyvéből?

46

Nagyon érdekes, de teljesen új helyzetnek érzem azt, amiben vagyok. Egyetlen dolog hiányzik, de talán az sem – jót vitatkozni valakivel. Egy lakatlan sziget, ahol vagyunk. Senki nem kötelez, hogy felvegyem azt, ami általában hozzákapcsolódik hétköznapijainkhoz. A társaság is ismeretlen, csak a gyerek, ami nagyon jó, mert még magatartásban sem kell felvennem az általános elvárások szintjén kötelező szerepet. Olyan vagyok, amilyenek a gyerekek: felszabadult és természetes. Nagyszerűen lehet velük játszani. Ők felnőtten akarnak játszani, mi meg... ami épp jólesik. Itt élünk napok óta, már nem kívánkozom sehova.

47.

Innen is már elvágódok. Nem lelem sehol a helyem. Újra jön, hogy sírjak. Főleg azért, hogy nem tudom megtalálni azt a végleges létformámat, ami magabiztosságot, önbizalmat adna.

Marad minden a megátalkodott tehetetlenség szintjén. Hamarosan jobban kíváncszom egy nyugodt ideggyógyászati ágyba, mint egyebüvé. Írásomon érzékelem idegállapotomat. Sajnos betűformáim csöppnyi nyugalomról sem tanúskodnak. Nem tudom kipihenni fáradalmaimat, belső feszültségeim nem csökkennek. A sátoros ünnepek lejártak, ezután halottainkat ünnepeljük. Haza kell mennem.

A lakásomat hulláállapotban hagytam. Mielőtt eljöttem, mindent kirámoltam a lakásból, amit fölöslegesnek éreztem. Nem tudom, vannak-e igazán fordulópontok az ember életében, de ha valóságosan nincsenek, teszünk róla, hogy mégis legyenek. Anélkül, hogy nagy fogadalmakat tennék magamnak, komolyan nekilátok az „esettanulmányaimnak”. Talán ez lesz a legjobb elfoglaltság, amit mint pedagógus is jól érvényesíthetek. Ha nem lesz alkalmam filozófiát tanítani, keményen rá kell állnom valamilyen téren a szakosodásra.

48.

Egy ízig-vérig parasztlányból hogyan lesz értelmiségi? Hidd el, János, ha tudathasadásos állapotba jutok, az ennek lesz a következménye. Nem is kell a szkizózis állapotig elmenni – a kissé idegbeteg állapot is ennek az eredménye. S nem lennék egyedi eset.

Mindig vágyom haza, de mégis félelem, rettegés tölt el, ha haza indulok. Nagyon furcsa, de meghatározható ez a kettős érzés, ami ha megérkezem, hamarosan feloldódik egy olyanfajta csendes szemlélődésben, amit a végtelen, szépen ringó búzatábla szélén érez a szem, érzékel az ember. Én, aki a verbális kommunikációhoz szoktam, illetve ahhoz szoktattak – itt szavak nélkül tudok létezni. Érdekes, három-négy mondat után úgy érzem, hogy többet már nincs mit mondanom. A többi már csak együttlét: az étkezés együttléte, a munkában való együttlét, az alvás együttléte. Még a szemlélődésben is van együttlétünk, a jókedv kinyilvánításában is. Itt egyszerűen másként kell a magatartásomon keresztül megértetnem magam. Ha megérkezésem után pár perccel nem vállalok részt abban, amiben a körülöttem lévők részt vesznek – nagyon kényelmetlenül, kitaszítottnak, idegennek érzem magam. Ezt csak itthon érzem, sehol máshol ezen a kerek világon.

Érzed, hogy betűim nem annyira szögletesek, mint azelőtt, folyékonyabb az írásom? Nem remegek, pedig alig pár órája vagyok itthon. Kiástam a délután folyamán kb. 5-6 mázsa pityókát (kapával!), segítettem ezt a mennyiséget fel- és lerakni a szekérről. Ezzel telnek az itthoni napok, kaptam és ettem már érett szőlőt, holnap meg hajnalosan kenyeret dagasztok, s körtét kell szednem azután.

De szörnyű az, hogy pár nap után az itthonlét is zavar, mert tudom, hogy hamarosan véget ér – s úgysem tudnám már elfogadni ezt a létezési formát.

49.

És mégis: Kert és Országút
Napok hordaléka (Déry Tibor)

„élni az idő közepében, élni egy nép szellemiségének közepében”

„Emlékszem ifjúságomnak egy korszakára, amelyben a teljes élet ismérveit egy jelszóba véltem tömöríteni: Kert és Országút. Kert, amelyben a természetet otthonomná nyese, enyhelynek a külvilág zaklatásai elől, és Országút, mely innen el és ide mindig visszavezetve, az emberiség kis és nagy kalandjaiba futtat.” (Déry)

50.

Hátha nyugodtabb lesz ez az évem, mint az előző volt. De jönnek a furdancsok. Ez kell nekem, már csak így érzem jól magam. Mindenesetre mély, épületes dolog az a mítoszrombolási akció, amiről meséltem. Úgy hiszem, még nincs vége, s ezért vagyok képtelen összefüggően gondolkodni, ha már nem alszom. Csak villóznak bennem a gondolatok, a képek.

Eszembe jut, hogy egyszer valamikor, az első itteni években foglalkoztatott a provincializmus mint olyan. Elég sokat is beszélgettem emberekkel erről, s ami végső soron új felfedezés volt számomra, hogy a provincializmus nem is annyira szellemi beszűkülést jelent. Nyilván vannak provinciális emberek, akik nagyon intenzív szellemi életet élnek, és széles skálán mozgó információik vannak egy adott szakterületen, vagy úgy általában. Hanem érzelmi sivárság a fő tartozéka a vidékiességeknek. Ebből származik egy ügyetlenkedő, bugyuta emberi magatartásforma, ami deformálja az értékítéleteket, lemerevíti az ember gondolkodását, kitermel egy elbizonytalanodást, s besüppesztí az embert egy hatalmas nagy semmibe. Az érzelmi sivárság nyilván az élmények hiányából fakad. Szerintem a nagyváros is kitermelheti ezt a típust, csupán a kisvárosban több van belőlük egy csomóban.

Nem térek ki arra, hogy hol kezdődik a kisváros és nagyváros stb. A lényeg, amit mondani akartam, az érzelmi sivárságon van. Ön, uram, nem érzi, hogy élményszegény környezetben élünk?

Nem tudom, a provinciálisnak mi az ellenpólusa. Kozmopolita, világfi? Vagy a tudós típusú ember? Nem tudom. A fontos az, hogy a barátnémra nem lehet rámondani, hogy provinciális. Mikor hazajött legutóbb a nyugati útjáról, mesélt az élményeiről, s egyszer csak úgy megállapította, hogy ő most nem dicsekszik, hogy miket él meg velem szemben, aki egy ingerszegény környezetben élek, s akinek az információ feketepiaci áru. Tudja, hogy én nem értem félre, azért mesél. Meggyőződése egyébként, hogy az emberi mivoltunkat nem a tér-idő koordináták határozzák meg. Mindegy, hogy hol élsz – egy adott szinten túl. Mindegy lenne, hogy az óceán túlsó partján vagy Európa nyugatibb részein élnél vagy itt – csak te maradnál, s ugyanazt tennéd, ugyanúgy viselkednél, mint itt.

Az anyagi világon való felülemelkedésről, az álproblémáktól való megszabadulásról van szó. S ez véglethelyzetekben adatik meg az embernek, vagy amikor

mindentől megfosztatik, ami egy normális emberi létkeretet biztosítana számára. Ezért úgy érzem, a provincia ebben az összefüggésben nem jelent föltétlenül katasztrófát.

51.

Sajnálom, hogy nem tudok szürrealistául. Meg kéne tanítson, jó uram, hogy mit is jelent a szürrealista világ. Azt gondolom, hogy a víziók világa testemre szabott, csak még nem ismerem. Elfogott a vágy egy ilyen világ után.

... Hogy szükségem volt egy ilyen szétszórt, szétfolyó élethelyzetet teremtenem magamnak, amelyben nem tartozom senkihez és semmihez, mert csak így tudtam a legtágasabb kilátást biztosítani magamnak a világra. „Mert aki senkié, az mindenkié...” De ha ez megvan, ezután mi következik?

52.

Gyönyörű napom volt... Mindent megold a nagy természet, ahogy mondani szokás, csak figyelni kell a hangokra, neszekre, árnyalatokra. Nagyon jó így, mert magad gyakorolhatod ilyenformán azt, amit másoktól vársz el. Simogathat-e valaki is úgy, ahogy a zuhogó hegyi patak vize vagy a fenyők túlevelű ágai simogatni képesek? Érezhetsz-e olyan melegséget valaki mellett, mint a tűző nap sugaraiban? Lehet, túlzok, kedves János! De kegyetlen érzés az, amikor ezen kérdésekre a válasz az: sajnós nem!

Pedig senki sem kívánhat többet magának annál, amit ma volt szerencsém megélni. Valójában örvendek annak, hogy ez is van. A fenyők méltóságteljes, lágy ingadozása a szélben, az esztétikai élmények egész sorozata, a madarakkal, fákkal, füvekkel való halk párbeszéd. Magához ölelt a Föld, János! S mindez nem elég? Mi kell még? Igen, talán valami hiányzik, valami rettenetesen hiányzik. Egy kis mesterséges narkós állapot, ami pótolna minden hiányérzetet, s ami azonos a teljes megsemmisüléssel.

53.

Mi (nem) fér bele egy 20. század végi folytatásos (pedagógus) lányregénybe, levélregénybe? Lehet-e, szabad-e esztétikai, netán etikai szempontokra hivatkozva határt szabni, gátat állítani az érzelemkitörések reprodukciójának, a vágyak teljes kibeszélésének? Ma bizonyára csak egy irodalomtörténész, egy-egy ambiciózusabb bölcész olvassa a 27 évesen elhunyt Kármán József művét. Pedig:

„Amott, titkos rejtekemmel átellenben nyugoszik le a világ királynéja pompás felséggel, és veres lángot gerjeszt setét magánosságomban. Az én orcám is mind tüze visszavetésétül, mind a gyönyörűségtül gyulladt. Jövel, édes borzadások órája!...”

Az „édes borzadások” egy ilyen óráján születhetett a szöveg, hosszú levél 7. lapjára beszámozva, a kortárs Fanni képzeletéből papírra másolva – ahogy itt betűhíven következik.

címe nincs! (dátuma sem)

Pipafüstbe gabalyodott csend. Dübörög a rádió egy idegen adón. Fügöny az ablakon. A fénnel szemben frissen festett női portrék, egy rosszul sikerült aktvázat. Festőjük, ecsettel a kezében, kinyúlva az ágyon. Pár pillanat csend a rádióadásban, amikor a jó öt perce a nyitott ajtóban szemlélődő megszólal.

Felborul minden. A meglepett kapkodva összeszedi magát, felugrik, hellyel, cigarettával, kávéval kínálja a bemerészkedőt. Kedves meglepetéssel próbál beilleszkedni a valós helyzetbe.

– Hihetetlen, de még sosem láttam magát szoknyában – s máris nyúl az egymásba tekeredett láb felé. Nem képes felrázni magát a kusza emlékképek, fantáziálások világából. Bátran emeli a szoknyát, s ujjja hegyével végigsimogatja a napbarnított, kemény combokat. Ellenállás nincs. Mintha egy tárgyat simogatna. Imádja a szép formákat. Kitapinthatatlannak tűnik a forma, amit már évek óta magában hordoz, agya egyik szegeletébe rekesztett mint soha-meg-nem-valósult álomképet. S most itt van. Érintheti, tapogatja. Hideg borzongatja bőre felszínét. Képtelenség. Valamit tenni kéne. Kedvenc témájába kezd: a nők tipologizálásának lehetőségei. Nem megy. Hideg visszautasítás: – Már ismerjük! – Hirtelen felvillannak benne az elképzelt formák, amik festés közben vászonra kellett volna kerüljenek. Sajnálkozva gondol az elpazarolt festékre. Most kéne ecsetet ragadni. Ez a megfelelő pillanat. Itt kell folytatni. Vélni meri, hogy az agya egyik szegeletébe rekesztett forma megelevenedett. Látja a teltkarcsú alakot, az izmos, erőtől duzzadó keblet, a jellegzetes arcjátékot a rideg, ironikus mosollyal. Itt van.

A hidegrázás kellemes remegésbe vált át. Megragadni a pillanatot. Nem tudja még, hogy az előbbi fantáziálását éli tovább vagy a valóságot.

A Másik által kezdeményezett beszélgetés kapcsán elővesz egy pár esettanulmányt, példalózás végett. Így teszhelyzetbe és testközelségbe kerülnek. Beleremeg. Kétségbeesve igyekszik felhívni magára a Másik figyelmét. Apró rángatózások jelzik, hogy még mindig önmagában keresi állapota okát. Kinyújtja a kezét, érinti a ruhát, érzi a test melegét. Ki kell dobni a merev képzeteket. Kavarognak az emlékképek s a valóság.

Hihetetlennek tűnik mindez, csak akkor mosolyodik el boldogan, amikor ajka körül érzi a Nő leheletét, kissé szétnyílt ajkai érintését. Valóság! Régi gondolatok keringenek benne. Még mindig felfoghatatlan számára az évek óta magában hordozott képek megelevenedése. Kissé megborzong. Folytatni! Hirtelen magához vonja a testet, remeg, kapkodva nyeli a levegőt, már ágyéka táján is bizsergő érzés tölti el. Csak félbe ne szakadjon! Megnyugszik kissé, s feszült izmai fellazulnak, amikor érzi a hosszú ujjak érintését csupasszá szabadított testrészen. De csak akkor engedi át magát igazán a gyönyör enyhébb érzéseinek, amikor lesván a lehunytt szempillák mögött rejtőzködő nyugodt arcot, előbb félénk, majd erélyesebb követelőzése, utasításai meghallgatásra találnak. Mind erőteljesebb s erőtejjesebb a szorítás, markolászás. Remeg, rángatózik, hörög, sóhajtozik, jajong. A testében szétáradó melegséget fokozza a fájdalomig kikövetelt szorítás, ami

átcsap simogató mozdulatokba. Az ujjak gyöngéd játéka, a szétfröccsenő sperma, a vonagló test kiűz minden gondolatot a fejből.

A Nő egyenletes, nyugodt lélegzése hozza vissza a hosszú percekig tartó gyönyörállapotból. Szinte visít benne annak felismerése, amit ténylegesen megélt. A Nő kezének az érintését elutasító mozdulattal törli le a szétfolyt spermát. Az idegenül rábámuló szempár visszahozza a kétségbeesést, a zavart. De még akkor sem tér teljesen magához, amikor a soha-meg-nem-ismételhetőség gondolatával, vigasztalván szánva, kimondja: – Egyszer majd én fogom magát ilyen örömben részesíteni! – De tudja, hogy szavai értelmetlenek, a semmibe csengnek, és marad számára továbbra is az élettelen forma, a képzelet.

55.

??

56.

Nem neked valók ezek a mesék vagy játszmacskák, kedves János. Nem mondhatom, hogy kinőttél volna belőlük, csupán kissé szabadabb szárnyalása kéne legyen a dolgok menetének. Akadályok, megszorítások között lehetetlen játszani. Néha elkelnének az olyan napok, órák vagy akár pillanatok, amikor az ember mindentől függetlenül tudja magát, és játszik gondfeledten, derűsen, vidáman. Úgy, ahogy azt teljes komolysággal teszi a gyermek.

Nem tudom, éreztem-e én valaha ilyesmit. Gyermekkoromtól megfosztottak, felnőttkoromban meg nem akadok partnerre.

Mindenhol tiltások sorozata, amit még ésszerű érzelmességgel sem tudok sóhaj nélkül lenyelni. Fáj, János, nagyon fáj, hogy én mindig, mindenhol, valamiről lemaradok.

Mostanában komolyan foglalkoztat újra az öngyilkosság problémája. Néha úgy érzem, hogy képtelen vagyok már egy olyan lényegi változást létrehozni, kiprovokálni az élettől, ami egy másabb életformát jelenthetne. Szerinted az egyedüllét, magány, az enyém fajta, a családnélküliség, gyereknélküliség állapotában van valami természetellenes? (Nyilván ilyenkor az ember nehezebben gondolkozik – éjszaka 2 óra, állomás)...

Most nagy, hangzatos szavak motoszkálnak bennem. Elindultam szép lassan – nemsokára jön a vonat. Az önmagam megfogalmazásának igénye után talán eljutok oda, hogy egyszer majd igényt fogok érezni a mások megfogalmazására is.

57.

az éjszaka – s az ébredés

Hydrostop

magnóliás arckép (Fülöp Antal Andor)

„Mít tudnak azok, akik nem az élet mélyéről jönnek?” (Bálint Tibor)

58.

Megkezdtem az önrevíziót, a mítoszrombolási akciómat. Ennek egyik fázisa a mai éjszakai felismerésem, és pedig: rájöttem, megéltem az alkotási folyamat egyik nagyon lényeges mozzanatát: objektíve szemlélni helyzeteket, amik magukban hordoznak bizonyos tipikus esetet. Hurrá! Sikerült meg is fogalmaznom. Erről nem tudtam eddig, ezt nem ismertem fel. Most már másként tudok szemlélődni, szemrevételezni. S még valamit: eddig önmagamot igyekeztem megfogalmazni, most meg elkezdtem másokat, a környezetemet újrafogalmazni a saját megfigyelésem, megglátásaim szerint. Ez remek dolog. Lehet, jóval korábban kellett volna ennek bennem tudatosodnia, de az is lehet, hogy csak egy bizonyos tapasztalat alapján jut el idáig az ember. Végző soron a primitív ember számára is a legnagyobb élmény az lehetett, amikor felfedezte saját másságát fajtájának más egyedeivel szemben, s a másik az, amikor szellemi szinten újateremtette a környezetét, nevet adott a tárgyakkal.

Na, most okos voltam! Felfedeztem a spanyolviaszt – mondja maga, uram. Nem arról van szó, hogy ezt nem tudtam. Tudtam. De élmény szintjén tettem magamévá valamit, amiről utólagosan állapítottam meg, hogy ez az.

59.

Új nap – új körülmények. Tegnap elolvastam egy könyvet. Reggeltől estig gyűléseztünk, ami rettenetes volt. Estére hullafáradtan értem haza, enni sem volt kedvem. Ilyen nem volt még – tíz órára már aludtam; képzelheti, uram, mit jelenthetett egy ilyen nap. A fontosabb az, hogy olvastam. Egy olyan környezetben, amiben voltam, nehéz volt a könyvre figyelni s alaposan megemésztetni az olvasottakat. Most újra gyűlés következik. Gyűl-és... Szörnyű!

A könyv, amit olvastam, Mezei András könyve, az idén jelent meg, s elég nagy port kavartak körülötte. Engem is megkavargatott, főleg annak tudatosítása, hogy mennyire gyerekcipőben jár a pszichológia. Főleg az interperszonális kapcsolatok szintjén lejátszódó jelenségeket nem ismerjük. (Közben tartottam egy kiselőadást az egyik kolléganőmnek a női emancipációról és a személyiség felszabadításának folyamatáról.) A Mezei-könyv sok mindenről meggyőzőtt, amit eddig csak sejtettem. És pedig:

1. a női emancipáció nem létezik, s egyhamar nem is lesz belőle gálickő;
2. az ember (akár nő, akár férfi) poligám hajlamú, csak a társadalom kényszeríti rá a monogámiát. A monogámia mint szükségesség létezett valamikor, de ma már nem az;
3. megtanultam, hogy a férfi + feleség és szerető még mind csak monogámia;
4. lehet a férfiakkal is úgy viselkedni, ahogy a férfiak viselkednek a nőkkel;
5. a nők, ha egy helyzetet választanak, sosem tudják megindokolni, hogy azt miért választják;
6. s nincs perverzitás a szexben, legfeljebb csalás létezik, amikor az ember olyat tesz, amit igazán nem kíván.

Még mondjak ilyen szépeket? Tudnám folytatni, de feltételezem, ezek nem hatnának az újdonság szintjén. Azt is megtanultam, hogy szerelem nincs, csak

menekülés valami elől vagy vágy valami után; s ha mégis létezne, akkor nem egy állapot, hanem egy folyamat, aminek éppúgy szükségszerű tartozéka a rossz érzések sorozata, mint a kellemes élményeké. Azt is megtudtam, hogy abszolút tapasztalatlan vagyok a szexgyakorlásban. Még csak azt kell megtudnom, hogy honnan ez a tapasztalatlanság. S azt sem tudom, hogy mi kényszerít egymás mellé az unalom fázisáig két embert. Miért marad egymás mellett két ember, mikor már nem nyújthatnak egymásnak semmit?

Ezekről a dolgokról nagyon kevés emberrel, vagy mondjam azt, senki emberfiával nem tudok teljesen nyíltan beszélni. Pedig néha kívánja a „szervezetem”. Szerintem, ha nyíltan beszélünk is róla, akkor is marad elég „metafizika” benne ahhoz, hogy megmaradjon a varázsa.

És hogy egy szexeszt alapján hogyan jellemeztek engem?

„Válaszai meglepőek, annyira ellentmondásosak. Mindenesetre van magában egy nagy adag értelmiségi mazochizmus, azonban ez nem csak a szexvonatkozásokra terjed ki. Ennél lényegesebb azonban, hogy néha úgy tűnik, minden viselkedésvariációra nyitott, máskor pedig mindennel szemben gátolt. Magánál az ellentétesség túl sok. Egyik fő ellentmondás a konvencionális társasági viselkedésével szemben bizonyos elfogulatlan nyíltság, amely a konformistákra nem szokott jellemző lenni. Furcsa viszonyban van magánál a nevelés, illetve mulatságos mozzanathoz való kapcsolódás is a nyitottsággal. Kezdve azon, hogy néha a nevelés iránti érdeklődése megütközik, majd békésen megfér a konvencionális társasággal. Az is érdekes, hogy mind a pikáns – azaz érzékizgató –, mind az ellenszenves – azaz értéklelombozó – képzelet a nevelésesség jegyében fogalmazódik meg. Vajon arról van szó, hogy éppen a legmélyebb emócióit tartja nevelésessé, és ez okoz bizonyos komplexusokat? Másrészt nem tudom magyarázni a merészség és a visszarettenés állandó váltakozását.”

Szóval ez rólam szól. Nem tapasztalat, hanem egy teszt alapján. Volt egy idő, amikor foglalkoztatott ez a kérdés, hogy milyen vagyok mint nő. Úgy hiszem, ez mindenkit érdekel. Rájöttem, hogy elég, ha ránézek a partneremre, s ha azt ismerem, akkor megtudom, hogy abban a pillanatban milyen vagyok mint nő.

Jó uram, elnevettem magam... Tényleg képtelenségnek tűnik, hogy én ilyesmit firkálok. Mi tört most rám? Semmi. – Csupán az olvasottak kapcsán engedtem szabadjárára a gondolataimat.

60.

Szegény Fanni! Már mint a Kármáné. Milyen naiv, milyen tudatlan volt. Nem készítettek még személyiség- és intelligenciateszteket, arisztokrata környezetben sem. És ő nem olvashatta Freudot, mint kései utóda. F – Fatime, Fédra, Fiametta, Filoméla, Flóra. Fortuna.

61.

Nagyon emlékszem a tavalyi évkezdéseimre, önmarcangolásaimra. Értelmiségi mazochizmus! Lehet, hogy ez van: csak ha szenvedek, érzem jól magam.

Karba tett kézzel várom, hogy valami történjen. Például valami természeti katasztrófa miatt csak decemberben kezdődjön az iskola. Vagy kitörjön rajtam valami rettenetes betegség, ami miatt nem mehetek tanítani. Ebből látszik, hogy félek. Félek, de jól tudom leplezni. Mintha egy masina egyik alkatrésze lennék, s nem látnám magát a masinát, sőt, én is csak mechanikusan mozgok, és nem tudom, mit csinálok.

Egyelőre személyiség- és intelligenciatesztekert tanulmányozok, s Freud foglalkoztat. – Fárasztó lesz ez az év, s csak most érzem igazán, hogy egy pillanatot nem pihentem a vakációban.

62.

Ma reglón jártam meg cseszlén, s rettentő kellemetlen volt a csereszlye, felhorzsolta a bőrömet. Figyeli, uram? Regló = legelő, cseszle = irtás után az újranoított erdő (ami sűrű, szinte áthatolhatatlan), csereszlye = a fiatal fenyőok alján a száradt ágak száraz tűlevelei. Igen, ezeket a szavakat most ízlelgetem, s akiktől tanultam, csodálkoznak, hogy nem ismerem e szavak értelmét. Rengeteg fenyőalját, valamint rókaokombát, csirkealját, hiripet szedtem, illetve szedtünk. Ablakpuolás helyett ezt választottam. Mogyorót ettem, s őzlátat ízlelgettem nyersen.

De a napnak vége. Holnap iskolába kell menni, meg kell győzőnöm a gyerekeket, hogy két kg gyógynövényt szedjenek. Ma én ezerjófűvet szedtem, egy csokorra való. S oly paradoxálisnak érzem, hogy a gyógynövényt kényszerből kell szedniük. Csupán arról van szó, hogy nem tudják, hogy ott fog rothadni a málnalevél, csipkebogyó meg egyebek, s nem képesek valamilyen formában a munkájukat hasznosítani a hivatalos szervek.

Oly borzasztó most arra gondolni, hogy holnap „lozinkákat” kell ragasztanom, mikor sokkal különbül is tudnám hasznosítani az időmet. Megszököm, uram! Érzem, hogy nem fogom sokáig bírni ezt a kényszermunkát.

Mindegy. Csak találok valamit abban is, ami haszontalan. Örvendek, hogy van egy új magyar szakos kollégánok, aki úgy néz ki, lelkes és becsületes. Örvendek, hogy az osztályom újra magyar nyelven tanulja a matematikát. Örvendek annak, hogy az összes ötödik osztály a kezembe került, s örvendek, hogy ma fenyőalját vacsoráztam, s nem voltam egyedül.

63.

Megpróbáltam írni, de nem ment. Egyáltalán nem tetsző állapot volt ez. Aztán jött sok-sok érdekesebbnél érdekesebb élmény, amit már megírni sem tudok, mert ez még intenzív énéllapot, magam sem tudom tudatosítani. Ahogy jöttek a történések egymás után, csütörtöktől hétfő reggelig, legalább ilyen intenzitással szeretném élni az életemet. Volt abban minden: egymásra találás, találkozások, színházélmény, éjszakai hosszú autózás a borzongató sötét utakon, lubickolás a tóban, hosszú séták a hegyek rengetegjében, műemlékek, tárlatok, teniszezés, információcsere, hegyi patakokkal való társalgás, kopár sziklák megmásázása,

az ős gyönyörködtető, meleg simogatása, s nem utolsósorban éjszakába nyúló dumák, alkoholizálás nélkül. S nem hagyhatom ki gasztronómiai élvezeteinket sem (gomba tízféleképpen, erdei gyümölcsök, csodálatos természetes ízek). Négy nap alatt megtettünk több száz kilométert. Nagyon szép volt ez a négy nap. Nem tudom, mi volt a nagyszerűség alapja. Talán az együttes élmény, az egymásra találás egy olyan pillanatban, amikor segíteni tudtunk egymáson.

64.

Jó uram, kedves János!

Ha egy külső szemlélőként nézném a dolgokat, azt mondanám: miért fut ez a nő egy olyan szekér után, ami nem veszi fel. Ne értsen félre. Szó sincs arról, hogy lemondást vállalok. De Önnel szemben esélytelen minden akaratom. Ön erősebb nálam, s jogom van tiszteletben tartani mások függetlenségét és szabadságát... Amikor az ember érzi, hogy vannak erős emberek is ezen a világon... Írnom kell valakinek, mert másként megvadulok...

65.

Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János.

Mondának azért néki: Kicsoda vagy? Hogy megfelelhessünk azoknak, akik minket elküldöttek: Mit mondasz magad felől?

(A János írása szerint való szent evangéliom)

66.

Tudja, arra gondolok, hogy túl hosszú az az idő, amióta keresem önmagam. Talán nem is lesz vége sosem. Az ember időnként túl kell lépjen önmagán. Az évente megismétlődő dolgok tudatosították bennem, hogy az emberek java része erre képtelen. Minden évkezdéskor ugyanazok a dolgok ismétlődnek. A múlt évi tevékenység kiértékelése, osztályok elosztása, órarend, gyűlés gyűlés hátán, mezőgazdasági gyakorlat – jó alkalom a semmittevésre –, gyűlések utáni pletyóparti egy kávé vagy egy sör mellett, aztán munkatervkészítés, óravázlatok, s ilyen tevékenység, olyan tevékenység megszervezése. Egyik kolléganőmet megkérdeztem, hogy nem veszi észre, mennyire ugyanazt tárgyalják az emberek egy kávé mellett, mint ezelőtt egy évvel, vannak örökösen visszatérő témák, problémák, senki sem oldja meg, meg sem próbáljuk megoldani.

Két nap múlva:

Ha a világot sikerülne szókratészi egyszerűséggel szemlélni, nem tűnne minden olyan bonyolultnak. Szerintem a legnagyobb hibát a dolgok percepcionálásában ott követjük el, hogy az egyszerűt túlbonyolítjuk. Hogy jön ide ez? Útkeresgélesem közepette feltételeztem, hogy a szókratészi világszemléleti modellt kéne magunkévá tenni, természetesen mindannak figyelembevételével, amit a XX. században magunkénak vallhatunk. Közlöm Önnel, hogy Önnek megvannak az előfeltételei, képességei erre. Nocsak, micsoda felfedezésekhez jutottam!

Kedves János! Tudja, nem is önmagam keresése a fontos, hanem egy olyan modell megtalálása, ami egész MI-állapotunkra érvényes lehetne. Míután rájöttem az „Álomkommandó” elolvasása után, hogy nem fogadom el a sokak által és sokat hangoztatott túlélési politikát, a passzív ellenállás teóriát, s ugyanakkor értetlenül állok a vallani és vállalni magatartással szemben is, a MI hogyan továbbja kezdett izgatni. Sajnos örökösen megrekedek az ötleteim szintjén, ami egy felszínes MI-ismeretből származik, valamint abból, hogy sosem sikerül konfrontációs térben kergetni gondolataimat, ahol tisztázódhatnának a zűrzavaros látképeim. Kezdek arra gyanakodni, hogy komolyan itt senkit sem érdekelnek igazán azok a problémák, amik a MI-létünket veszélyeztetik. Vagy túl teoretikus szinten foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel, vagy sehogy. Jelzem s ismétlem: nincs tiszta képem a MI-állapotainkról. Az információkat, amikor közvetlen környezetemből, saját környezetemből, saját vagy mások tapasztalataim keresztül jutnak el tudatomig, nem érzem eléggé megbízhatóknak, hogy ebből egy egészre való lényegi rálátás születhetne. Gondolok itt az iskoláink állapotára, a köztudatban élő, terjedő rémhírekre (lásd legutóbb: családok „áthelyezése” más megyékbe, fél falvak áttelepítése más helységekre stb.), könyvkiadásunk, sajtónk helyzete. Irodalmunk csak részben nyújt pontos helyzetképet, ahogy mondom: helyzetképet; részleteket láttat, de ritkán oksági összefüggéseket. S egyébként is, ez nem az irodalom dolga. Szociológiánk, ha egyáltalán van ilyen, nem szolgáltat ehhez adatokat (de az is lehet, hogy én azokat nem ismerem). Kilátásaiban, következményeiben sem tudom lemérni ezt a – azt sem tudom, minek nevezzem – folyamatot. Egyrészt az elmondott okok miatt, másrészt saját naivságomban számomra felfoghatatlan, hogyha ez nem egy szükségszerű, törvényszerű folyamat, akkor hogy a csodába lesz valóságossá, vagyis nem tudom elképzelni, hogy egy antihumánus, sokak számára rossz dolog hogyan nyerhet valós kereteket. (Nem mintha nem lenne előpéldája az ilyesminek, de valahol csírájában ellenkezésbe ütközött, itt meg egy oly hosszú idő óta pont az elszennvedői körében nincs ellenállás, vagy csak nagyon enyhe.) Nem tudom, sehogy sem tudok beleérezni a dolgok lényegébe. Mindenki úgy tesz, mintha oly nyilvánvaló, világos volna, hogy itt mi történik. Pedig szerintem nagyon kevesen érzékelik teljes lényegi valóságában a történeteket. Pont az egyszerűség gondolata, amivel indítottam, feszíti bennem a kíváncsiságot. Mert ha nagyon egyszerű és áttetsző, hogy itt mi folyik – itt jön az ellentmondás –, miért a már említett magatartásformát választjuk? Ha oly egyszerű, akkor már csak egy lépés lenne bizonyos emberek számára az, hogy ezt a folyamatot megállítsák. S uramisten, tényleg lehetetlen ezt a kurva gépezetet leállítani, vagy legalábbis más irányt szabni a működésének?

Nem, nem megy! Sehogy sem vagyok képes hangyaszerepemben átlátni ezt az ördögi kört. Úgy éreztem, hogy a sütői modell segít, de akkor meg nem értem a sütői magatartást. Még mondhatnék egy pár modellt, amit ízelgetek, de sehogy sem adja egyik sem a teljesség érzetét. Vagy nem sikerül ezeket megértenem? Csupán erről lenne szó? Talán ennyire hülye mégsem vagyok.

Eléggé kínos ez, mert néha fura kettősséget, sőt pluralitást érzek a tudatom szintjén. Nem tudom magyarázatát adni a történéseknek. Néha ezt is s az ellentettjét is képes vagyok elfogadni. Nem is lenne baj, hisz ily ellentétek természetesen néha az emberben. De néha ki kéne állni dolgok mellett, s ilyenkor bénítólag hatnak ezek a dolgok – s ezt a mindennapjaiban éli át a legkegyetlenebbül az ember. Rajtunk ne sajnálkozzon senki kívülről, mert megfojtom. De ugyanakkor érzem, hogy tökéletesen igazuk van. S lényegében mi magunk is csupán annyit vagyunk képesek tenni: sajnálkozunk saját helyzetünkön, sőt, mi magunk sajnáljuk magunkat. Cirkuszi mutatóványosokként könnyeinkkel könnyeket fakasztunk. Pfuj, beleborzongtam. Van ennél szörnyűbb helyzet?

68.

Mondj igazat! – szólít fel a költő, oly váratlan-hevesen, hogy időnk sem marad kibúvó keresésére, hogy másokra hárítsuk a felelősséget az igazság megkerüléséért, kényelmes hazugságainkért. (A *Korunk*-lemez borítójára készült szöveg, 1976-ból.)

Bretter György: A hegyen túl is hegy van.

„Sütő, míg kiosztotta bűnbánó céduláit, a nyelvi szépségekben fogant bűnbánat alá monokritikus talajt varázsolt. Azt az illúziót sugallta, hogy a bűnbánatra azért van szükség, mert megérkeztünk a mennyek országába. Bűneink így inkább ifjonti botlásokra emlékeztettek, mintsem jóvátehetetlen cselekedetekre.” (Bretter)

„Sütő – irodalmunk nagy csodája. A továbbiakban egyetlen feladatunk az, hogy megértsük: miért válhatott csodává.” (Bretter)

Egyre távolabb a kompromisszumoktól...

„Drámáiban a dialógus résztvevői egyetlen dologról beszélnek, kétféleképpen. A dialógus eredménye az, hogy csak együtt van igazuk, külön-külön értelmetlenek.” (Bretter)

„Miképp lesz a mozgalomból intézmény és az intézményből hatalmi eszköz: ez a probléma határozta meg témaválasztását, ez döntötte el, hogy az utcán heverő témákban kajtatva keresett valamit, s nem guberált, hanem archeológusként választotta ki azt a helyet, ahol a legvalószínűbb volt, hogy éppen azt találja meg, amire szüksége volt.” (Bretter)

69.

Addig, míg az emberben a zsigerek megborzognak a csillogó, kíváncsi szem párok hatására, nincs baj. Már rég nem voltam ilyen eleven tekintetek keresztjében, mint a mai nap. Ma kezdtük a tanítást, már vártam ezt a napot nagyon. Izgatottan készültem a találkozásra. Kis tízévesek társaságában voltam hat órán keresztül. Ki is fáradtam.

A dolgok egyik nyitját vélem felfedezni. Éspedig a kis létszámú osztályoknak tudom be a sikerélményem. Sajnos ezek a román osztályok. Ezekben az osztályokban maximum 28 tanuló van, míg a magyar osztályok általában 40-es létszá-

múak. Huszonöt-harminc tanulót még „be tudok kebelezní”, magammal tudok rántani, ennyit még képes vagyok, igaz, teljes energiabedobással, a kíváncsiság egy bizonyos szintjén tartani. Ha többen vannak, elveszek közöttük, elvesztem magabiztosságomat, pár gyerek kiesik a látókörömből.

De nagyon jó érzés kézen fogva vezetni őket, együtt kalandozni egy olyan világban, ami szinte meseszerű szövődményeken keresztül vezet el a tudás birodalmába. Most áradozom magának valami olyasmiről, amit lehet, Ön nem tart nagy értéknek, de akkor, amikor az embernek nem nyújt más elégtételt, akkor ennek is tud nagyon örvendeni!

Valami, amiről annyit beszéltem már: nagyon furcsa érzés, hogy a harmincvalahány idősebb-fiatalabb kolléga közül még egyetlen emberen láttam, hogy ujjongva, boldogan reagálta le az első találkozását a diákokkal. A többiben a rutin, a múlt év végén érezhető fáradtság, unalom látszott.

Ma ami szenzációs volt a kis ötödikesekkel, hogy éreztem, rám tapadnak, s egy kis mesével, játékkal, jókedvvel világokat lehetne borogatni velük. Sosem cselekednének természetük ellen, ha kissé szabadabban mozoghatnának. Képzelsen el egy ilyen helyzetet, amikor mesélek nekik arról, hogy a történelemórakon hatalmasakat fogunk utazni, térben, időben egy időgép segítségével, amit még nem fedeztek fel. A kölykök egy része azonnal „rám állt”, hogy csináljuk meg mi ezt az időgépet. Védekezz, ha tudsz! Persze megígértem, hogy beszélék a fizikatanárral...

Tudja-e maga, uram, milyen szép ez a gyereki világ?

70.

Két kegyetlen dolgot tudtam meg. Az egyik, hogy honnan jött össze a három román osztály ötödikes szinten. Meggyőző munka eredménye, amit a beiratkozásnál végeztek a kollégáink, élükön az aligazgatónővel. S a másik: a hatalmas leépítés a vállalatokban mire megy ki. Állítólag egész családok kaptak áthelyezési papírt más megyébe, azzal a megjegyzéssel, hogy itt a megyében sehol nem kapnak állást. Így, ha létezni akarnak, kénytelenek áttelepedni. S a helyükre, állítólag, más megyéből hoznak munkásokat, családostul. Mit szól hozzá, jó uram?

71.

(Levélfogalmazvány a cetlihalomból, egy színházi cikk vázlatának túloldalán)
Tisztelt Fazekas Elvtárs!

Apai és írói minőségemben egyaránt mélységes aggodalommal töltönek el az iskolai átszervezésre vonatkozó konkrét intézkedések, amelyeknek itt, Kolozsvárt tanúi vagyunk, de amelyekhez hasonló problémák tudomásom szerint más erdélyi városokban is felvetődtek. Kötelességemnek érzem Ön által a párt vezetőségének figyelmét felhívni arra a veszélyre, amely a bejelentett tervek végrehajtása esetén a szocialista nemzetiségpolitikát súlyosan sértené. A kolozsvári 11. számú Líceum és a Brassai Líceum tervezett egyesítése két olyan művelődési intézmény sok évszázados hagyományát szakítaná meg, melyek a város s az egész ország

kultúrájának kiemelkedő értékeket adtak. Egyáltalában érthetetlen és megmagyarázhatatlan, elutasítandó, hogy a humán örökség folytatását (melybe a történelem is beletartozik!) a város magyar nyelvű iskoláiban ne biztosítsák megfelelő szinten. A 3. számú Líceum tíz- vagy nyolcosztályos iskola szintjére leszállítása már e tekintetben jelentett veszteséget, ezt tetéznék most egy újabb, a nemzetiségi együttélést sértő intézkedés. Mindez olyan nemzetközi visszhangot váltana ki, ami semmiképpen sem tenne jó szolgálatot az országnak.

Hasonlóképpen életbevágóan fontosnak érzem szót emelni a szakképzés anyanyelvű biztosítása érdekében, hiszen ez ugyancsak alkotmány biztosította jogunk. Az anyanyelvi oktatás olyan veszteségét jelentené – az új iskolatípus átalakult tanrendje folytán – a jelenlegi szakképzési gyakorlat fenntartása, amely ugyancsak a szocialista nemzetiségi jogot sértené. Az irodalom, a folyóiratok, a színházak önmagukban nem tölthetik be hivatásukat, egyszerű kirakattá válhatnak, ha nem épülnek a sokoldalúan fejlett nemzetiségi iskolarendszerre.

Meggyőződésem, hogy a tanügyi átszervezés célja a szocializmus kiteljesedő szakaszának megfelelő feladatok minél jobb megvalósítása, következésképpen a romániai magyar néptömegek mozgósítása is e feladatok értelmében. A szülők körében tapasztalható nyugtalanság semmiképpen sem kívánatos, s ez nem csupán taktikai, hanem lényegi kérdés. Épp ezért bízom benne, hogy a problémát csupán jelző levelem lényegében nyitott kapukat dönget, s a helyi tervezés során elhamarkodott intézkedéseket legfelsőbb szinten újratárgyalják, s méltányos megoldást találnak gondjainkra.

Tisztelettel és elvtársi üdvözlettel

(A piszkozat aljára nem került fel a levélíró neve. A letisztázott változat viszont, aláírással, biztosan elindult hivatalos – vagy talán félhivatalos – útján, Kolozsvárról Bukarestbe.)

72.

Így szeretném magam tudni mindig: csendesen, hallgatagon, a szellemi izgalmak világában. Hosszú idő óta ez az első ilyen alkalom. Sok órán keresztül Freud és Róheim világát kutatgatom. Lepárlataim erről nincsenek, a jegyzeteléshez nincs türelmem, de amit magamévá teszek így, az rendkívül izgalmas. S most sokat szeretnék egyedül lenni, a zajos külvilág ártalmait nélkül. De micso-da ellentmondás! Pár óra után már igénylem azt, hogy írjak magának. Igen, mert csak meg kéne tárgyalni, el kéne mondani valakinek, ami így összegyűl az emberben.

Izgalmas dolog lehet a pszichoanalitikus műelemzés. Régóta próbálkozom tájékozódni ezen a téren, de sehogy sem sikerül. Valahogy nem vág egybe a szakmámmal. Most hirtelen elfogott a vágy, hogy pontra tegyem ismereteimet a tinik életkori sajátosságainak a területén piaget-i irányvonalon, ugyanakkor izgat ez az önismereti klub dolog is, amit a gyerekeimmel kezdenék. A pszichoanalízissel foglalkozván elkapott a láz, hogy egy régebbi gondolatomat, ötletemet kivitelezsem, ami a kiscsoport-lélektan területéhez kapcsolódik. Már régebbi gondolatom, hogy a drámairodalom alapos áttanulmányozásával

átfogó képet, jobban mondva modelleket kéne leképezni egy-egy társadalom kiscsoport-szerkezetére, valamint az ezekben megnyilvánuló interperszonális kapcsolatokra vonatkozóan. Meg is van az elképzelésem, hogyan lehetne ehhez hozzákezdeni, csak... csak! Többnyire megrekedek az ötleteim szintjén. Néha elkap a láz, nekifogok – aztán megáll a masina. Aztán pár év múlva sírni fogok az eltékozolt időért. Amikor eszembe jut, hogy például egy Róheim Gézának milyen tanulmányút, illetve előképzés állt a háta mögött, amíg eljutott odáig, hogy megírja azt, amit megírt, mindig elbátorodom. Nagy Olga mondta, hogy életének nagy része eltelt már, amikor rájött, hogy az embernek csak azzal érdeemes foglalkoznia, amihez igazán ért, amit igazán ismer. Ha én ezt saját magamban alaposan szemügyre veszem, akkor igazán okom van az elkeseredésre. Vajon törvényszerűbb valamihez szakszerű igényességgel közeledni, vagy sok mindentől tudni valamennyit, annyit, amennyi az egzisztenciánkhoz, normális szinten való létezésünkhöz szükségeltetik? Most kenjem egész nyavalyámat a külső körülményekre? Legalább húsz évvel születtem volna hamarabb, vagy legalábbis egy más környezetben. Na, arra lennék kíváncsi, hogy akkor mit tettem volna.

Néha nagyon ellentétes, egymást kizáró gondolatok és érzések tombolnak bennem, főleg, amikor hagyom magam belső természetem erőitől irányítani... A természet nem csapja, nem csaphatja be önmagát. Hogy ezzel csak nyugtatgatom magam? Nem hinném.

Most olyan vagyok, mint egy megszállott. A mai nap történései után azon sem csodálkoznék, ha hirtelen bálványimádóvá vagy remetévé válnék. Ma reggel két olyan övön aluli ütést kaptam, amit bizonyára egész életemben nem fogok elfelejteni, pedig nem ért váratlanul, mert: 1. attól, azoktól kaptam, akiktől vártam; 2. olyan stílusban, ahogy azt elképzeltem. Ami meglepő volt, az hogy elemi erők törtek fel belőlem, indulataim legvadabb megnyilvánulásait éltem meg. Az egyik az emberi jó szándék teljes félreértelmezéseként konkretizálódott, a másikat nem is tudom még minek nevezem. Talán a megfélemlítés, a hatalommal való visszaélés legprimitívebb szintjén? Talán. De nevezhetném békakuruttyolásnak, amit a feltételezett oroszlán megriasztására eszkábáltak össze. Ez inkább talál. Istenem, micsoda futás lenne itt egy váratlan pálfordulat esetén! Vagy ki tudja? Úgy néz ki, hogy ezek az emberek olyanok, mint a legképlékenyebb anyag (valami nagyon csúnya hasonlatot akartam mondani): bármilyen formát hajlandók felvenni, csak megmaradjanak. Nem tudom, miért undorodtam meg ennyire. Ez már sok, túl sok. Holnapra kiűzöm magamból, de most úgy hiszem, nincs olyan féreg, amitől jobban undorodnék, mint ezektől. Soha nem engedtem meg magamnak ezt az érzést... Most sem az indította meg bennem, hogy velem személy szerint ilyenek. Valami más. Az emberi mivoltuk. Hogy tud az ember ennyire tartás nélküli, gerinctelen lenni? Hogy velük mit kezdek az elkövetkezőkben, azt meglátom. Nem lesz könnyű.

Legyen egy szép befejezés. Hogy mondja Bajor Andor? „...az emberek javíthatatlanok és elronthatatlanok. Hozzá kell tennem, átmenetileg megőrijthetők...” Békaemberek! A hatalom tökéletes kiszolgálói mikrovilágunkban.

73.

„Azok a dolgok visznek a sírba, amelyeket nem mondhatunk el valamilyen oknál fogva.” (Király László: Kék farkasok)

74.

Kedves János, csak azért írok, hogy ne feledjem el a betűvetést és a szókimondást – pedig már felszabadultam a gátlásaim alól, csak sántítok, de még nem némultam el. Mindig félek, hogy szubjektív nyavalygássá válik a levelem, de az is lehet, hogy az elmúlt idő eseménytelensége miatt nem érzek kommunikációs kényszert. Mégis számba veszem az utóbbi hetek eseményeit.

A Balla Zsófi-val való találkozás, illetve a költészetével való rendszeresebb foglalkozás egy új világot kavart fel bennem. Egyet tudok biztosan, s ezt BZS tudatosította, erősítette meg bennem: nagyon fontos a közösségi szálak fenntartása, ha egyáltalán vannak még lehetőségeink önmagunk megtartására. Ugyanakkor a szabadságunk megőrzésének egyik, s talán egyetlen lehetősége is megerősödött bennem. A Balla Zsófi-val való találkozás, beszélgetéseink női mivoltom elfogadásában is sokat segített.

S aztán egy sor önmege erősítést szolgáló esemény. Tanárom szakinspekciója életem egyik nagy élménye. Az öregúr egy remek ember. Tanítványa voltam az egyetemen. De ez kevés ahhoz, hogy ismerjen. Volt még utána pár találkozásunk, s a román öregúr nem véletlenül választott, amikor megkapták pártfeladatként a szakinspekciókat. Egy napot volt itt ebből, az éjszakát kivéve a többi időt együtt töltöttük. Nagyon rátapintott arra, hogy mi kell nekem. Olyan jellemzést fogalmazott meg rólam, amitől igazgatómnak keresztbe állt a szeme, a füle; s ami jólesett, hogy ezt jelzők nélkül, szuperlatívuszok használata nélkül tette. Egyáltalán nem az érdekelte, hogy a formalítások szintjén mi az, amit teszek, hanem ilyesmikről beszéltünk, hogy mi a magyar értelmiség szerepe, viszonyulása bizonyos dolgokhoz (az ő anyanyelve román!); hogyan látom a további sorsunkat, egyáltalán, miként élem meg a magányt, azt az egyedüllétet, amit az itteni környezetem rám kényszerít stb. Nagyon sokat jelentett ennek az embernek az őszinte megnyilvánulása. Tudtam, hogy egyike azon egyetemi tanárainknak, akit a közös létünk érdekel, de hogy saját kollégáihoz is ilyen kritikusként viszonyul, nem tudtam. Lehet, hogy kissé elfogult vagyok pillanatnyilag, de érthető (nem?). Aluást igényes embernek tudja mindenki. S nekem csak annyit mondott, hogy tudja, hogy formalitás az egész ellenőrzés, de most az egyszer, hosszú idő óta, nyugodt lelkiismerettel írja a tízest a jegyzőkönyv alá. De nem ez volt a fontos, hanem az, hogy éreztem, nem udvariasságból mondja, hogy jól érzi magát a társaságomban, és igazán örvend a találkozásunknak.

75.

Tudod, János, hogy nagy szavakat használjak, a természethez való aktív kapcsolódás egy olyan harmóniát diktál az emberbe, amit civilizált környezetben

sosem tapasztalsz meg. Az első két nap nem voltunk csak a háziak s én. A hirtelen felmelegedés hatására a szemem láttára borult virágba a meggyfa, nyílt ki a tulipán, hajtott ki a fű, olyan madárhang vett körül, hogy a legszebb zene sem nyújthat annyi örömet. Késő éjszakáig kint dolgoztunk a méhekkal, a kaptárakat elő kellett készíteni. Este kényelmesebb volt körülöttük dolgozni. Az egyik nap arcon csókol egy méhecske, feldagadt a fél arcom szépen, de még ezt sem tudtam fájdalomnak nevezni. Fölöslegesen nem szoktam áradozni, de ez a közvetlenség, ami emberi megnyilvánulásainkra is rákényszerített, szinte észrevétlenül, egy kiegyensúlyozottságot, közvetlenebb, egyszerűbb egymáshoz viszonyulást, nagyfokú kifinomultságot, érzékenységet – nagyon szép volt. Éreztem, hogy a zsigereimet, az érzékszerveimet bizsergeti a napközben fújó szellőcske, ahogy a háziak kislánya mondta, vagy az esti vagy kora reggeli nedvesség. A fákkal, virágokkal, madarakkal, méhekkal ébredni, úgy hiszem, a legszebb szeretkezéssel felér. Csak borvíz van a környéken, édesvízért elég messzire kellett menni, borvízben fürödtünk, mosakodtunk.

Az emberben önkéntelenül felmerül a kérdés, miért nem lehet ezeket az érzéseket állandósítani. Hazafelé jövet rémálmaim voltak. Amíg ott voltam, nem is álmodtam. A vonaton elaludtam, s szörnyű dolgokat produkált a tudatalattim. Nem tudok megbékülni a gondolattal, hogy ha jól belegondolok, épp annyit nyerhettem a könyvekkel, szellemi élményekkel, mint amennyit veszítettem esetleg. Mindenesetre az elkövetkezőkben sokkal tudatosabban kell törekednem arra, hogy a gyerekkorom pozitív élményeit (ami a közvetlen természethez kapcsol) beépítsem a mindennapomba, állandósítsam a mostani létformámba.

76.

Nem tudatosult bennem eddig, hogy hány ember kínlódik amiatt, hogy függőségi viszonyaiból adódóan nem képes önálló személyiséggé alakulni. S ha fel is ismerjük ezeket a gátló tényezőket, képtelenek vagyunk bármit is tenni önmagunk – én így nevezem – újjászületése érdekében. Nagyon jó lenne, ha ezért tehetnénk valamit. Ezért tartom fontosnak a gyerekekkel való foglalkozásaimban azt, hogy mindent, ami bennük van, valamilyen formában, még ha indulati szinten is, de fejezzék ki, mondják ki. De ezt meg kell tanítani: az önkifejezés nem olyan egyszerű dolog. Az irodalom is erre jó: bizonyos analóg helyzetekkel való azonosulás, ami elvezet az önmegfogalmazáshoz. Ezért szeretjük ezt vagy azt az írást, ezért az ember csak azzal képes azonosulni, ami hozzá hasonló, vagy megközelítőleg az. Most olvasom Montesquieu-t. Meglep, mily könnyedén magamévá tudok tenni egy nagyon távoli világot. A mai jogi-gazdasági értekezéseket nem értem. Pedig az a világ sem volt egyszerűbb, mint a mai.

77.

Azt hittem, a kezem majd nem engedelmeskedik egy ilyen finom szerszámnak, mint amilyen a toll. A meszelő, a kapa után valóban nagyon finom eszköz. Hullára fásasztom magam fizikailag, amíg össze nem hullok – ez a legújabb elha-

tározásom. Nem engedek egy fikarcnyi energiát sem fölöslegesen hevenyészni, hisz ez az energia az ördög az emberben. Minden hétvégén alaposan részt vállalok abból a munkából, ami tudom, rendkívül jót szolgál. Most például a módszertani ülésre sem mentem el, egy kb. tízezer lejes munkát végeztem el az egyik barátommal: négy szobát kimeszeltünk, az ablakokat lefestettük. Hihetetlen, micsoda energiakészlete van az embernek, s ami még csodálatosabb, rengeteg dologhoz értek, amit eddig nem próbáltam ki. S mindehhez add hozzá azt, hogy egyszerűen a munkabírásom, a munkakedvem még három emberben mozgósít meglepő életkedvet. Nem túlzok, huszonnégy órán keresztül dolgoztunk, kisebb megszakításokkal, amíg ettünk, kávéztunk, vagy egyszerűen megpihentünk. Igaz, utána a fáradtság miatt nem tudtunk aludni, de remek érzés ez az izom-munka. S közben megtanultam az Este a székelyeknél s még két, nem közismert népdalt. Én ugyanennyit tanítottam meg. Ma is kemény nyolc órát ledolgoztunk, plusz két és fél óra vonatozás. Nem mondom, hogy nem vagyok fáradt – de honnan ennyi erő az emberben? S közben kiolvastam Mircea Eliade *A szent és a profán* című könyvét – sokkal gyorsabban olvastam, mint máskor. Talán ez az egyetlen útja-módja a regenerálódásnak. Így ünnepeltem a születésnapomat.

78.

A népszolgálat erkölcsi elkötelezése annyira belterjessé tárgyiasult.

Erdéllyel kapott új nemzeti erőforrásokat.

Ha nem akarlak már nézni... légy buta nő vagy császár (Eugen Jebeleanu)

„A kisebbségi lét nemcsak messianisztikus túlkompenzáltság lehet, de a provincializmus csapdája és kerítője is.” (Fábry Zoltán – Stósz)

79.

Holnap, majd holnap elmúlik minden – a ma varázsa is. Már dühöngeni sem tudok. Még az sem bosszant, hogy a „személyes varázsom” is megszűnt. Lidércnyomásos álmaim vannak. Jó csemege lenne egy pszichiáternek: koporsóba zárt, haldokló gyerek. Könyörgésem, sirámaim eredménytelenek. Kötéllel átkötik a koporsót. Lábammal valahogy rést nyitok rajta, hogy megmentsem a gyereket. A lábamon végigömlik a testből a szájon keresztül felszakadó meleg vér.

Míntha én, csak én lennék a hibás azért, hogy gyerekeinktől már az álmokat is elrabolják. Az elmúlt héten már kétszer a kétségbeesés transz állapotában jöttem ki óráról. Szörnyű érzés, amikor az egyenruha számonkérések a gyerek ocsmányul a szemedbe vigyorog s kijelenti, hogy az egyenruháját kinőtte, s abból az 500 lejből, amit az apja keres, nem jut új egyenruhára. Vagy amikor vigyorog, ha négyest akarsz a naplóba írni; a tanár nő adna inkább villanyt, mint négyest. Tehetetlen vagy. Hogy fogj neki a magyarázkodásnak, hogy mondd annak a gyerekeknek, hogy ha már ebbe az állapotba kerültünk, nem kell feltétlenül állati mivoltunkkal ágálni. Az őszinte gyereki szó őszintesége ingerel téged is, de ezzel még minden marad a régi. Szép lassan oda jutok, hogy hazudjak a kölyköknek – a ki nem mondott szavakon keresztül. A kis kölykökben van lázadás – s nem

ok nélkül. Hogy nézzek velük szembe, amikor engem gyávának, tehetetlennek látnak? Remélem, érti, uram! Primitívek, hülyék az érveléseim, amikor ezek a gyerekek számon kérik tőlem a mindennapjaik nyomorúságát.

80.

Ó, szegény fejem! Újra világvége hangulatba keveredtem. Nehéz megmagyaráznom ezt magamnak – és másoknak. Ezek azok a mélypontok, amikre nincsenek visszajelzéseim, hogy mások érzéseivel egybecsengenek-e vagy sem. Forr, fortyog ott alul, legbelül – a felszínen nem látszik semmi. Önmagammal sem vagyok tisztában. Ez zár ki a világból s a világot önmagamból. A cselekvéstől való megfosztottság érzetét hordozza magában az ember.

Új dolgokat nem mondtam. Otthon majd előveszem Józsa Attilát, s megerősítem önmagam...

81.

Hű, de rettenetes hideg járta át csontjaimat, s most próbálom „kiengesztelni” őket, de dermedtségük úgy látszik, nem csak a széltől van. Most is előttem a könnyes szem, a kétségbeesett, rágalmazó, ölni képes asszony. Hova jutottunk! Egy ől szalmáért képes lett volna a szemünket kikaparni. Micsoda furcsa képzetek lehetnek egy asszonynak erről a világról. Mi vagyunk a tsz-esek sztrájkját megtörők. Tehát jogos az irántunk érzett gyűlölete. Maga sem tudja, miért, de ránk haragszik. Egy szalmaláng – a felnyalábolt szalma, ami az ő keserves munkájának eredménye és jutalma volt, és máris kitör a tűzvész. Mint egy megveszekedett kutya, rohant felém: – Maga csak álljon a gyerekek mellé! Nem látja, mit csinálnak? Hogy merészelnek hozzányúlni ahhoz a szalmához, amit mi gyűjtöttünk, a főmérnök engedélyével? – Pont a főmérnök parancsára tesszük mi is, amit teszünk. Betakarjuk a pityókát, hogy ne fagyjon meg az éjszaka. – Maguk gazemberek, maguk tekergők! Összemocskolják az ember becsületes munkáját! – De asszonyom, rám ne kiabáljon, én hibás nem vagyok. Menjen a főmérnökhöz, ő talán segít. – De maguk semmirekellők! Azt sem tudják, milyen világon élnek. Bezzeg tudják kötelezni a gyerekeket, hogy iskolába járjanak, csak azért, hogy maguknak állásuk legyen. Maga csak fogja be a száját. Azt a gyereket én etetem, én veszek ruhát, cipőt neki. Azt csinállok vele, amit épp akarok. Maguk soha nem értik meg a szegény embert! Majd megmutatom én! Nyúljon csak valamelyik ehhez a szalmához, letöröm a kezét. Maguk munkakerülők, gazemberek!

Ordított, ahogy a torkán kifért. Nem hagyta magát. Minden baj okát bennünk látta. Bennünk, az iskolában. Bezzeg azt nem vesszük észre, hogy az éjjeliőr hova dugta a szalmabálát, ott van az egy távolabbi nagy boglya alatt. Meg hogy itt mindenki lopásból él, mi meg pont a becsületes munkát mocskoljuk be. Már azért is mi voltunk a hibásak, hogy egy szalmaszál érőt nem fizet nekik a kollektív, az állatai meg éhen döglenek, mert kiszáradt a legelő a nyáron. Szörnyű, mennyi nyomorúság okozói lettünk hirtelenjében. A végén azt hittem, hogy gutaütést kap a szerencsétlen.

Vajon mi sejlík e magatartás mögött, kedves uram? Kétségbeesése mögött mi mindent hordozhat magában? Benne volt mindebben, hogy elveszítették bizalmukat az emberek a tanárokbán is? Akiket eddig még többé-kevésbé becsületeseknek, tisztességeseknek tartottak? S valóban terhel-e minket felelősség azért a nyomorúságért, amiben vannak, illetve vagyunk? Vajon igaza volt ennek a nem is tipikus falusi asszonymak, akiről el tudom képzelni, hogy valahol a tejporgyárban is dolgozik. Amikor mezőre jártodban csak panaszkodó emberekkel találkozol, akik nem kapták ki már egy éve a jussukat, vagy akik lopni kényszerülnek azért, hogy megélhessenek, vagy olyanokkal, akik már több mint egy hete nem kaptak „kenyérrációt”, „rácios kenyeret”, vagy akiket kegyetlenül becsaptak, mert a kollektív nem tartja be a szerződést, felső utasításra, s a 9 százalék helyett csak 2,4 százalékot akar adni a részben felvállalt pityókáért, s ugyanakkor belebotlasz az italtól bűzlő főnökökbe, úton-útfélen, akik újra csak panaszkodnak – nem lehet nem gondolkodni ezeken a dolgokon. Ezek a becsapott emberek megtagadták, hogy kiszedjék a pityókát. Gyerekeik addig nem mennek iskolába, amíg nem hozzák a kenyeret. A milícia hajkurássza az embereket, hogy a szerződés értelmében muszáj kimenniük a mezőre, s betakarítani a pityókát. S mi van? Kivisznek minket, az iskola diákjait – igaz, a kollektív ráfizet, de kiszedetik velünk a pityókát. Maholnap hóban kell majd kapirgálni, hogy kiszedhessük. Lehet ezen a helyzeten változtatni? Vagy minden így folytatódik, anélkül, hogy valamit tenni tudnánk?

Pár óra múlva:

Közben túrós puliszkát főztem s ettem, illetve ettünk. Kellemes társaság, minden kategória képviseltette magát: a távozni készülő, a már távozottak, az itt maradt pesszimisták s az itt maradt optimisták. Hogy én melyik kategóriához tartozom? Hát... Én voltam a házigazda. Itthon éreztem magam. Sem pesszimista, sem optimista nem vagyok. Vagyok.

82.

Benépesült táj
balladamondó asszonyok
folklor – összetartozás, emberek szorosan egymás mellett
mélyről fakadó

83.

Kedves János, szorítsa jó erősen a kezem. Hátha sikerül átvergődnöm ezen a hamis teóriákkal teletűzdelt korszakomon. Hiába teszem, amit „tenni kell”, egyszer csak lelepleződik, hogy már nemcsak teóriáim hamisak, hanem cselekedeteim is. Mindjárt az érzéseimben, érzelmeimben is kételkedni kezdek, de talán így van rendjén. Nem adatik megfelelő keret arra, hogy a legbensőbb ösztöneim ösztönzéseire figyeljek ebben a kulturátnak nevezett, kultúra nélküli világban. Tudja, mintha egy sötét, mély árokban tapogatóznék. Keresek valami kiutat, de nem találok. Hamarosan meg kell fogalmaznom azt, amit soha nem mertem

kimondani, mert megtapasztalás nélkül nem merem azonosulni nagy életbölcse-
lőink gondolataival. Kedves kis világ ez, amit mi élünk! Erről már írtam, sírtam,
sőt újdonság szintjén sem hat. Élni szeretném ezt az életet, de nem tézisek, teóriák
szintjén, s borzalmas, hogy még csak a nyomorúságot sem lehet teljes mélysé-
gében itt megélni. Ennek sincsenek keretei, mert a szocializmus nem tűri, nem
tűrheti, hogy nyomorgói legyenek. Tudja, milyen érzés, amikor lóg a kötél a feje
fölött, és közben nagy jelszavak hangoztatásával belső önmegdicsőüléssé avatják
a halált? Halál egyféle van. – Na, kb. így néz ki a mi haldoklásunk. Hogy miért
kell mindenért szenvednünk, nem tudom.

Újra elkap a gépszíj. Remélem, mire „A bádogdob” végére érek, Babits iroda-
lomtörténetét átnyalazom, addig kultúrélményeim felmagasztosító hatása alatt,
jól kiképzett áldozati rohamosztagoként egész jól megállom a helyem a Don-
kanyarban, vagy mondjuk a Duna-csatornánál.

Átutaztam egyet a múlt hétvégén Nyugatra. No, nem tovább, mint a mi T-nk.
Micsoda világot láttam ott! Abban biztos benne van minden, ami egyszer a mi
társadalmunkat jellemzi. Abszolút minden. Csak pár pillanatfelvétel: egy új
negyed egyik tömbházának egyik lakása, ahol egy fiatal házaspár kezd új életet.
A szülők egy másik külvárosi negyedben saját házukban laknak; vegyes házasa-
ság, a két édesgyerek csak románul tud, és a családban is csak így beszélnek.
Viszonylag jó módban élnek (állás, kocsis, szép nagy kert). Nem mondom tovább,
túl friss még a hatás, nem tudnám érzélgősség nélkül leírni. Ők többé-kevésbé
elégedetten élnek... A gyerekek a nagyanyjuknál nevelkednek. A többit már ki
lehet számítani, a kölykök románul beszélnek, sajnos román óvodába fognak
járni (másra nincs lehetőség). Mintha szembeköptek volna, mintha megszakadt
volna bennem valami. A szülők, a barátaim, az asszony és a férfi is, magyarok...

Mit mondhatok még? Járok iskolába, van egy új tanítványom itthon, akit
román nyelvre oktatok. S talán a közeljövőben, ha férjhez megyek, kisegereket
szülök – tízet egy rakásra. S még mit csinállok? Talán vízibolhákat fogok majd
beedzeni fogvicsorgatásra s fejjállásra.

84.

Szobrok szeme [cetlifogalmazvány, korai változat]

És jön az új nemzedék – vele egy új szobornemzedék. Keresi a maga helyét.
Helyet követel a nap alatt – minél közelebb a Naphoz. Mindenki a Nap közelé-
be kíváncsozik, minél több fényhez akar jutni. Az öreg szobrok csak nézik őket.
Bronzos bőrük egyre sötétül, fekete tekintetük azonban nem veszít élességéből.
Csak nézik, egyre nézik, hogy mit csinálnak azok a bolond fiatalok. Meg hogy
milyen új népek jönnek. Kik azok, akik ott alant sűrögnek-forognak, befészkelik
magukat a városba, hogy majd ők is szobrot állítsanak? Ott lent pedig egyre töb-
ben sűrögnek, forog a szerencsekerék. Felkapja néha a szobrokat is, ha nem elég
szilárdan alapozták őket. Boldog, öreg szobrok, akik állják még a szelet, akiket
nem tud megérinteni a lenti sokadalom nyüszítése, hétköznapi káromkodása.
Még a bronzkarjukat sem mozdítják, hogy odacsördítsenek a hangoskodók közé.

Boldog öreg szobrok? Ki tudja...

85.

Kedves János! Minden túlzás nélkül merem állítani, hogy a mindennapos anyagi gondok szép lassan felemésztenek, s már nagyon félsz, hogy csupán egy csoda folytán szabadulhatok meg tőlük. Megalázó, szörnyen megalázó, mert úgy érzem, minden energiámat munkába öltöm. Nyilván a tartalékaim is, amelyeket éjszakánként önemészítésre költök, elhasználódnak, kimerülök, s már ámitgatásra sem jut erőmből. Topogok egy helyben. Egyszerű az alapállás: a fizetésemből képtelen vagyok még a létminimum szintjén is állni a kiadásaimat. Ez határozza meg alaphangulatomat, s ebből adódik a többi. Mindent hamisnak érzek, amit teszek, semmiben sem lelem örömet, érdektől irányítottnak tűnik minden. Nyilván gyengeségnek, gyávaságnak fogható fel mindez. Lehetséges, hogy az is valójában, mert ha tűröm az állapotomat, amibe belesodor ez a nagy áram, akkor megérdemlem a sorsomat.

Nem érzem a helyzetemet különösebbnek, sajátosnak. Sokan megélik ugyan ezt. Annyiban vagyok sajátos, hogy néha meg is tudom fogalmazni, tehát tudatosítom azt, amiben vagyok. Várhatok-e valaha is teljeset, vagy legalábbis teljesebbet ettől az élettől? Mindenesetre képtelenségnek érzem, hogy pár évet, évtizedet esetleg még kibírjak ebben az anyagi, lelki, szellemi nyomorban, amiben vagyunk. A lehetőségeim, nem az önnön hibáim miatt, korlátozottak. De hogy még az adott lehetőségek között sem próbálhatom ki az erőmet, az szörnyen hat.

Ma megpróbáltam fellazulni, megszabadulni nyomasztó érzéseimtől. Hogyan? Hát úgy, hogy a legmeghittebb baráti körömben próbáltam hangot adni saját véleményemnek, a bennünk, velünk, körülöttünk lezajló eseményeknek. S rettenetes érzés, amikor látod, hogy nagyon mélyen egyetértenek veled, de teljes azonosulást képtelenség vállalni, mert mindenkinek megvan a saját kis ugródeszkája, amivel fel tudja szabadítani magát a felelősségvállalás kockázata alól. Szörnyű ismerős ez a játszott darab... Tudod, hogy milyen furcsa deformációkat fedezek fel magamon? Az engem ért sérelmeket teljesen ártatlan embereken torolom meg. Ugye, milyen ronda dolog ez? Te szembeköpsz, de nem merek visszaköpní rád, és egy harmadik személy szenved az adott helyzetben. Mi ez? Mi kényszerít ilyesmire? Köpedelem. Holnap megutálom magam ezért.

86.

Fanni hátramaradt írásaiból (1794), 12. fejezet:

„Szükséges az embernek az ember. Ki rontja össze azt a hatalmas kívánczóságot, hogy egynemű valóságokkal élhessünk? Ez a kőszirt visszhangzja panaszaimat, de nem érti, az estvéli szél széjjelhordja szárnyain sohajtásimat, de nem érzi, az én lelkem atyafias lélek után vágyódik, szívem keres véle egyező szívet...

Ó, mind ily fagyos és gyémántszívűek-e az emberek?... Hol az a szerető teremtés, amelyhez mindég közelebb és közelebb szorulhatnék, amely mégis szívesebben reám hallgatna, mint mások, és ó – amely mégis sokban jobban megértene, mint ezek, amely követné érzésimet, és elfogadná, és amely minden mások felett énhozzám, és csak énhozzám, és őhozzá én lennék kapcsolva?...”

Jó, a cenzúrán átmentek előző leveleim – habár az az érzésem, hogy ismétlem önmagam. Ne végy mindig komolyan. Öniróniával szeretnék viszonyulni önmagamhoz.

Ma levélíró hangulatom van. A múlt hét végén újra megszőktem a világ borzalmi elől – s tényleg borzalmak. A tizenkettedikeseinket elkapták az utcán az este, tizenöt srácot, akik az éneklésből tértek haza, s a ballagás előnapján elverték őket a „hivatalosak”. Nem elég, hogy letiltották a kicsengetési kártyát, a szerenádozást – amit mégiscsak vállaltak a diákjaink –, másnap a rendőrséget járta a társaság s a rendőrség az iskolát. Aztán az osztályfőnöki órán is részt vettek a drágák, feladván „az utolsó kenetet” a diákjainknak. Megtanították a tanároknak, hogyan kell fellépni, hogy a „jó nevelés” hatásos is legyen. Nem kell folytatnom: hulla hangulatú ballagás, pocsek hangulat az egész iskolában. Közben a városi párttitkárunk egy kiértékelő gyűlésen, amelyen az összes iskolaigazgató részt vett, kijelentette: Nincs bankett, nincs éneklés, nincs mulatozás, nincs kirándulás. Rend, fegyelem, pontosság kell, mint a katonaságnál; és munka, munka, munka. Ezt kéri a párt. És képéből kikelve ordítja: tudják ők, hogy mire jók ezek. (Mire jók ezek? Sértó nótázás, mert képzeld, mit énekeltek... Gyülekezés, ahol az emberek indulatai felszínre kerülhetnek. – Állítólag Udvarhelyen nagyon feszült a helyzet. Ezt egy román mondta.)

Most már nagyon határozottan tudom, hogy kilépek a tanügyből. Nem tudom vállalni ezt a terrort, amit velünk szemben gyakorolnak. És tehetetlen vagyok. A lelkiismeretem nem bírja meg. Tudom, ez nem megoldás, hogy onnan, ahol a nehezét kell vállalni, lelépünk, kilépünk a játékból. De nem találok más megoldást. Hogy mit kezdek ezután? Nem tudom.

Úgy tűnik, hogy nagyon szubjektív okokat sorolhatnék fel arra, hogy miért hagynám ott a tanügyet – de valójában nem azok. Mondhatnám, hogy ilyen okok miatt mindenkinek ott kéne hagynia a pedagógusi munkát. S akkor? Semmi probléma, tíz kerül egy helyett, s a céljukat elérték azok, akik csak erre várnak. Ez így igaz... De úgy hiszem, inkább visszamegyek falura tanítani. Hogy ott megtalálnám számításaimat? Szerintem muszáj lenne felkarolnunk az elemi iskolákat. Maholnap ott tartunk, hogy magyar elemiben nincsenek tanítóink. Az óvónőink a pedá liciből olyan tudást hoznak és sajátíttatnak el gyerekeinkkel, hogy a székely öl meg egy-egy óvodai, iskolai ünnepélyen. Azonkívül, hogy a székely ruhát feladatják a gyerekekre, más semmit sem tudnak adni a gyerekeknek. Még van egy-kettő az idősebb generációból, de az újak katasztrofálisak. A képzőket nem lenne szabad elhanyagolni. Aknamunka folyik ott, s ennek csúnya következményei lesznek.

Valamilyik nap végighallgattam az egyik magyartanár nő szövegét. Neked könnyű, mondta a vitapartnerének, mert olyan szakot választottál, amivel megalapoztad a jövődet – mármint a román szakkal –, de ki gondolta volna '56-ban, hogy én a magyar szakkal ide jutok, hogy nem lesz katedrám. Valaki segít abban, hogy ez a bizonytalanságom megszűnjön? Akkor miért vállaljam az irodalmi folyóiratok terjesztését? – Nem mertem beleszólni a vitába. A kedves kollégánő mégis felém fordult, adott pillanatban én lettem a vádlott, mert alkalomadtán vállalom az irodalomtanárok szerepét.

88.

Kedves János, hallgass egy kis beszámolót szellemi kultúránkat istápoló tevékenységről. Talákoztam egy nemrég megismert kedves kolléganővel. Kedves lány, gyűlés után együtt töltöttünk pár órát. Olvastam az *Utunkban* megjelent verseit. Nem tetszenek különösebben érdekeseknek. 1. Ha vers, akkor legyen vers; 2. ha líraiság nincs benne, akkor filozofikusnak kéne lennie, de ehhez túl felszínesek az élményalapok. Persze tisztáznom kellene, mit nevezek lírainak meg filozofikusnak. Azt, ami hiányzik ezekből a versekből. Nem vagyok hivatásos kritikus, az én mértékem az ösztöneimre alapszik. Ha elolvasok egy verset, s a hangulata belém hatol, megmarad. Ezek a versek nem maradtak meg bennem, pedig sokszor elolvastam őket. Ettől függetlenül lehet, nincs igazam. Lehet, hogy formai eszköztára nincs a lánynak az önkifejezésre, s idővel kialakul.

89.

Kedves Uram! Mondja, meddig fokozódhat a feszültség az emberben? Mikor pattanhat el a húr? Tudja, nem Ön az egyetlen, aki provokálónak tart. Nagyon csúnyán a szemem közé köptek. Nem tudom, mivel váltom ki ezt az érzést az emberekben. Cigány temperamentumommal ez egész jól megfér. Csak arra vagyok kíváncsi, hogy a fenébe nem tudom már saját érdekemben felhasználni ezt a nagyszerű „képességet”.

Az elzárkózás sem old meg semmit. Érzem, szellemi impotencia kezd eluralkodni rajtam, sok fölösleges dolgot csinállok. Keveset teniszezem. No, de hamarosan átállok egy újabb rendszerre. Mikor már kezd körvonalazódni bennem, hogy mit kell tennem, akkor minden összekuszálódik, mert nincs kivel alaposan megtárgyaljam. Az az érzésem, egész életemben fölösleges dolgokat csináltam. Mi adja ezt az érzést? Hát az, hogy nincsenek stabil értékeim, amihez ragaszkodom. Ma este rittyentettem az egyik végzős osztály osztályfőnökének a kérésére egy búcsúszöveget. Micsoda hülyeség! Magamban alig tudom a lelket tartani, s akkor másokban tápláljam a reményt, a kitartást! Micsoda paradoxonok sorozatát éljük át! Harmadik napja főtt étel nem járt a számban. Ma végre rávettem magam, hogy valamit főzzek. Egyetlen dolog, amit ki tudtam passzírozni a tartalékaimból: krumpligulyás – nyilván hús nélkül. Pár napig 1 lej 75 banim volt, amiből abszolút semmit sem lehet venni, de ha akarnék is, nincs mit. A kantinra befizethetnék, de amióta nem eszem az étkezdei ételt, az allergiás kiütéseim eltűntek.

Muszáj valakinek elmondanom. Érzem, megzavarodok néha, habár leszoktam a fölösleges háborgásokról. Úgy érzem, mintha kiléptem volna az életből. Gyűlölöm ezt az életet. Nagyon vágyom valami emberségesebb állapotra.

90.

Még mit mondjak? Nekem ne mondja senki, hogy ezt határozott állásfoglalás nélkül látjuk, tudjuk, túrjuk. De meddig? S azt sem tudom, hogy én például miért nem köpöm szembe azt a párttitkárt. Kintről kiabálhatnak, ha itt nincs egy erős ellenállás. Kívülről rosszul látják. Politikai érdekek diktálta kiabálásról van szó –

mondhatják. Mi, akik benne vagyunk, mi hogyan látjuk, mi a véleményünk? Nem hallgat meg senki, elhallgattatnak, mielőtt szót kérnénk. Valamit csak kéne már tenni, az istenért. Nem látok a paravánok mögé. Nem vagyunk képesek egységesen fellépni valami ellen, mert félünk. Még mi veszítenivalónk van? Mivel tudnak így sakkban tartani?

Hányingerem van. Ma nem ettem csak két szelet vajás kenyeret, s elszívtam majdnem két csomag bűdös szivart. Ezek után már nem küldhetem el leveletem – ezt már nem tűrné meg a cenz-úr, de még a cenz-né sem.

Olyan szépnek tudom álmodni a világot, ha kissé eltávolodom tőle.

Ha az ember nem akar vádlott lenni – akkor vádlóvá lesz. S mikor másokat vádolunk, akkor gyűlölködünk, indulati szinten ítélkezünk, elvakultan cselekszünk, aminek semmi értelme. Olyan szinten szeretném érezni az embereket, mint Dosztojevszkij vagy Thomas Mann, de Németh Lászlót is elfogadnám. Harmincvalahány évesen kevesebbet érzek ki az emberekből, mint tizenévesen. Akkor sokkal könnyebben tudtam megértéssel fordulni társaim felé, talán önmagammal szemben is szigorúbb voltam. Most meg téblábolok, értelmetlenül dühöngök, s ilyen végkövetkeztetésekhez jutok: az ember képtelen másoknak a lényegét megismerni. Csak azt vagyunk képesek megismerni, ami bennünk van, amit mások személye bennünk kivált, s eszerint építjük ki mások képét önmagunknak. A legtágabb személyiség a személytelen személyiség, aki éppúgy képes a gyarló embert magában hordozni, megélni, mint a jóságost vagy a rablógyilkost, mint a szentet stb. Ehhez a gondolathoz kapcsolódna az a feltételezésem is, hogy a szeretet sem létezik, csupán saját magatartásunk szeretete, annak szeretete, ahogyan viszonyulunk másokhoz. Tehát nem a másikat szeretjük, hanem azt a magatartást, ahogyan viszonyulunk másokhoz.

91.

Rémriport – Bukarest, 2613 perc

az erkölcsi hullák folyamatosan termelődtek

a néptanító primitívsége, „elvtársi gőgje”

környezettanulmány – palota, kerti beszélgetés

sikertelen telefonhívások

A költészet nem eladó

morbus hungaricus, homo patiens (szenvedő ember)

placebohatás (semmilyen hatóanyagra nem támaszkodik? de igen: a remény a

leghatékonyabb peptideket mozgósítja)

Embert, házat, hazát

Világszerte megszámláltatunk

tiltásból született

92.

1990. február

Látja, jó Uram! Az idők változnak, de az erkölcsök maradnak. Minden megbolydult, s mintha futni látnám gyáván önmagunkat. Ez a világ, a magam kreálta

szép és jó világ kivetett magából mint selejtet. Egy marasztaló szó nincs, s bátorító kéz sincs, ami kinyúlna utánad. Az élet számodra itt megszűnt, a hajszálgöyökerek is elszakadnak, s e káoszvilág még azt az elégtételt sem nyújtja számodra, hogy követ dobjon rád, mert menekülsz.

Nagy igényét érzem annak, hogy kimondjak dolgokat, mert a fájdalmat könnyek nem enyhítik már. Milyen elégtételt nyújthat mégis a kimondott szó? Talán a lelkem mélyén kavargó indulatokat semlegesíti, s elhárítja a teljes kiégés, megsemmisülés lehetőségét. Harminchat évet éltem egy fura álomban. Harminchat évet végigkínlódtam lázalmok közepette, hogy az ébredés kegyetlenségeit magamnak, csak magamnak tudjam. Az ébredés mégis szép. Mert való. Az álmaim hazugok voltak, s megcsaltak.

Tisztelt Uram! Furcsa menete ez a történelemnek – s nem hiszek a változásokban. Amióta 180 fokos fordulatot vett a világ, énbennem a menekülés vágya mind nagyobb és nagyobb. Már nem érzem, hogy itt szükség van rám. Már nem érzem, hogy itt tennem kell valamit. Emlékszik arra az interjúlevélre, amit először írt nekem? Azt érdemes lenne publikálni, pár kérdés-válasszal. Hogy mik lennének újabb kérdéseim? Hát először is azok, amiket én ugyan megfogalmaztam, de választ nem kaptam sem Öntől, sem mástól, sem akkor, sem most.

Érdekes módon december 22. előtt hatalmas belső konfliktusok tomboltak bennem – mert az utolsó pillanatokig nem tudtam magamévá tenni a gondolatot, az érzést, hogy „megyek”, s itt hagyom szülőföldemet. Azóta csak a menekülés-vágy tombol bennem. Tudom, érzem – magyarázat nélkül –, hogy mennem kell. Lehetőségem volt, hogy én döntsek, s úgy döntöttem, hogy nem maradok. Ezt tegye hozzá még a kérdéseimhez, s próbálja megválaszolni. Lehetséges, hogy ez már pszichiáter hatáskörébe tartozik?

93.

Előbbi levelemhez mellékelem ez utóbbit, s talán túl sok mondandóm nem akad. Nagyon sok minden megbolydul bennem ezekben a pillanatokban, mert emlékezem. Itthon, a szülői ház lépcsőjén ülök, s emlékeim egy ugyanilyen hangulat körül keringenek. Ezek az emlékek kísértének, s valamilyen formában Ön is belekeveredik e képekbe. Ugyanilyen teleholdas éjszakán írogattam, csak akkor augusztus volt, nem május. Vajon miért volt Ön bizalmatlan hozzám? Vajon miért nem hitt abban, hogy nekem igazi álmaim voltak? Valós volt abbéli reményem, hogy Ön lesz az, aki hitemet, reményeimet megerősíti. Valahol valóságérzésem megcsalt, s most minden olyan furcsán történik velem, bennem, körülöttem. Hamarosan „boldog anya” leszek, s elhitetem magammal, hogy ennek szükségszerűen így kell történnie. Pár nap múlva kezemben a végleges távozásom útlevele, és semmit, abszolút semmit sem érzek. Egy nagy üresség tátong előttem, mögöttem, s kapaszkodnék, de nincs mibe. Ha egy pillanatra is úgy éreztem volna az elmúlt hat hónap alatt, hogy itt rám szükség van, akkor nem választom a magánéletben való eltemetkezést. De sehol semmi. Velem vagy nélkülem a világ kereké ugyanúgy forog tovább. Nem ámitom magam. Tudom, sehol sem fogom meglegelni azt, amire számítottam. Sehol sem fogom „értelmes éneket” megvaló-

sítani. Egy viszont biztos: nőnek születtem, s bárhol a világon női mivoltomban kibontakozhatok. Erre, csak erre van szüksége x-nek vagy b-nek vagy akárkinek, minden egyéb fölösleges, csak önbiztatás, csak ének, szellemidézés, ami pillanatokig tart.

Valami nagyon fáj ott legbelül, ami mindenképp fájna. Tudja, az utóbbi hat-hét hónapnak ez a leghosszabb szavakban kifejezett énpárlata. Kommunikációs csatornáim a minimálisra csökkentek. Nem keresem az embereket, s érdekes módon ők sem keresnek engem. Ezt én úgy veszem, hogy nem hiányzom. Ha valakinek létszükségletére váltam volna az évek folyamán, akkor biztosan megkeresne. Nem önsajnálás ez, Uram! Inkább ébredés. Mindegyre megrázom kobakom, és igyekszem a felszínen túlmutató dolgokra, eseményekre figyelni. Minél inkább erre koncentrálok, annál inkább eltávolodom a világtól. Magamba fogok bolondulni – szokták mondani. Ne higgye, hogy amikor élettársat, gyereket stb. választottam, nem tudtam, mit választok. De tudtam, s tudom, nem magamat választottam, mert nem az az alkat vagyok, akit egy férj, egy gyerek, egy kertes családi ház valahol a világ valamelyik szegletében kielégít. Majd tenni fogok azért, hogy öngazolásaimat (hamisakat) megtaláljam. De azon túlmenően vajon lesz elég erőm e látszatvilágból megragadni azt, ami igazi, valós, lényegi?

Uram, Ön jól tudja, mi keseríti meg egy ember életét. Uram, Ön jól tudja, hogy micsoda önámításokkal élünk le 60-70 esztendő! Uram, Ön jól tudja, micsoda hazugságokkal csapjuk be magunkat, hogy elviselhetővé tegyük az elviselhetetlent! S azt is tudja, hogy naponta öngyilkosok lehetnének létünk abszurditásainak szemlélése közben. Mi ad Önnek erőt, hogy mindennek tudatában újra és újra lábra kapjon, és tegye azt, amit tenni KELL? (mondjuk mi)

Eléggé kusza vagyok – de nagyon kiegyensúlyozott. A „kicsinek” csak nem árthatok. S talán boldognak is nevezhetném magam. Végre egy pár pillanat, amikor valaki más gondolkodik helyettem. Tudja meg, nem is rossz érzés – ideig-óráig túróm is. Aztán meglátjuk, mi lesz.

94.

Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János.

Mondának azért néki: Kicsoda vagy?

Én, János, aki néktek atyátokfia is vagyok...

Tudom a te dolgadoit és szeretetedet, szolgálatodat és hitedet és túrésedet, és hogy a te utolsó cselekedeteid többek az elsőknél. De van valami kevés panaszom ellened...

Sok írivalóm volna, de nem akartam papirossal és tintával...

95.

Kissé higgadtabban így kezdeném:

Tisztelt Uram,

de mostani állapotom (kilenc hónapi terhesség, holnap utazás, az elmúlt hét „felszámolok mindent magam után” hangulata stb.) csak ennyit engedélyez:

Uram, nem búcsúlevél ez, hanem egy belső szükségletből megszületett levél. Ha több időm lesz, talán átdolgozom számadássá vagy korhangulati tanulmányá, vagy ki tudja, szerelmes esszévé? De így csak egy levél kerekedik ki belőle, amit akkor írok, amikor a szél kint zajong, a földrengést már átéltük, s bent üres a lakás, csak egy alvóalkalmatosságnak nevezhető akármi van, s ott legbelül mocorog egy kis élőlény, meg szeretne születni, s ráparancsolok, hogy még ne, mert pár napot még várni kell, mert át kell lépni a határt, s az új „otthon” legyen majd az otthonod.

Uram! Aki talán közösségi eszményeinek kiteljesedésén, totális megvalósításán munkálkodik, s emberek százaiért, ezreiért tesz valamit – talán „egyről” megfélekedzik, mert nincs rá ideje. Ne haragudjon, jó Uram! Semmit sem kérhetek számon másoktól, tudom. Amit teszek, azért csupán én vagyok felelős. Felnőtt vagyok, van buletinem (már nincs). Keserűnek, megkeseredettnek érzem magam? Nem. Vágyakozónak, igen, annak: a megsemmisülést vágyom, most, amikor életet szülök. Semmitmondóak a szavaim, mert annyira benne vagyok egy állapotban, hogy már érzékelni sem tudom, hogy mi történik. Csak még valamit szerettem volna elmondani, valami még kikívánczik belőlem – s nem tudok kulturált, szóbeli kifejezést adni ennek. Csak nyögök, sóhajtok, szitkozódok, jön, hogy ordítsak, s talán ordítok érthetetlen hangon, nyüszíték, vergődöm, s nincs ember, aki lecsillapítsa lázálmaimból fakadó kínjaimat. Nem sajnáltatni akarom magam. Nincs szükségem számalomra. Mástól várnám az önmegváltásomat? Csak az érthetlenség oly nagy, hogy ehhez már egyedül nem vagyok elég.

Majd írok még, ha kissé berendezkedem.

Üdvözetem.

96.

A kagylóhéjat felnyitni, hogy lássuk, mi is van belül, nyilván sokkal könnyebb, mint valós véleményt alkotni a minket körülvevő, látszólag önként feltárulkozó, magukat mutogató emberekről. A külső hasonlóság felfedezése, megragadása még nem minden. Le kell hát mezteleníteni a formát, ha a lényegre vagyunk kíváncsiak.

(Ezek egy keramikus kiállításához kapcsolt mondatok. Hogy mit keresnek itt? Összeolvasva az előzőekkel, nyilván a blaszfémia határán járunk.)

97.

Szentivánéji álom
az én autonómiám
Kéz(nem)fogás, elő- és utóbeszéd
médiaháború, belénk költözik a tévé
az utca embere
alternatívák felismerése, de a veszélyeké is – értékek elsikkadása, ráébredés új értékekre

*Üres az őszi éjszaka.
Mindenki bírja egymaga!*

*A fák hidegen, kereken,
a mókus bennük melegen.*

*Én úgy, hogy emlékszem nagyon,
hogy itt feküdtél ágyamon.
(Lászlóffy Aladár)*

Fekszik az elmagányosodott ágyon, szemközt vele, a polc fölött egy portré, a polcon apró emléktárgyak, közös utazások tárgyi emlékei közt egy könyv: *Szeretni tehozzád szegődtem*. A könyv belső címlapján saját írásával az ajánlás: „...s ha így történt, jó volna ezt az elszegődést tartani, valóban szeretetben.” Dátum: „1962. dec. 21. (házasságunk kilencedik fordulóján)”.

A kötetcímbé került egy sornál sokkal többet talál keresés közben, a kerek negyven év múltán. A 200 magyar szerelmes vers visszaviszi elsőéves szemináriumi dolgozatához, Balassi Bálinthoz és a pontosan félszázaddal később, 2004 októberében a finnországi egyetemi városban, Jyväskyläben róla tartott előadásához (*Balassi élete Erdélyben*). A két dátum között pedig az újraolvasó, újraélőként, lényegében kifejezhetetlen helyzeteket idéz fel. Hervay Gizi verssorai ma kegyetlenebbek, mint amikor még együtt olvashatta férj és feleség a Mikes Kelemen utca 15.-ben:

*Fehér a magány, mint az ing.
Fehér az ing, fehér a halál.
Csak az él, ki társra talál.*

Régi, megismételhetetlen találkozások, tisztelgésnél többet jelentő látogatások, baráti együttlétek tették élővé, személyessé a verseket; Illyés Gyula, Horváth Imre, Nagy László, Kormos István, Székely János, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos számukra nem csupán neves szereplői voltak a Farkas Árpád összeállította antológiának. Természetesen Szabédi László sem, például a *Csillogj, Margitka* szemrehányó költői vallomásával:

*Miért kívánsz fordított vallomást?
Miért vallatsz, hogy szerettem-e mást
rajtad kívül, s mennyire szerettem,
míg kezed, birtokul, kezembe vettem?
Ne vallass, ne gondoltass
a régi szeretőkre;
ami nincs, nem is volt az,
megsemmisült örökre.*

Ahogy József Attila a Berek Kati lemezén, Ady a Latinovitsén – Nagy László egy korabeli Sebő-lemezen, megzenésítve vált sokszor hallgatott, meghallott élményükké:

*Te szívárvány-szemöldökű,
Napvilág lánya, lángölű,
Dárdának gyémánt-köszörű,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

*Te fülemülék pásztorja,
Sugarak déli lantosa,
Legelső márvány-palota,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

És tovább (a „Harctéri sebek doktorá”-val), az újraolvasó nemegyszer közvetlen kérésként, reményként hallgathatta:

*Iszonyattól, ha szédülök,
Ha a pimaszság rámdönög,
Önmagammal ha küzködök,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

Rá kellene keresnie Erzsébet könyvtárrészében valamelyik saját könyvére, épp Nagy László-sorokkal, kéréssel ajánlotta neki (egyfajta levél a hitveshez?), házasságuk nehezebb pillanatában. Egy (két) hosszú élet során nem mindig sikerül tettekkel bizonyítani a szeretetet. Költők szava néha segít.

99.

Visszatérve a lányregényhez, vagyis az F-levelekhez, János jelenéseivel: 1990 tavaszán befejeződik a történet. Illetve, hogy mi a folytatása, azt az újraolvasónak nincs honnan tudnia. Szociológusnak, pszichológusnak, társadalomtörténésznek ajánlhatná ezt a 20. század végi sors- és korképet; s ha megpróbálnák továbbgondolni egy Erdélyből kitántorgó (?) ifjú tanárnőnek és a bizonyára megszületett gyermekének az életét, netán újabb határátlépésekkel, egyetemista (fiatal értelmiségi?) korban – a legújabb kori magyar história már-már teljességéhez juthatnának közelebb. A többre vagy éppen sokra hivatott levélíró személyiségalakulásának következő évtizedei, a diktatúra és egy „forradalom” utáni időszakban (az otthonról hozott súlyos batyuval) – nem kevésbé tanulságosak lehetnének.

Feltételezésekre azonban nem bocsátkozik a levélolvasó.

100.

Ami megfogható, amit nyomtatott formában dokumentálni lehet: ennek a szabálytalan könyvnek a másik alkotóeleme, a lányregényt széttördelő, valamelyes háttér-információkat adó cetlik sorsa. 1988 szeptemberében, a *Korunk* „Íróasztal”

rovatában jobb híján eltöprengett a szerző azon, hogy nem volna-e érdemes egyszer összerendezni kisebb-nagyobb cédulákra leírt emlékeztetőit, megírandó tanulmányokhoz, kritikákhoz, esszékhez készült jegyzeteit. Nem gondolta akkor komolyan, nem igazán hitte, hogy elkészül valaha is a maga „cetliregénye”. Ám írt egy újabb jegyzetet, *A cetlik sorsa* címmel.

A 100., zárójegyzetként következnek hát ez, *A cetlik sorsa*.

Egyszer már bevallottam (nem is olyan régen), hogy irigylem Lászlóffy Aladárt a céduláiért. Bolyaista korunk óta figyelem a mozdulatot, amellyel előhúzza a soros följegyeznivalóhoz elégséges, apróra szabdalt papírmennyiséget, és – akár beszélgetés közben is – rögzíti a hallottakat: egy különös beszédfordulatot, metaforaértékű képet, jó viccet, érdekes történetet. Vagyis megtoldja a véges emlékezetet. „Az nagyon fiatal, aki ezt még nem tudja tapasztalatból” – kezdte a magyarázatot, amikor a feljegyzések veressé, novellává, regénnyé minősülésének technológiájáról faggattam őt. Azóta is töprenghetek a magamra alkalmazandó következtetésen: valóban oly nagyon fiatal volnék, hogy még mindig nem akarom eltanulni ezt a (nyilván nem is oly egyéni) módszert? Mert az más kérdés, hogy a fel-, illetve lejegyzésekből mi lesz, mire futja a tehetségből, a tehetség jellegéből – „nyersanyagra” viszont mindenképpen szükség van. Irodalomtörténeti, művészettörténeti, színháztörténeti munkához vagy (mindközönségesen) soros (napi) kritikáíráshoz készülődve, természetesen én is jegyzetek; s bármily apró, sajnos egyre kiolvashatatlanabb betűkkel rovom tele a nyomdai hulladéksávokat (a legjobb minőségű papírt), néha notesz vastagságúvá duzzad a jegyzetköteg. Mennyivel egyszerűbb volna – ahogy ezt a bölcsészeknek tanítják – szabályos kartotékrendszert vezetni, kezdettől tudományosan tanulmányozni a tanulmányozandót, majd „dobozolni”, azaz osztályozni, rangsorolni, s a szükséges pillanatban kiemelni a keresett kartonlapot. Vagy legalább füzete(ke)t fölfektetni, fekete vagy piros tussal ráírni a tartalmat...

Mindezen és más, modernebb (számítógépes?) módszereket mellőzve, most már alighanem végérvényesen megmaradtam a cetliknél, az alkalmi, formára (és részben tartalomra) nézve szabálytalan, szinte tárolhatatlan segédeszköznél. Hogy mi lesz ezeknek a cetliknek a sorsa? Az „igaziak” (a nem könyvet előkészítő papírdarabok, olykor bizony telefirkált újságszélek, autóbuszjegyek) jól megérdemelt helyükre, a papírkosárba kerülnek. Némelyikük azonban hetekig-hónapokig megússza a dolgot; a levetett nadrág vagy a kabát zsebében húzódik meg, vagy elbújik valamely rég lejárt noteszben, és amikor váratlanul újra kézbe kerül, meglepő információkkal szolgál. Mert az időtényező (nem feltétlenül a bekövetkező feledés) új dimenzióval ruházza fel a korábban talán érdektelen nevet és telefonszámot, a szerkesztői rutinüzenetet; és elmélkedés, önálló eszmefuttatás tárgya lehet annak a kiderítése, hogyan és miért került egymás mellé két, akkor össze nem tartozó adat. Az ilyenre mondják (körítve hozzá a történetet): kész regény. Régi telefonosnoteszt, pontosabban a családi és baráti üzenetváltásokat slágvortokban rögzítő füzetecskét ma fellapozva, akár azt is mondhatnám: kész regényfolyam.

Cetliregény(ek)? Gyorsan leírom vélt fölfedezésemet, hogy a tudtommal még nem létező irodalomesztétikai tanulmányhivatalban egykor majd bejegyeztessem. Bár lehet, úgy járok ezzel is, mint a „nyitott mű” esztétikájával történt. Hogy tudniillik nem én lettem világhírű, hanem Umberto Eco. Mert hiába közöltem én az *Igaz Szóban*, valamikor a hetvenes évek közepén, egy kis jegyzetet (recenziót), amelyben *Az író mozgó kamerája* címmel Salinger prózája kapcsán a modern műalkotások nyitott szerkezetével példálóztam, Európa s az Újvilág esztétái Eco bejelentését, majd könyvét vették tudomásul. Félek rajta, hogy most is megelőz a jeles olasz professzor. *A rózsza neve* című regénye (középkorkutatásainak nagy hírré jutott, már meg is filmesített „mellékterméke”) mindenesetre a világ számos nyelvén, így magyarul és románul is olvasható, az én megálmódott cetliregényem viszont egyelőre az újságszéleken és télikabát- meg vászonnadrágzsebekben várja remélt szerzőjét. Vigasztalást különben éppen Umberto Ecónál találtam, a regényéhez írt széljegyzetekben. Ilyen mondatokban: „Mikor a szerző azt mondja, hogy az ihlet elragadtatásában dolgozott, hazudik... A zsenialitás húsz százalék ihlet, nyolcvan százalék izzadság.” Vagy: „Azért írtam a regényt, mert kedvem támadt rá. Azt hiszem, ez elég ok ahhoz, hogy az ember mesélni kezdjen.”

Persze van egy bökkenő. Én nem akarok – mert talán nem is tudok – mesélni. De lehet, hogy ez ma már nem akadály a regényírásnak. Annyiféle regényt írtak már. Csak az utóbbi évtizedekben is. A romantikusan vagy realiztikusan megfantasztikusan mesélők mellett sokfajta lélektanit, szociografikusát, esszéregényt, család- és termelésit, „a barokk netovábbját”, írói szótár formájút és képeset, dokumentumot és fikciót keverőt, tételeset (igeneket és nemeket mindegyre szembesítő), rövid formában (elbeszélésben, „beszélyben”) nagyregény-lélegzetűt. Népbén-nemzetben és programszerűen (csak) alanyban-állítványban gondolkodót. Valamennyi fontosabbat műfajilag jellemezni, 20. század végi regényesztétikával kísérletezni – szinte öngyilkos vállalkozás. Novellaelmélettel egy évtizeddel ezelőtt még megpróbálkoztam, könyv is lett belőle (a saját átlagomnál tudományosabban végigvitt cetli-módszerrel), a *Líra és novellától* továbblépni viszont a regényelméletek felé: istenkísértésnek tartanám manapság. (Manapság, amikor némelyik regényt jóformán csak állványon vagy íróasztalnál lehet olvasni, ágyban semmi esetre sem, mert letörik súlya alatt az ember keze.) Talán ebből az esztétikai szédületből támadt az ötletem, hogy tulajdonképpen cetliregényt kellene írni. Hátha akadna, aki megírná aztán ennek a műfajelméleti magyarázatát.

Ha más nem, például én.

Írtam hát ezt, illetve közöltem 1988 őszén. És most, egy többszörösen „konglomerát” (szerkezetű, hangvételi) könyv utolsó lapjaihoz közeledve, újra föltehetném a kérdést: mit is adok a még mindig nagyon remélt olvasó kezébe? Az esztétikai minősítést, besorolást természetesen nem vállalom. De talán valami olyat, ami erre a letűnőben lévő, a kézzel írt és a nyomtatott betűt még valamiképpen megtűró korra (az én koromra?) jellemző.

Függelék (Irodalom)

Régimódi történet – mondhatja e kötet végére érve az olvasó Szabó Magdával, de még inkább Almási Miklóssal, ha történetesen olvasta a filozófus esztéta új, 2012-ben a pozsonyi Kalligram kiadásában megjelent könyvét. *A szerelem lehetetlensége*: mármint a 21. századból nézve. De az a 47,5 év házasság (válás és újráházasodás nélkül – mert utóbbira is volt példa, mármint ugyanazzal a személlyel, az erdélyi magyar irodalomban s az egyetemes magyarban), az a tartós együttlét, amelyre könyvünk 98. fejezete utal – nagyobbbrészt még a 20. századhoz tartozik. (Gyermekekkel, unokákkal kiteljesedve.)

És a múlt század utolsó előtti évtizedéből maradtak fenn F levelei (János jelenéseivel). Ezeknek sűrűjébe hatolva ugyancsak nem állítható, hogy az egykori levélíró lányt nem érintette meg mélyen az a bizonyos, a világirodalomban annyiszor körüljárt, megörökített érzés. Ha pedig megmaradunk a magyar nyelv, a magyar költészet és próza határain belül, az online változat után elég fellapozni az *Így szerettek ők* című népszerű kiadványt (Corvina, 2012), a Nyáry Krisztián által írt, összeállított magyar irodalmi szerelmeskönyvet, hogy ismert vagy kevésbé ismert történetekben éljük újra főként klasszikusaink ilyen-olyan kalandjait; ezeknek egy részéből – Ady, Juhász Gyula, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Radnóti a nagy példa – a legszebb szerelmes versek születtek.

Hogyan is szerettek ők? Ahány életből válogatott (egy vagy több motívumot) a költészettantól a kommunikációs tanácsadásig jutott szerző, ugyanannyi vonzó, meglepő, megdöbbentő, taszító változatot tárhat a kíváncsi utókor elé. Talán nem téved, aki azt állítja, hogy a magyar irodalomtörténetben valamelyesen tájékozottat is itt-ott új (rész)ismeretekkel ajándékozza meg Nyáry Krisztián ebben az igazán piacosan elegáns könyvben, amely szakít a közvéleménybe besulykolt szép vagy éppen rosszindulatúan torzító mítoszokkal, legyen szó akár Petőfi Sándorról, Madách Imréről, Radnóti Miklósról vagy éppen Pilinszky Jánosról. Így kerül előtérbe (Szendrey Júlia mellett) Prielle Kornélia, Radákovich Mária (Kosztolányi utolsó szerelme), Leni Riefenstahl (Balázs Béla alkotótársa); így kerül érdeklődésünk körébe a harmadik, hosszú házasságában boldog Lesznai Anna; és így válik teljessé Faludy György magánéleti portréja, különböző nemű szeretőkkel, élettársakkal (Eric után Fanni).

Persze, nem minden írói életpályát kell, lehet új fénybe állítani. Alighanem a mi Kós Károlyunk mutatkozik házasesletben, szerelemben-szeretletben csúcstartónak, a maga Balázs (ebben a kötetben: Balás) Idájával, szép házasságban töltött 63 évükkel. (Károly bácsi morgós perceire is emlékezhetem a kolozsvári Széchenyi téri tömbházlakás földszintjén, mintha éppen valamit keresett s nem talált volna, ezért hibáztatta Ida nénit; de mi volt ez ahhoz képest, ahogy például – a belvárosi református egyházközség főgondnokaként – szidni tudta a papokat, már a Rákóczi út 42. alatti, végső éveinek otthont adó szobájában...) Benedek Elek a másik család példakép, már-már legenda: Elek apóhoz mindvégig hűséges maradt Fischer Mária, olyannyira, hogy együtt temethették őket, miután a kisbacioni ház ura hetvenévesen lefordult a székről. Egy szabadabbnak, másként

épülőnek gondolt új világ romantikájához (is) kapcsolható Nagy László és Szécsi Margit jóval rövidebb szerelmének kezdete, és ez a kezdet két, szellemiségében, hangvételében egymáshoz közeli nagy költői életműben teljesedett ki.

Az ellenpéldák (?) – a sokféle életrajzi háttér ismeretében mondhatjuk – alighanem számosabbak és látványosabbak. Az *Így szerettek ők* antológia főszerplőjének bizonyára Csinszka nevezhető, Ady után például Babits életének is (rövid időre) részese lett, és aztán több fejezetben találkozunk vele. Török Sophie (Tanner Ilona) Babits Mihály feleségeként ismert, őt viszont Szabó Lőrinc ajánlotta fel („igazolta át”) mesterének. Tamási Áron és az *Énekes madár* Magdójának közös történetéről szól a „Csókol a Mackó Zebulon” című fejezet, kapcsolatuk első válságáról pedig az első bekezdésben az olvasható, hogy Tamási „a hűséget a szülőföldjének tartogatta, nem a nőknek”...

Ez volna tehát a 20. század.

És a 21.?

Almási Miklós – akinek 1974-ben keresett útinaplójára, a *Rezgésszámokra* a 7. fejezetben egy cetlifeljegyzésben említés történik – régebbi és újabb világirodalmi kiindulópontokból közelíti meg azt a kérdést, hogy napjainkban miért lehetetlen már a szerelem. Mert amit ma leírnak, amit szerzőnk maga körül lát, amiről olvas, ami a filmekben megjelenik, az szerinte már nem nevezhető szerelemnek. A Rómeó-variációkon elgondolkodva fejti ki Almási „a szerelmi idő morfológiáját”, a szerelem külön időszámítását, az idő felgyorsulásából következő szokások alakulását, az együttlét hiányát a modern (elektronizált) társadalomban. „Shakespeare kibontja ugyan a pillanatot, de úgy, hogy a látható láthatatlanban történjen” – írja a Rómeó és Júlia-történetéről, esszéjét pedig ezekkel a mondatokkal zárja: „Az emlék soha nem a szerelem egésze, hanem csak ezek a boldog (vagy rémes) pillanatok. A normál időn kívüli pillanatok rögzülnek emlékképként. A szerelmi temporalitásnak nincs kontinuum: pontszerű, s így marad meg bennünk. Csak a szerelem tudja ennyire tudatossá tenni a múlt pillanat erejét, ismételhetetlenségének szomorúságát.” Az Almási kifejtette igazság másik, ellentétes oldaláról is beszélhetnénk persze, vitatkozva állításával, abban a biztos tudatban, hogy létezhet, létezett (létezik még?) folyamatként megélt szerelem (a pontszerűségekben épülő láncolat?). Ahogy romantikusan mondják: túl a síron is.

De lépünk tovább Almásival, egészen Sartre-ig és Habermasig: „A lényeg: csak akkor lehetek önmagam tudatos birtokosa (öntudattal bíró lény), ha a másik bennem van. Nem külsőleg kapcsolódom hozzá, a másik nem valahol a társas térben, tőlem idegenül »van«. Hanem bennem, mert így vagyok társas lény. Csak másokban ismerhetem fel, másokban élhetem magam, miközben kézzel-lábbal kapálózom a mások általi kisajátítás ellen (akár társadalmi, akár szerelmi, akár politikai változatban). Az ember paradox lény.”

A képkultúrában bekövetkezett paradigmaváltás „képi kasztrációhoz” vezet, vagyis ahhoz, hogy „elromlott az egész” – véli Almási. „A szerelem (plusz erotika, plusz szexualitás) sajátos én-transzcendencia: ki kell lépniünk önmagunkból, átmerészkedni a másik énjébe (nem csak a testébe), s ez korántsem veszélytelen vállalkozás, főképp akkor, ha az Én nem elég szilárd, s bajok vannak az identitásával. Ugyanakkor közhely, hogy ez a kilépés és átmerészkedés megerősítheti az Én-t, amely épp a Másik segítségével formálódhat »valamivé«, tehát az ön-transzformáció is része a szerelmi élvezetnek. Mivel

ez a játék kétesélyes (macerás és bukni is lehet), ezért úgy tűnik, hogy az ezredvég embere egyre kevésbé vevő erre a kalandra.”

Az erotika banalizálása, az érzelmentes kapcsolat és az a cybertéri idézet, hogy „a Google a te barátod” – összefügg a titok kérdésével. Almási Miklós könyvének talán ez a legmélyebbre ásó eszme-futtatása: „...a titok a személyazonosság magva, megkülönböztető vonása. Nélküle nem vagyunk emberek. Identitásunk múlik rajta. Pragmatikus megfontolásokból néha jó megszabadulni bizonyos titkoktól: tiszta lappal kezdeni egy kapcsolatot, meggyónni a közvetlen hozzátartozóknak stb. Viszont: titkaink határozzák meg narratív identitásunkat, ettől vagyunk egyéniségek, a titok nélküli ember üres báb. A két állítás között ellentmondás feszül, ezt ki-ki úgy oldja fel, ahogy tudja. Van, aki élete végéig rejtegeti titkát, van, aki bevallja őket első kedvesének, aztán ráfizet, és soha többé nem adja ki magát senkinek.”

Noha nem itt zárul *A szerelem lehetetlensége* című könyv – a szerző például „Rendszergyorsulás” címszó alatt bőven fejtegeti korunk emberének már-már végzetesen átalakult életformáját –, alapvető következtetését „A magánszféra gyarmatosítása” című fejezet végén fogalmazza meg. Így: „Ezt az egészet csak azért meséltem el, hogy világossá váljon: szerelmi életünk is ilyen szintéren játszódik; mindenünket átvilágították, megkettőzték, minden gesztusunkat feljegyezték. A szerelem – még ha nem is tud erről a gyarmatosításról – elsorvad ebben a közegben. Csak a látszat marad: a csevegés, az sms-ezés, a one night stand, a vad erotika stb. De az, ami csak a miénk, amitől egykoron többek lettünk, mára elhomályosult, s lassan eltűnik. Talán már halott. Lehet, hogy maradtam vagyok, de félttem az egyik legfontosabb lét-dimenziómat. Vagy inkább: siratom.”

Társulva Almási Miklós „maradiságához”, a féltéshez – a kötete utószavában, „utószó helyett” felcsillanó reménypillanatot idézzük záró motívumként; a tanár által megfigyelt „románc” képével búcsúzzunk a témától: az órán egymás kezét fogva jegyzetelő két fiatallal, akik egymásra nézve távoznak az óráról.

*

(101. + 2., 3., 4...)

Ha pedig ez a Függelék az irodalomról szól, lépünk vissza Petőfihez.

Szabadság, szerelem!

E kettő kell nekem.

Úgy hallottam Kínában (2000-ben), hogy iskoláikban ma is mindenütt tanítják ezt a „régimódi” Petőfi-verset...

Gömöri György

Börtönből szabadulva

*A börtön kapuján kilépve,
hunyorogva a napsütésben,
elsétálni a sarokig
azon túl megállni egy zöld-
ségeg előtt előtt, ahol halomban
számtalan gyümölcs van kirakva
és sírva fakadni egy pompás
őszibarackon -
nem, nem a lassú börtönnapok,
az éhezés, a szürke falak
bénító unalma miatt,
hanem a váratlan örömtől, hogy milyen
varázslatos ez a való világ,
amit még a legeltökéltebb
politikus sem tud egészen tönkretenni.*

Érkezés Angliába

*Egy kimustrált, ócska katonai gépen
érkezünk (harmincöten?) Bécsből Angliába.
Bizarr fényekkel fogad: zöldek,
meg narancsosak a lámpák, mivel
errefelé mindennapos a köd.
Hosszú autóbusz-út Londonba, ahol
csak pár napot töltünk. A forgalom
lenyűgöző. Városnézésre nincs időnk:
BBC interjúk, több nyelven, Cs. Szabó.
Oxfordban esik, de első este már
kocsmába visznek, langyos sört iszunk.
A kosztot nehéz megszokni és a szagok
oly furcsák: a fish n' chips-en ecet?*

*Az angol fiúk kedvesek, az egyik
meginvitál szállására, ahol
diadalmasan föltesz egy új lemezt:
„Ilyet még nem hallottál, öregem!”
Bizony nem: Bill Haley, rock-zene fürgeteg:
megérkeztem a vadmodern világba.*

Non omnis moriar...

*Mikor Wittgenstein Krakkóba érkezett,
Csalódott volt, mert Trakl már nem élt –
De tünékeny lírája tovább ihletett:
Dsida is ebből merített ihletet.*

Novák László Ferenc

Pálinka vagy égettbor?

A hagyományos népi kultúrában is fontos szerepet töltöttek be az italok. Nem csupán a vízre kell gondolnunk, amely az élővilág nélkülözhetetlen eleme, embernek, állatnak, növénynek lételeme egyaránt. A víz mellett különböző üdítő italok is fontos szerepet játszottak. Gondoljunk csak az erdélyi havasokból még az Alföldre is szállított szénsavas borvízre, vagy a különleges nyírvízre, amelyet hegyvidéki tájainkon egyes fák kérgének meghasításával „csapoltak” meg, s gyűjtötték össze fogyasztás érdekében.¹ Az italok között különös jelentőséggel bír a szőlő levéből, mustból erjesztett bor, amely évezredes kultúra részének tekinthető. A honfoglaló magyarság már az Etelközben megismerkedett vele, hozta magával a Kárpát-medencébe, s innen származik a szó őtörök eredete.² A bor mellett különböző párlatok is készültek, amelyeket főzéssel, „égetéssel” állítottak elő, ez az égett, tömény szeszes ital. Ennek a közismert neve a pálinka, amely mint nemzeti sajátosság vált védett *hungarikum*má napjainkban.³

Az égett szeszes ital vonatkozásában a történeti etimológia a XVII. századból ismer adatokat. A pálinka név 1630-ban bukkan fel, 1674-ben „palyinka”, 1678-ban „palénka”, 1689-ben „pályénka”, 1691-ben „pajinka” néven ismeretes. A pálinka északi szláv eredetű szó, a „palit” – „éget” szóból származik. Ennek átvétele a biblikus cseh nyelvből eredeztethető, melyet a felső-magyarországi szlávtság (*tótok*) hatásának tekinthetünk. A magasabb fekvésű hegyvidéki tájakon a gyümölcs kevés helyen terem meg. Nagyobb mennyiségben nem lehetett szeszesitalt készíteni belőle, ezért a gabonából (kétszeres, rozs, árpa, tönköly) erjesztett cefréből főzték. Erre utal a történeti etimológia egyik adata 1668-ban, amikor azon utasítás került említésre, hogy „gabonából, árpából pedig pálenka főzessen”.⁴

A XVIII. században *pálinka* néven széles körben elterjedt volt az égett, tömény szeszes ital. A kocsmá haszna, mint regáléjog, a földesurat illette meg. Szőlőtermő vidékeken a borászat, másutt, a sörfőzés bírt nagy jelentőséggel, de a szeszfőzetés is fontos jövedelmi forrása volt a földesúrnak, illetve földesúri hatóságnak, valamint mindazon közösségeknek (jobbágyfalvak, kiváltságos mezővárosok), amelyek bérelték tőlük az italmérés jogát, a kocsmát. A XVIII. században, a Mária Terézia-féle úrbérrendelet (1767. január 23.) során

1 A kérdéssel kapcsolatban lásd Gunda, 1966; Kiss, 1930.

2 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (MNYTESz) 1. AGY. Akadémiai Kiadó, 1967. 341.

3 A lepárlás több szakaszból áll. Elsőként készül el a vodka, amely viszonylag gyenge szeszfokú (kb. 35–40 fok), amely további finomításon megy keresztül, s így éri el a pálinka az 50–52 szeszfokot. A nemzeti kultúránkban ez vált általánossá, míg például a románok nemzeti itala, a gyenge szeszfokú, szilvából főzött *cujka*. Az erős ital nagy tisztaságú, s megőrzi az alapanyag aromáját, ha gyümölcsből készül (eredetileg szilva, barack, körte, alma, eper, bor, illetve annak mellékterméke, a tönköly és borsóprú).

4 MNYTESz Harmadik kötet Ö-ZS. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1976. 71.

készített kilencpontos felmérés számos helységben említi a pálinkából eredő haszonvételt is. A magyar és szláv jobbágyok nyelvhasználatában egyöntetű a „pálinka” szó használata.

Felső-Magyarországon (pl. Gömör-Kishont, Hont, Nógrád vármegye) a kocsmákban a sör és pálinka kimérés játszott elsődleges szerepet, de a bor is fontos haszonvételnek számított. A kocsmákban a földesúr dézsmaborát, s ahol megtermett a szőlő, a jobbágyság is mérhette saját termelésű borát Szent Mihálytól (szeptember 29.) Szent György- (április 24.) napig. Számos példát ismerünk erre vonatkozóan.

Gömörben Andrassy Károly báró betléri tót jobbágyai 1771-ben az uraságnak fizetett 89 német arany bérleti összeg tartalmazta a „*Palenčenu Krčmu*”, a pálinkakocma használati jogát is.⁵ Henckó úrbéresei magyar nyelven írták a 1769. március 20-án, Derynőn készített kontraktust, amelyben Gróf Andrassy Istvánnak fizetett cenzus fejében a szlovák jobbágyok kikötötték, hogy „az Mlgos Uraság köz szüksegünkre esztendőnkent 20 Magyar forintokig ingyen fog *pálinkat* adni maga kortsmajabul, ehez minden fundus után esztendőtt által 12 Tyukmonyot és így in Concreto 336. Tyukmonyot, bőjt más havába és Mind Szentí Napokra, nem külömben egy borjút eo Nsga Konyhájára in Natura szolgáltatni.”⁶ Migleszen a szláv jobbágyok földesúrnak teljesítendő kötelességei között említik 1771-ben, hogy „a kazdi Celo dwornik poddani mussel priwgest pedesat wozou Rudy do sywetickeho panskeho Hamra, pritom kazdi rok gali gedom was pre garec druhi pre Wino do druheg Stolicy. Czasto museli z Jelsawi Wino Piwo y *Palene* na Woze do siwetic priwgest. Zawoznikowi slussbe wogakom zemku Muranskem bidlicim.” Gróf Koháry Ignác földesúr egész telkes jobbágya köteles a süvétei hámorba történő vasércszállítás mellett az uradalmi központba, Murány várába szállítani Jólsváról bort, sört és pálinkát.⁷

A perláci jobbágyok hasonlóképpen teljesítettek szolgálatot Koháry grófnak: „wozno Rudy do Súwetrekeho Hamra dowest, pritom kazdi rok prsnteni boli dwe wozi pre Barec a dwe pre Wina, do druheg S Stolici ustanowit okrem teho casto museli ist do Jelsawa pre Wino, *Palenku* a Piwo na Woze”.⁸ Ugyancsak a süvétei jobbágyok: Wozno’ Rudy do Hamra dowest, Pritom kazdy Rok prnuteni boli sstiri wozi pre Barec. Sstiri pre wjna do druheg Stelicy ustanowit, okrem teho často museli ist do Jelsawi pre Wina; Piwo, a *Palenku*, nekedy do Muranya na woze.”⁹ Oláhpatakon az uraság pálinkakocsmájáról történik említés: „za kterj wssak platjgm Panstwo *Palenčenu Krčmu* pre pustilo”.¹⁰

Alsó-Sajón is hasonlóképpen nyilatkoztak Andrassy Károly báró jobbágyai 1771-ben: „platili tež in Summa R.f^{nos} 101. X^{rem} 40. a hogdukom na Zamek R.f^{nos} 12 w ktore Sume *Krčmu Palencenu* držaly, ale gak gjm ge ta že Krčma Roku predessleho Prse Panstwo odnyata čili hore doloženo Suma budejgm od pusstena čili nye to onj Sami ne znagu”.¹¹

Az umralehotai jobbágyok robotszolgálati közé is tartozott a pálinka szállítása Murányba: „často do Muranyu dawagu zwoz pre Piwo a do Jelsawa na *Palenku*”.¹² „Na Panske Krčmi Mokrolucku, Lubenicku, Teplicku, a Sumgacku woza wino a *palenku* z Murania a z Gelsawy, platja pomocnikom pry piwowarni Muranskem Rfl. 8

5 Possessio Betlér. Puncta Responsoria 3. 1771. június 7. OL (Magyar Országos Levéltár) HTL (Helytartótanácsi Levéltár) C 3003. 86 c. 17. sz.

6 Possessio Henczko. OL HTL C 3006. 89 c. 66. sz.

7 Possessio Miglesz. Štatni Archiv v Banske Bistrice (ŠABB) VII. Úrb. iratok.

8 Possessio Perlacz. ŠABB VII. Úrb. iratok.

9 Possessio Süvethé. ŠABB Úrb. iratok.

10 Possessio Oláh Pataka. OL HTL C 3009. 92 c. 116. sz.

11 Possessio Alsó-Sajó. OL HTL 94 c. C 3011. 94 c. 152. sz.

12 Possessio Umra Lehota. ŠABB. VII. Úrb. iratok.

zawoznikowy, Rfl. 2. okrem teho gake roboty se na dwa magu, okolo panstwa to gak ze statkem, tak na pesso wssecko robja.” Azaz a földesúr vizesréti, lubeniki, teplici és sumjáci kocsmáira szállítottak Murányból és Jólsváról pálinkát robotban – nyilatkozták Koháry Ignác vizesréti jobbágycái 1771. június 3-án.¹³

A szőlőtermesztéséről, borászatáról nevezetes Hont vármegye falvaiban is mérték a pálinkát a földesúrtól bérelt kocsmában. Cselócon a bozóki prépost földesúr szláv jobbágycái az úrbéri kérdőpontra 1769. május 26-án adott válaszukban robotszolgálataik között említik: „Wino, Piwo, *Palinku* po Hostiniczach Panských rosnasatý”, azaz a földesúr vendéglőjébe bort, sört és pálinkát szállítanak.¹⁴ Az uradalmi központ, Bozók tót jobbágycái hasonló szolgálatot tettek: „Bzousky, Krupinsky, Seličansky Majorssak zrabat poważat [...] Celeho Panstwa su, powini Ninicze zrabagu, Wino, *Palenko* po Krczmach nozmažagu.”¹⁵

A szláv falvak kocsmáiban rendszerint tehát a bor és sör mellett pálinkát is mértek, de volt külön pálinkakocsmá is. Pálinkát a magyar helységekben is fogyasztottak. Sajógömörön Csemnyiczky Imre földesúr 1764. március 19-én jobbágycáival kötött kontraktusában a következőkben állapodott meg: „vallyuk, ezen Levelünknek rendiben hogy méltó tekintetben vevén Sajó Gömöri szegeny Embereinkk Jobbagyinkk sok kéréseket és reménykedéseket Sz. Joseph napjátúl fogvást IC: a 19 Marty Esztendeig őkett, ujobban Taxara bocsátottuk és az ide való Jóságoknak Jövedelmet, ugy mind majorság béli, es particulariter reqvizallt Szántó földeket, Reteket, kaposztás és gyümölcsös Kerteket /:ki vevén az Rétt a mely mult esztendoben az Urasag kezénél volt, és Háznal való Kertett, s mellette lévő Szilvásával együt:/ *ser es palinka hazat* meszar székett Kováts műhelyt, Gömörön lévő szabad korcsmakat, egész malombeli jövedelmet, Őszi Tavaszi vetésbül, és Borbúl egy szóval mindenbul obvenialando Désmaval együtt in hoc dun taxat A^{no} Szabad Földes Uri hatalmúkbán felől Írt Sajó Gömöri Jobbagyink két ezer magyar forintokban IC Mft. 2000 [...] ex arendalltuk.”¹⁶

A déli, alföldi vidékeken is az égetett szesz egyik fő haszonvétele volt a földesúrnak, de a jobbágycák is haszná szarmazott belőle. Albertin a jobbágycák arról beszéltek 1768-ban történt összeírásuk alkalmával, hogy: „Mivel magunk Költségén föl állított Száraz Malomnak, Mészár Szek[ne]k, Korcsmának jövedelmit, és hasznát Földes Urunk nekünk engette, tartoztunk tulajdon cselédgyeinek vám kivetés nélkül magunk marháin Örölni, Mészár Székben Földes urunk[na]k Bányáit, marháit ki vágásra elvenni [...] Korcsmánkra Földes Urunk[na]k Borát, Serit, *Pálinkáját* folyó áron be venni”.¹⁷ Tehát, az alberti tót jobbágycák haszonra árusították a földesúruk, Szeleczy Márton által főzetett pálinkát is.

Alpáron a váci püspök földesúrral kontraktust kötöttek időről időre a jobbágycák. Az 1742-ben kötött egyezés szerint a kocsmát 1747-ig úgy használták, hogy „3. holnapi bor, és 6. holnapi *Pálinka Korcsmának* folyamattyaért 50. f.” összeget fizetnek, s „minden helyes Gazda¹⁸ censusban csak egy Tallért, *Pálinka főző üstért*, ugy Tisza béli csónakjáért is egy tallért fizetett”. Az 1765-ös kontraktus alapján fizetésre került „Bor-korcsmának árendájában 60 f. Pálinka Korcsmának használásért 12. f. oly képpen hogy az *Pálinka* tellyességgel az

13 Possessio Vizesrét. OL HTL C 3012. 95 c. 198. sz.

14 Possessio Czelócz [Osady Czelouskeg]. OL HTL C 3022. 105 c. 24. sz.

15 Possessio Bozók [Osady Bzouskeho]. OL HTL C 3022. 105 c. 21. sz.

16 Oppidum Sajó-Gömör. OLHTL C 3011. 94 c. 159. sz.

17 Novák, 2006. 101.

18 A „helyes gazda”, egész telkes jobbágycák.

bort pedig ha adódik folyó áron Mélghos Földes Uraságtul vegyük” – nyilatkozták 1768-ban.¹⁹

A Vác környékén elhelyezkedő „Kiss-Vác” falu jobbágycsoportjai azt nyilatkozták, hogy „fél esztendeig való köz=Korcsmát birván, melyben Szent Mihály Naptól fogva Sz. György napig borunk árultatni szokott, annak jövedelmét Helységünk szükségünkre fordítjuk. Nem különben azon Korcsmákban Mgos Uraságunk engedelméből a’ Sört=is fél esztendeig minden pénz nélkül szabad árulunk; Ezen föllül a’ Pálínkának Árultatása=10. forintnak füzetése mellett egész esztendőben a’ M. Uraság által meg engedtetik.”²⁰

Monor az egri káptalan birtokához tartozott. A török pusztítás után, 1696-ban ülték meg újra lakosai, s a jobbágyok kontraktusban meghatározott szolgáltatásokat teljesítettek és haszonvételekkel élhettek. Az 1768-as felmérés alkalmával a jobbágyok azt nyilatkozták, hogy: „Helységünknek Beneficuma [...] vagyon fél Esztendeig való Bor, *Pálínka*, szabad Korcsmánk, melyben [...] usque ultimam Martij föllül specificált Italok minden Árenda nélkül Helységünk számára árultatnak, és annak jövedelmit köz=szükségünkre fordítjuk.”²¹

Nagykátá mezőváros a Keglevich grófi család birtokához tartozott. A földesúr majorsági, uradalmi központot épített ki ott. A cenzusként fizetett adó fejében „fél esztendeig való korcsma mindenkor az helység lévén, fél esztendőre pengig ser, és *pálínka* szabad árulással /:de nem jut eszünkben hány forintokban:/ az mészár széket pengig esztendő által 20. ^{fban} és egy mázsa fagyuban árendáltuk” – mondták 1768-ban.²² Ócsán, Beleznay Miklós gróf jobbágyai szintén fél esztendeig árendálták 10 forintért a „Bor korcsmát”, ahol „sert, és *palínkat*” is árulhattak.²³ Pilis ugyancsak a Beleznay grófi család birtokát képezte. A helység újranevesedésekor, 1722-ben, kötött úrbéri egyezség szerint: „Meg szállítás idején fön álló Korcsma házát Becs szerent aranak le tétele után az Helység használására Földes Urunk, Esztendőnként úgy engedte, hogy 15 akó tulajdon borát tartozunk ki árultatni, és nyereségével edgyütt az Árát megfizetni, tartozunk ezen kívül Földes Urunk, borát Serit, *Palínkáját* az mennyire Kivántatott folyó Árán Korcsmankra elvenni” – nyilatkozták a jobbágyok 1768-ban.²⁴

Tápióság falu gróf Koháry Miklós, gróf Eszterházy Károly és a Styrum grófi család birtokához tartozott. Az 1755-ben kötött úrbárium szerint „Bor Korcsma, egy fertály Esztendeig, ser pengig és *Palínka* árultatás Esztendőt által az Helységnek meg engedtetett”.²⁵

Az említett XVIII. századi dokumentumok, mind a magyar, mind az északi szláv (tót) lakosságú helységekben regisztrálják a kocsmátlátsási jog körébe tartozó „palenka”, „palene”, „pálínka” kimerését. Rendszerint a sörfogyasztáshoz kapcsolódik, tehát a földesúr által működtetett „ser” és „pálínka házakban” történt az előállítás. Külön szerepel a bormérésről, hogy a pálínka-alapanyag nem gyümölcs, hanem gabona. Ezt Cegléd példája is igazolhatja. A Clarissa apácarend birtokához tartozó mezőváros jobbágyai 1768-ban arról beszéltek, hogy: „Nevezetes hasznunkra szőlő hegyünk, és szőlőink bőven vannak, melyek’ Termesébül lattzatos jövedelmünk Esztendőnként vagyon

19 Novák, 2006. 105.

20 Novák, 2006. 276.

21 Novák, 2006. 344.

22 Novák, 2006. 351.

23 Novák, 2006. 359.

24 Novák, 2006. 386.

25 Novák, 2006. 400.

Szőlőnkben lévő feles gyümölcs faink termésükből alkalmas hasznot látunk [...] *Palinka Korcsmát*, Mészár Széket Esztendőnként ugyan 900 Ftokban arendállyuk, ezen sumából mindazon által az Földes Uraság már egynehány Esztendőktől fogva Instantiánkra 300. fokat szokott elengedni, Törvényes fél Esztendeig tartó Bor Korcsma használása mellett az Földes Uraság engedelmiből, és további tettéséig Esztendőnek más felében is minden Arenda vagy fizetés nélkül el rendelt helyen bort árulhatunk, és onnand venni szokot jövedelmet köz haszonra fordíttyuk.”²⁶

A helységek többségében nem történik említés pálinkáról, annak kocsmáltatásáról. Különösen fontos e vonatkozásban Püspök-Vác város, ahol a bornak és sörnek nagy fontossága volt, de pálinka nem került szóba 1768-ban: „Köz jora Városunknak 1° Sör=Háznak Beneficiuma, mellytől M. uraságnak különösen azt főntt specificált Sumán kívül 100. ftokat fűzetünk, és azon Sör=házat magunk kölcségeivel conserváljuk, sőt ezelőtt mintegy 30 Esztendővel egészen köz költségükkel építetett. 2° Vásároknak Beneficiumat 2000. forintoknak M. Uraságtúl arendálván, azokk’ jövedelmét köz=hasznunkra fordíttyuk, melly vásári beneficiumhoz M. uraságtúl két Téli Vásárk’ alkalmatosságával edgy különös Bor Korcsmánk is engedtetik, Sörnek árultatása pediglen egész Esztendőben Korcsmáinkban szabados; úgy az vásárokon is, sőt az M. uraságnak edgy Korcsmáján egész Esztendeig, a’ másikán pediglen fél=Esztendeig magunk Sör=Házból való Sörünk tsupán az mi hasznunkal árultatik. 3° Vagyon fél Esztendeig való Bor=Korcsmánk melynek jövedelme Városunkk’ köz szükségére fordítatik, s attúl az M. uraságnak semmi Arendát sem fűzetünk. 4° Vagyon Városunkk’ edgy köz=Szőleje is, hol 80. hol 90. akó Bort termő, melyk’ Désmáját M. Uraságunk különös jóvoltából Instantiánkra Esztendőnként el szokta engedni, és attúl egyedül recognitionem Iuris Terestralis Anni egy akó Bort adunk. Ezen=köz=Szőlőnkön kívül vannak Lakossainknak /:kinek több, kinek kevesebb nagy darabbal álló Szőlleje:/ mellyekk’ hasznával, ha Isten áldását adgya, magunkat főképpen segéltyük.”²⁷

Az úrbéri felmérés során tehát egyértelműen megnyilatkozik az, hogy az égetett szesz ital a „pálinka” nevet viseli. A gabonából főzött tömény ital mellett elterjedt volt azonban a gyümölcsből főzött szeszital is. Különösen a jelentősebb szőlőtermesztő vidékeken. Tanulságos felidézni a Zichy grófi család, majd jogutódja, a Királyi Kamara Pest vármegyében fekvő „O-Buda” mezőváros úrbéres lakosságának a véleményét 1768-ból: „Ezen Városnak maga határában Vagyon Notabilis Szőlő hegye, és ide való Termés feő Borok közé e Vármegyében számláltatik, abból kiváltképpen ilelmetet táplállyák, hogy minden Esztendőben ottan termet Borait pénzé tehetik, ehez járúl azis, hogy Buda Várossának tövibe laknak, és szolgáltyok által minden napi Pénz Keresésibe alkalmatosságok Vagyon; Nem külömben Beneficium, hogy az Uraság engedelmiből a’ Városnak két Vendég fogadója Vagyon, és azokban egész esztendő által Bort árulhatnak [...] és mivel a’ Szőlő hegyek különös Nevvel neveztetnek, valahány czedulát ki ki kivesz maga szőlleinek meg szedésire nézve, két két Garast fűzetni tartoznak; Jelentik azt is, hogy ezen Városban Dohányak, Sónak, Gyertyának, Szappanyak, Lisztnek, Kenyérnek épületre való Talp fának, Deszkának Kereskedése ki Vagyon az Uraságtúl arendálva’, és azokkal való kereskedés nem másoknak engedtetik, hanem egyedül azokk’, kik az Uraságtúl Árendállyák, ez pedig csak ez előtt hat esztendővel hozatott be’. Jelentik nem külömben aztis, hogy a’ magok Határából lévő *Törkölnök ki égetésért* is a’ Város in Concreto fűzet 50. f. és a’ *ki égetett Pálinkát* Icze számra el adni nem szabad.”²⁸

26 Novák, 2006. 152–153.

27 Novák, 2006. 203–204.

28 Novák, 2006. 357–358.

A fenti adatok rendkívül fontosak a kutatásunkat illetően. A jelentős szőlőkultúrával, borászattal rendelkező Óbuda mezővárosban egyértelművé válik, hogy itt a pálinkát szőlőből főzték. Pontosabban „égették” a törkölyt, de mivel nem borból készült a szeszes ital, hanem szüretkor a szőlő kisutulásakor keletkezett erjesztett törkölyből, „ki égetett Pálinka” névvel illették a munkafolyamatot, illetve annak termékét. Tehát égetett szeszes italról esik szó, amely kapcsolatba hozható az „égettborral”.

A korábbi évszázadokban is borból, illetve a bor fejtése során keletkezett „söprűből” főztek szeszesítalt, amelyet „égettbornak” neveztek más borvidékeken, mint például a Duna–Tisza köze Homokhátságán, nevezetesen Nagykőrösön. Érdekes módon, az 1768. évi úrbéri felmérés során, Cegléden, Nagykőrösön, de Kecskeméten sem történt említés az égettborról. A nagykőrösiek vallomása szerint „Hatarunkban Szőleink vannak, és azokk’ az földnek térségéhez és homokos voltához képest való gyöngye vörös borokat szűrünk, azon Szőleinkben Gyümöls fainkis vannak.” Az 1755. évi kontraktusban rögzítették, hogy a mezőváros jobbágysága a Keglevich grófi földesúri famíliának, többek között, 200 akó bor beszolgáltatását is köteles volt teljesíteni (ezt 25 szekéren szállították a megjelölt helyre, „szüret után az Borokk’ megtisztulásával”). Kocsmát, vendégfogadót tarthatott fenn a mezővárosi hatóság, ahol rendszerint bort mértek, de sem sör, sem pálinka mérése nem ismeretes.²⁹ A kecskemétiak is hasonlóképpen nyilatkoztak: „Határunkbeli térségin bőven gyümöls fánk, és Feles szőlőink vannak, azokbul pedig homokos földihez képest, némelly esztendőben ugyan bőven, de mindenkor gyöngye és más esztendőre nem tartható Borokat szűrünk.” Ebben a mezővárosban is bérelte a hatóság a kocsmákat és vendégfogadókat a földesúrtól, de sör- és pálinkakimérésről nem történt említés.³⁰

Nagykőrös és Kecskemét lakossága szerényen nyilatkozik a borászat jelentőségéről, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy csökkentsék a jobbágyközösség adóteher-viselő képességének megítélését a felsőbb hatóság részéről. Nagykőrös a XVIII. században jelentős bormennyiséget szállított a Tiszántúlra (Öcsöd, Szarvas, Tiszafüred), s ez nem erősíti meg azt az állítást, hogy gyenge borok lettek volna, hiszen az a szállítását hátráltatta volna. Érdekességként szükséges megemlíteni, hogy Bél Mátyás az 1730-as években Nagykőrösön is megfordult, és nagyon dicsérően szólt az itteni bor minőségéről. A kőrösi vörösborot jobbnak tartotta az egri boroknál, s kiemelte, hogy mivel nagyobb mennyiségben termelik, jövedelmező termék, azzal is túlhaladja az egrit.³¹ Bél Mátyás nem lelkendezik a kecskeméti borért, de a XVIII. század végéről annak kiválóságáról győznek meg bennünket. A város nótáriusa feljegyezte 1797-ben, olyan kellemes éghajlati viszonyok uralkodtak abban az esztendőben, hogy korán beérett a szőlő és kiváló, édes mustot nyerhettek, amelyből nagyon jó minőségű bor forrott ki. Pestre vitték butellaszámra, de még Budán a nádor, József főherceg asztalára is került belőle, vetekedve a tokaji bor minőségével.³²

Az *égettbor* tehát pálinkaféle, égetett tömény szeszes ital. A már említett 1668-as törvényi etimológiai adat bizonyossága szerint a pálinkát gabonából főzték, égették, míg „az bor söprűből égett bort” készítettek. Egyértelmű tehát, hogy a virágzó szőlőkultúrával rendelkező alföldi homokvidékeken az *égettbor* volt a borseprűből, törkölyből, alkalmasint

29 Novák, 2006. 355–356.

30 Novák, 2006. 295.

31 Bél, 1977; Vö. Novák, 1994.

32 Szabó, 1934. 46–47.

a rossz minőségű borból főzött, égetett szeszes ital neve. Ennek legkorábbi előfordulása 1544-ből ismeretes.³³ Kecskeméten 1599-ből van adat rávonatkozóan.³⁴

Nagykőrös a Duna–Tisza köze egyik legjelentősebb mezővárosa, amely átvészelve az évszázadok viharait, kontinuusnak tekinthető. Ellentétben más helységekkel – mint a szomszédos másik két várossal, Cegléddel és Kecskeméttel³⁵ – jelentős történeti forrás anyag maradt fenn levéltárában a XVII. századig visszamenően. A XVI. századból dokumentumok nincsenek, de a török adóösszeírások fontos ismeretekkel szolgálnak a társadalmi, gazdasági viszonyokkal kapcsolatban. Az 1546., majd az 1562. évi összeírás Nagykőrösön nem igazol szőlészetet és borászatot, csupán a gabona, kerti vetemények és gyümölcs termesztését, valamint juhokból történő adózást, s mézárszéki illetéket.³⁶ A Nagykőrössel szomszédos településeken voltak szőlőskertek, megtalálható a szőlőtermesztés és borászat. Kecskeméten 1546-ban 100 akcse borvámot fizettek a törököknek, de 1562-ben már nem szerepel az adóösszeírásban ez a tétel.³⁷ Cegléden musttizedet még nem fizettek 1546-ban, de 1562-ben már igen, 1600 pintnek (kb. 8 hl) megfelelően.³⁸

Az 1546., majd az 1562. évi összeírás Nagykőrösön nem igazol szőlészetet és borászatot, csupán a gabona, kerti vetemények és gyümölcs termesztését, valamint haszonállatokból történő adózást, s a mézárszéki illetéket.³⁹ A XVI. század végi tizenöt éves háborút követően, az 1606 utáni nyugalmas időszak kedvezően hatott a gazdasági fejlődésre. Erre az időszakra tehető a szőlőskertek („szőlőhőgyek”) kialakulása Nagykőrösön, a mezővárost körben övező homokhátságokon. Legkorábbi adat 1636-ból a „Kálmán-hegy” létezését bizonyítja a mezőváros délkeleti részén. Ebben az esztendőben „Az Kalma’ hegie dezmaia” 29 termelőtől származott (összesen 78 köből, 6 pint és 1 icce: a budai mértékegységet véve figyelembe kb. 7,5 hl⁴⁰). A város határán másik szőlőterület is volt, amelyet a városi számadáskönyv a szőlőbirtokosról nevezett meg (ennek helyét nem ismerjük, feltételezhetően a várostól északra eső homokhátságon volt): „Az Agh Janos szöllejebe’ walo dezma” megjelölés szerinti területen (innen 68 köből, 88 pint, 21 icce bort szolgáltatottak be, közel annyit, mint a másik szőlőhegyről).⁴¹ A város nyugati részén is létezett már szőlőskert, amelyet az itt lévő halomról (bronzkori földvár) neveztek el (később kapta a *Lencsés-Világos* nevet). Ismeretes, hogy 1657-ben egy „Kécskej Emberén Föld wari Szölökbe’ walo kár tételertt” 80 dénár bírságpénzt vett a város illetékes embere.⁴² A XVII. század végén kezdték telepíteni a Zsíros nevű szőlőhegyet a várostól keletre eső homok borította legelőterületen, a *Kálmán-hegy* és a Kocsérra vezető országút közötti területen. A XVIII. században már léteztek a később név szerint is ismert szőlőhegyek, amelyek a mezővárost szinte körbevették (északon a *Pöcök*, *Bokros*-, *Hosszúhát*, délen a *Zsíros*-, *Kálmán*- *Temető*-, *Tormás-högy*, nyugaton a *Földvári*, illetve *Lencsés-Világos* szőlők).

33 MTESZ 3. 1976. 71.

34 Szabó, 1934. 51–52.

35 Kecskemétet pótolhatatlan veszteség érte a második világháború idején, amikor a rendkívül értékes XVI–XVII. századi levéltári anyaga elpusztult, illetve nyoma veszett.

36 Káldy-Nagy, 1985. 385.

37 Káldy-Nagy, 1985. 349.

38 Káldy-Nagy, 1985. 165.

39 Káldy-Nagy, 1985. 385.

40 Bogdán, 1991. 221.

41 PML NkV SZK 1636. 222–24. pag.

42 PML NkV SZK 1657/58. 148. pag.

Nagykőrös város számadáskönyvei 1626-tól maradtak fenn, s ezek fontos adatokat szolgáltatnak a borászatra, de a szőlőfeldolgozásra, az égetett szeszes italra vonatkozóan is.

Nagykőrös mezőváros, illetve annak vezető testülete (magisztrátus) saját gazdasággal, háztartással rendelkezett a XVII–XIX. században. Konyhát tartott fenn, jószágállománnyal rendelkezett. Pincéjében a vásárolt és az adó, dézsma fejében beszolgáltatott, helyben termelt borokat tartották. A fenntartásról, a különböző bevételekről, kiadásokról, vásárlásokról pontos számadást vezetett a városi hatóság.⁴³ A XVII. században a nagykőrösi borok mellett nagy mennyiségben hoztak bort Baranyából, Budáról, Szegedről, Csongrádról, Gyöngyösről, Vácról.⁴⁴ A borfogyasztást nagymértékben megnövelte a rendszeresen ide „látogató” végvári magyar vitézek és török katonaság.⁴⁵

A nagy borforgalom, borászat – a borfejtés során visszamaradt nagy mennyiségű seprő – lehetővé tette az égetett szeszes ital készítését is. A hivatali adminisztrációnak köszönhetően a város életére vonatkozóan nyerhetünk képet általa, s szerezhetünk adatokat az égett szeszre vonatkozóan is. A XVII. században Nagykőrösön – akárcsak Kecskeméten⁴⁶ – egyöntetűen *égettbornak* („*Vino Cremato*”) nevezik a pálinkát.⁴⁷ Ebből arra következtethetünk, hogy borból, illetve annak melléktermékéből, seprőből, törkölyből főzték. A városi számadások bizonyága szerint mind az ó-, mind az újbor fejtéséből származó seprőből készítettek égettort. Legkorábbi adatot a fennmaradt első számadáskönyv 1626-ból említi. A számadást végző bíró feljegyezte, hogy „Eget bort hoztunk az Pesti törökökk”.⁴⁸ 1630-ból kiderül, hogy miből készül: az „Üy bór Sőprőyének Eget borat” adták el kimérésre szatócsoknak.⁴⁹

A város saját főzőüzemet tartott fenn, mivel a nagy mennyiségű vásárolt és helyi dézsmaborok fejtése során keletkezett melléktermék, a *cefre*, borseprő, törköly kifőzése töményebb szeszé, városi privilégiumnak, fontos további bevételi forrásnak számított. A berendezés készíttetése, javíttatása költségeit feljegyezte a számadást végző bíró. „Égőt bor Egető fazekat Czinalttak mögh Tőczérőkkel eszve” 1631-ben, amiért 10 dénárt fizettek.⁵⁰ A város számadó bírójának költségelszámolása szerint 1632-ben, „Az bor egető fazokat Varos hazahoz czinaltattuk mögh f 4 dn 25”; „Baltanetul wöttünk bor egető czerőket” 2 forint értékben, ugyancsak 1632-ben „Wöttünk Kőczerőket az Waros szama-

43 Ezek a történeti források rendkívül fontosak a mezőváros társadalmi, gazdasági életének vonatkozásában, mivel a hatóság készített csupán feljegyzéseket, regisztrációt, a lakosság életét, mindennapjait családi feljegyzések nem örökítették meg.

44 Pest Megyei Levéltár (PML) Nagykőrös Város (NkV) Számadáskönyvek (SZK) 1626–1660.

45 Érdekességként emlíjtük meg, hogy 1645-ben a törökök – annak ellenére, hogy vallásuk tiltotta az alkoholfogyasztást – 2457 pint bort (kb. 46 hl), s ezzel szemben a magyar végvári katonák mindössze 170 pint bort ittak meg. 1649-ben az egri, szolnoki, pesti, váci, hatvani, csanádi, földvári törökök a város óborából 496,5 pintet, az újborból pedig 3865,5 pint mennyiséget (kb. 74 hl) fogyasztottak el. A magyar végvári katonák az óborból 491 pintet, az újborból pedig csupán 597 pintet ittak meg. Novák, 1978. 33.

46 Rávonatkozóan 1599-ből ismerünk adatot. Szabó, 1934. 51.

47 A történeti forrásanyag „*Vino Cremato*”, s nem „*Vinum Crematum*” szóhasználatot alkalmaz. Az ablativusos alak rövidülésnek tekinthető. Más esetben csupán „*ex cremato*” kerül említésre.

48 PML NkV SZK 1626/27. 96. pag.

49 PML NkV SZK 1630/31. 65. pag.

50 PML NkV SZK 1631/32.1. pag.

ra” 2 dénár értékben.⁵¹ A „czerőke” vagy cserőke a tulajdonképpeni fenyőfa⁵², amelyből az *égettbor* főzésére alkalmas eszközt készítettek. Mivel égettbor készítésére használták a cserőket, s kőből is készült, valamilyen főzőedényre, fazékfélésegre kell gondolnunk⁵³. Az árát tekintve is nagyobb értéknek tekinthető, más eszközökhöz, edényekhez viszonyítva. 1651-ben „Fazekakat ide be Waros szamara az Rema Szombatiaktul vöttönk dn 24 penz arat Ugian azoktul ket Egót Bóros Úveget vöttünk” 8 dénárért a számadó feljegyzése szerint,⁵⁴ majd 1640-ben „Ket kis Úveget eget borost wettünk dn 6”, „Úwegh poharakat ./. eget borosnak walo Úveg poharakat wettünk dn 28”. – regisztrálták.⁵⁵

Rendszeresen kellett javíttatni a főzőberendezést. „Az Egót Bor Egető Ústótt hogý Mattiastul Budara Küldöttük czinaltatny Fizettünk az Kolomparnak f 1 dn 7” – jegyezték fel 1635-ben⁵⁶, „Az Egetboros Ústnek az Cevit az kompolarral Czinaltattuk dn 48”, ugyancsak 1643-ban „Az eget boros Ústót czinaltattuk meg dn 45”⁵⁷. 1645-ben „Az Eget bor főző ústót a’ kolomparral foldoztattunk megh” 45 dénárért, s „Ugian azon Kolomparral a’ Czaphoz Czinyaltattunk ket tóczereket” 30 dénárért – jegyezte fel a számadó bíró.⁵⁸ Az üst, a főzéshez nélkülözhetetlen cső javításával a kolompár vagy „kompolár” cigányok foglalkoztak.

Az égettborfőzéssel a helyi gazdák is foglalkozhattak. „Fructus Martontul egi Egetbor főző ústót wettünk f 12” – 1648-ban, a városi számadás szerint.⁵⁹ Fruttus Márton a mezőváros egyik tekintélyes cívis gazdája volt, aki feltételezhetően bádigos mesterséggel is foglalkozott, de kereskedelemmel is, tőle szerezte be a magisztrátus a szükséges főzőedényt. A városi tanács 1691-ben a helyi vegyeskereskedésből vásárolta meg a szükséges edényt: „Egy Égetbor főző Óreg Ústót wettünk az Szatocsoktul Flr. 12. den. 90” – tanúsítja a számadáskönyv.⁶⁰ 1705-ben is „Eget bor főző ustót” vásároltak, melynek ára 9 tallér 40 poltúra volt.⁶¹

A városi magisztrátus alkalmazta és fizette a város életéhez, egyházhoz, iskolához, a saját gazdálkodásához, konyhájához alkalmazott személyeket (református „predikátor”, a lelkész, „oskola mester”, fejtő, meddő, sajtkészítő juhászok, kospásztor, kondás, szakácsok, gulyás, lovasz, csősz, vachter, szolgáló stb.). Köztük található az égettbor főzését

51 PML NkV SZK 1632/33. 114., 123., 132. pag.

52 Nagykőrös számadó bírása 1767. március 18-én jegyezte fel, hogy „Szilosi Mihály Cserőkéért hír nélkül menvén” az erdőre, s ezért a kihágásért 28 1/2 dénár bírságot fizetett a város kasszájába. PML NkV SZK 1767/68.; Nagykőrös szomszéd Nyársapát pusztáján, egy erodált homok hegyen, Varjason egy tanúkihallgatás során 1818-ban elmondották, hogy „ezen a’ hegyen boczfa apró Cserőkefa, galagonya, csipkefa etc. termett”. Tehát „boczfa” bodzafa és „cserőke”, azaz fenyőfa is megtalálható volt a szél tépázta domboldalon. Novák, 1994. 28, 896.; A *cserőke* fenyőfanév őrződik „Ceglédbercel-Cserő” vasútállomás nevében is. Ez a terület a XVIII. század végéig – míg a clariss apácák örökébe lépő Vallásalapítványi Uradalom létre nem hozta Bercel telepés községet – Cegléd mezőváros keleti, ligetes, erdős részét alkotta *Cserő* néven. Vö. Novák, 1982.

53 A történeti etimológia nem ismeri ezt a szót.

54 PML NkV SZK 1631/32. 107. pag.

55 PML NkV SZK 1640/41. 200. pag.; SZK 1644. 165. pag.

56 PML NkV SZK 1635/36. 112. pag.

57 PML NkV SZK 1643/44. 185., 188. pag.

58 PML NkV SZK 1645/46. 186. pag.

59 PML NkV SZK 1648/49. 201. pag.

60 PML NkV SZK 1691/92. 25. pag.

61 PML NkV SZK 1705/1706. (1705/09.) 41. pag.

végző szakember is.⁶² „Az Egőt Bor egetó Gergyóly bére” 21 forint volt 1632-ben, továbbá járt neki természetben „Egý Szúr egy Dolmany 2 Labra walo, egy Nadragh”, amelyekkel összesen 38 forintra rúgott a járandósága.⁶³ Az „egetbor főző Gergell fizetése” következő volt 1638-ban, tételes kimutatás szerint: „Attunk elsőben Nekj Kezpenzt f 1. ittem f 1 dn ittem f 7 dn”, „Egi Sarut vettünk neki f 1 dn egi Czepelót dn 40”, „Ket imőgert gataiert f 2.”, „Egi Szűrert attúk nekj f 1 dn 61”, „Egi domaniert f 3 dn”, „Egi Nadragert dn 90”, „Az mellj Tehenet 12 forintot vettük tule aba’ marattunk volt adossa neki f. 3.”, „Summa fizetések f 31 dn 50” – jegyezte fel a számadó bíró.⁶⁴ A későbbi évtizedekben már arról szerezhetünk tudomást, hogy a város által alkalmazott juhász ember főzte a seprót szeszes itallá. A sajtkészítéssel foglalkozó juhász értett az égettbor készítéséhez. Érdekességként említhető meg, hogy a város juhászatában alkalmazott sajtnyomó bérezésében az égettbor is szerepel korábban: „Az Sajt nyomo berý f 25 dn”, „Egez ruha, 4 fertaly búza”, „Ket Tehenet wettünk neký f 20 dn”, „Eget bort eggý Píntót attunk dn 60 Attunk Isment f 1 dn 60” – jegyezte fel a számadó bíró 1639-ben.⁶⁵ A következő esztendőben már több égett szeszt kapott a sajtnyomó: „Attunk szolgálatiaba’ egi Szúrt 1 Tall.: Ismet attunk eget bort szolgálatiaba’ f 3 dn [5 pintet, kb 9,5 liter a budai mérték számítása alapján] Egi úmőghnek walo waznat dn 75”, „eget bort a’ szolgálatiaba’ 7 icce f 2 dn 10”, „Eget bort Szolgálatjaba 3 icce = az arra dn 90”, „Eget bort attunk 7 iccet f 2 dn 10”, „Item 3 iccet dn 90 Item dn 20”, „Ismet atu’k Eget bort szolgálatjaba’ 13 icce Eget bort f 3 dn 90 Item 3 Iccet dn 90”, „Edigh f 14 dn Az uta’ atunk Eget bort 12 Iccet az arra f 3 dn 60”, azaz további mintegy 32 liter – tájékoztat az elszámolás 1640-ből.⁶⁶ A sajtnyomó bérébe számolt nagyobb mennyiségű égettbor (kb. 41,5 liter) nemcsak saját fogyasztásra, hanem többségében eladásra került. A felesége („Sajtosné”) kofaként foglalkozott a városi tanácstól pint- és icceszámra vásárolt égettbor kimérésével is. Az 1682. évi számadásban az szerepel, hogy „Sajtos Thot Andras beri Eget bór főzessel Eztendeigh f 15. Búza 2 Fert 2 Sajt 2 Gomolja Egesz Ruha Egy Csizma”.⁶⁷ Az 1706-os számadás szerint is a város alkalmazásában állott a szeszfőző: „Sz. Szabo János Eget boros béri Magyar forint 28 Egy vegh Aba Fertaly búza 1. Csizma pár 2. Huszonket singh vászon Egy déli és estveli fejős tej egy Súveg” volt a járandósága. Az, hogy a déli és esti fejésből is járt neki, arra enged következtetni, hogy az illető egyben a város juhásza is volt.⁶⁸ A következő, 1707-es esztendőben is Sz. Szabó János lett a város „égettboros” alkalmazottja, akinek fizetése volt „Magyar forint 18. Egy Szúr Egy Nadrag Egy Ing Lábravalo Egy Pár Csizma fel Kösoo Egy bór csizmák’ valo Keszittes az mint szereti”.⁶⁹

A sajtos juhász mellett más pásztorember is főzött égettbor. 1666-ban jegyezték fel, hogy „Buitár vagy Eghet bor főző Jantsinak szolgálatya bér” 12 forint, ugyanakkor „Eghet

62 Kecskeméten is hasonló volt a helyzet. Ismeretes, hogy 1670-ben „Söprős János borégetésre fogadott ember esztendőre való fizetése” 10 forint készpénz, valamint ruhafélék (szúr, nadrag, „imegh”, csizma) voltak. Szabó, 1934. 77.

63 PML NkV SZK 1632/33. 19. pag. Itt jegyezzük meg, hogy a lelkész pénzbeli fizetése 120 forint, a „Mestör” fizetése ennek fele volt.

64 PML NkV SZK 1638/39.

65 PML NkV SZK 1639/40. 24. pag.

66 PML NkV SZK 1640. 17. pag.

67 PML NkV SZK 1682/83. 44. pag.

68 PML NkV SZK 1706/09. 74. pag.

69 PML NkV SZK 1707/08. 1217. pag.

boros Jansinak egy fejles⁷⁰ árrát fizettük megh dn.40".⁷¹ Tehát a fiatal juhpásztor, bojtár is értett a szeszfőzéshez.

A városi tanács helyi lakosokkal is főzetett égettort. Ismeretes 1657-ből, hogy „Kalmarusnak, Egy Üstől való Eghet bor főzesert” fizettek 12 forintot. „Biro Istvánnak Eghet borfőzőssertt adtam dn 10”, ugyanakkor „Éghet borfőző Fazokat vöttem fl. 10. dn 10”, „Toth Mattjasnak Éget bor vas fazek ala hozattatasert adtam dn 45” – jegyezte fel a városi számadó.⁷² Tehát a mezővárosi lakosok (kereskedő, civis gazda) is foglalkoztak égettborfőzéssel, ugyanakkor – mint utaltunk rá – Nagykőrös városa nemcsak helyben, de Pestről is vásárolt égettborfőző fazekat, azaz üstöt.

A város szeszfőzdéjéből kikerült és a mások által kifőzetett égettort értékesítette a városi tanács. Rendszerint vegyeskereskedő asszonyok foglalkoztak a forgalmazásával, de vidékre is vittek el belőle Nagykőrösről. Jelentős bevétele származott belőle a borral egyetemben. Példaként emeljük ki az 1639-es esztendő, amikor „Az oh es Uj Borok hazna az eget Borral eggiütt f 1441 dn” volt a számadáskönyv tanúsága szerint.⁷³ A saját mellett a város a lakosoktól is vásárolt égettort. Például „Az Penzen vett egetbork’ arra” 1700-ban 65 tallér, 21 pultura és 1 dénár volt, az „Introitus ex Cremato” kimutatása szerint.⁷⁴

A városi számadás szerint 1639-ben összesen 1085 icce (közel 10 hektoliter) égettort főztek (ennek értéke 271 forint 75 dénár volt). Egy icce 30 dénárba, egy pint égettbor pedig 60 dénárba került. Balaskó Zsuzsannának, „Susának” 66 alkalommal 444 icce, a sajtkészítő juhász feleségének, „Sajtosnének” 86 alkalommal 241 icce, „Kurdinének” 23 alkalommal 80 icce, Kurdiné lányának 14 alkalommal 45 icce, Szilágyinének 16 alkalommal 21, Ványi Gergelynének 30, Németnének 24 alkalommal 48 icce, Juhász Máténének 9, Szabó Balázsának 12 icce került eladásra. A kőrösi Csorcsány Dömötör 50 iccét, Szívós János deák 3 iccét, vásárolt, s „Kýs Dus Janos Napanak” 52 iccét adtak el 21 alkalommal. Vidékiek is vásároltak égettort. Tiszakécskére „Keczkeý Szabo Giörgi” vitt 17 iccét, „Czegledieknek” 8, „Abonyi Hevesý Gasparnenak” 8, „Abony Bory Palnenak” 6, „Szenkýralýaknak” 11 icce égettort adtak el. „Az eztendóbely eget bor ký Adasunk tet Suma szerent f 271 dn 75” – jegyezte fel a számadó bíró.⁷⁵ „Az eget bor hordas az 1640 Eztendóben”, a számadás szerint, külön tüntetve fel az „Oh Bor Seprejenek az Eget Bora”, valamint az „Uj Bor Seprejenek egót bora”: az óboréből 77 pintet és 66 iccét és 1 meszelyt (értéke 98 forint 5 dénár), az újboréből 119 pintet, 256 iccét, 12 meszelyt adtak el (értéke 140 forint 80 dénár). Nagyobb mennyiséget Sajtos juhászné és Zsuzsa vásárolt. Az 1639. évi kimutatásban feltüntetettekén kívül még „Anna Azoni” („Cikay Anna” vagy Czika Anna), „Borbély János Napa” (anyósa), Benko Máténé, Török Gáspárné, Toth Gáspárné „Tavalj Szakacz Azoni”, Szalmáné, Varga Péterné, Pogar Péterné, Szőke Máténé is a vásárlók között szerepelt 1640-ben.⁷⁶ A következő, 1641. esztendőben Farkasné, Gyűrűsné, Ágh Jánosné, Szarka Jánosné, Pestiné, Takaczné kereskedők is vásároltak égettort Nagykőrös várostól (az eladott mennyiség 682 icce, kb. 7 hl, melynek értéke 204 forint 60 dénár volt).⁷⁷ A törökvilág után, a XVII. század végén, a XVIII. század elején, Nagykőrös városa

70 Ti. fejeléses, megjavított, újrafejelt használt csizma.

71 PML NkV 1666/67. 58., 129. pag.

72 PML NkV SZK 1657/58. 88–89, 93. pag.

73 PML NkV SZK 1639. 161. pag.; A város óriási adóterhet viselt, s ez is annak fedezését szolgálta.

74 PML NkV SZK 1700/01. 55. pag.

75 PML NkV SZK 1639. 403–427. pag.

76 PML NkV SZK 279–292. pag.

77 PML NkV SZK 1641. 281–287. pag.

továbbra is égettet szeszes italt a borseprójéból, azonban annak mennyisége csökkent, legalábbis a számadáskönyvek nem tanúsítják annak jelentősebb haszonvételi lehetőségét. Egy apróbb feljegyzés szerint az „Eget bor Haszna” mindössze 4 forint 81 dénár volt, s ez a pénz „Kásané”-től származott, aki három részletben fizette meg az égettbor árát 1691-ben.⁷⁸ Az „Introitus ex Cremato hoc modo Seguitar” kimutatás szerint 1693-ban „Die 20. Mai Egett bort adtunk el Polt. 12”. Ebben a számadási évben 159 alkalommal, május 20. és 1694. március 20. között 81 tallér és 62 poltura értékű szeszes italt értékesített a város.⁷⁹ A következő esztendőben „Die Prima maji eget bort adtunk el Rh 2. Polt. 26”, „Die 16 Maji Vino Cremato percipit poltr 4.” – a második bíró számadása szerint. Összesen 96 alkalommal május 1. és 1695. február 20. között 67 tallér 78 poltura értékű pálinkát mérték ki a város kocsmáján.⁸⁰ Az 1695/96-os számadási évben 162 alkalommal, 1696. április 13-ig 56 tallér 95 poltura árú égettborot mérték ki.⁸¹ „Die 23 Aprilis emputaltatván az eget bor árrát es annatáltak a Regestrumban Tallr. 27. poltr. 9. den. 2. Iam Generalis Summa ex Cremato Tallr. 32. Poltr. 28. 2.” – könyvelte el a számadó bíró az 1697-es számadás szerint.⁸² A számadó bíró feljegyezte 1708-ban, hogy „Eget borbol percipialt Polt. 52, den 2.”. A „Reditus Cremati” kimutatás szerint Halasi Miklós is foglalkozott az égettbor értékesítésével. Július 28. és október 16. között mindössze 4 tallér 48 poltura és 2 dénár haszon származott belőle.⁸³

A városi tanács tehát nemcsak a saját főzetesű égettborát árusította a város kocsmáján, és a kofákkal, hanem vásárolt értékesítésre is. 1700. május 7-én a saját részből „adtunk el egett bort pol 5”, a későbbi tételekkel együtt összesen 79 forint 92 dénár összegben. Ugyanekkor „Az Penzen Vett egetbork’ arra” „In Summa Tall 65 21. 1.” Volt („22 Itzeer s edgy meszelyert Tall 9 p 12”).⁸⁴ A számadóbíró feljegyzése szerint 1709-ben „Vöttünk három ako 1 fertaly eget bort akajat 19 Re forinton fizettünk érte 60 forintot 20 .polt.”⁸⁵

Arra vonatkozóan, hogy a városi tanács üstjén kívül létezett-e más égettbor főző üst Nagykőrösön a lakosság körében, az 1648/49. évi városi számadáskönyv erre vonatkozóan szolgáltat adatot, következőképpen égettborfőzéssel a civis lakosság is foglalkozhatott. A városi tanács kofákkal mérte ki, illetve adta el nekik a saját égettborát, azonban, szükség esetén, kisebb mennyiséget vásárolt az italmérő asszonyoktól is. A számadó feljegyzése szerint 1648-ban „Eget bort Melegh Petörnetul az Egrj törökökk vettünk 3/II pintót f 2 dn 30”.⁸⁶ Tehát nemcsak a városban megforduló magyar katonák, különböző hivatalos vendégek, de a törökök is fogyasztották az égettbor tömény italt, a borhoz hasonlóan.

A város üstjével hozzáértő lakosok foglalkoztak. Mint városi alkalmazottnak, tudjuk, hogy Gergelynek nevezték a város égettborfőzés-mesterét. Arra is fény derül, hogy a sajtos juhász Thot András, a Jancsi nevű bojtárgyerek is főzte az égettborot. Az 1706–1708-as években „Sz. Szabó János Egetboros” foglalkozott szeszfőzéssel. A XVII. században a városi adóösszeírásokban még nem szerepel az „Égettboros” családnév, csupán ragadványnévként fordul elő. A század végére már vezetéknevvé vált az „Égettboros”, más

78 PML NkV SZK 1691. 90. pag.

79 PML NkV SZK 1693/94. 23–28. pag.

80 PML NkV SZK 1694/95. 23–26. pag.

81 PML NkV SZK 1695/96. 203–208. pag.

82 PML NkV SZK 1696/97. 15. pag.

83 PML NkV SZK 1708/09. 169–170. pag.

84 PML NkV SZK 1700/01. 55. pag.

85 PML NkV SZK 1705/09.

86 PML NkV SZK 1648/49. 231. pag.

foglalkozásokhoz (pl. Varga, Fazekas, Szűcs, Kovács, Takács, Szíjgyártó, Szappanos stb.) hasonlóan. Az 1695/6. évi adóösszeírásban szerepel az I. tizedben lakos „Éget boros György”, aki 9 forint adót fizetett.⁸⁷ Ennek az embernek a valódi neve Német György volt, aki a város égettborát árusította, s ezért kapta az „Éget boros” ragadványnevet. „Nemet György Eget borarulásra valo Conventioja Tall. 15. az bolt beretis hozza tudván” – jegyezte fel 1695-ben a város számadását könyvelő perceptor.⁸⁸ Az 1700/1701. évi adókönyvben már „Égettboros” és „Boros” János nevű adózó cívis is szerepel (1755-ben „Boros Tóth” András). Az 1715/16. éviben „Égettboros” István, 1745/46-ban „Égettboros Tóth” János, az 1800/1801. éviben „Égettboros” István és „Boros” Mihály.⁸⁹

Az „Égettboros” név a foglalkozás átalakulásával kiveszett a névadásból. Ebben közrejátszhatott az égettbor felváltó pálinka térhódítása, amelynek főzésével a kőrösi gazdák is foglalkoztak. Ennek okát az égettbor felváltó pálinka nevű égetett szeszes ital főzésében kereshetjük. Ez a funkcióváltozás visszavezethető a XVII. század végére.

A „pálinka” név a XVII. század végén bukkan fel. Az 1691. évi számadáskönyvben az adózók sorában szerepel „Tott György Pálinkás” 15 forint adófizetéssel. Tehát Tott György – bizonyára valamilyen rokonsági kapcsolatban állhatott az égettborfőzéssel is foglalkozó, 1682-ben ismeretes sajtnyomó Thot Andrással – ragadványneve volt a „Pálinkás”, utalva arra, hogy annak készítésével, pálinkafőzéssel foglalkozott. Ettől az időszaktól terjedhetett el a „pálinka” név használata Nagykőrösön. Míg 1691-ben égettborfőző üstöt vásárolt a kőrösi tanács embere, ami azt jelentette, hogy főzték még a tömény szeszt, ugyanakkor 1692-ben már azt jegyezték fel a város kiadásai között, hogy „Palinkát vettünk” 2 poltura értékben.⁹⁰ A piacon vásárolt kis mennyiségű pálinkát nem helyben főzték, hanem idehozták – pl. Rimaszombatból – értékesíteni.

Az „égettbor” és a „pálinka” név keveredik a XVIII. század legelején. Hogy miből készült az égettbor, köztudott volt, de nem állapítható meg, hogy a pálinka miből készült. Ebben az időszakban már hoztak távoli helyekről pálinkát Nagykőrösre. 1698. május 7-én „Egy R. Szombati ember arulvan palyinkat”, mivel ez tiltott volt, 34 poltura büntetést fizetett a tanácsnak.⁹¹ A számadó második bíró feljegyezte 1699-ben: „Komaromi Aszszonytúl vettünk Aqvavitat f 22. Ürmös Palyinka nyeressege Tall 3 pol 43 d 2.” Ugyanakkor a „Proventus ex Cremato” jegyzék „egett borbúl” 60 tallér 41 poltura és 2 dénár hasznot könyvelt el.⁹² A következő esztendőkből már rendszeresen említésre kerül a pálinka a számadáskönyvekben. 1707-ben „Elsőben percipialtam die 2 Maÿ égetborbol Tall 2. p 46”, „Die 31 Maÿ Tatar Andras Palinkajan jött Tall. 152 p 28.”, „Die 22^{9ber} egetborbul jött p 45,, 1.”, „Die 21 Martÿ 1708 egetborbol p 20,, 2” – számolt el a város embere. Ugyanebben az esztendőben a „Proventus de Palinka” kimutatás neve alatt regisztrálták: „Die 29^{7br} Egetborbul adott Gimes Istvan 11 mariast”, „Adott el Kis Biro Úr Die 20 Febr Egetbort polt 22,, 2. Item polt. 15”, „Summa Reditus ex alba Prunie ad duem usq. 13 Apr 1708 Talle 213 Polt 24,, den 1”. Tehát jelentős bevétel gyarapította a pálinkának is nevezett égettbor a város pénztárát.⁹³

87 PML NkV 1695/96. 61.

88 PML NkV SZK 1695/96. 185. pag.

89 PML NkV Tan. Regestrum Census Annualis. 1700/01-1800/01.

90 PML NkV SZK 1692/93. 60. pag.

91 PML NkV SZK 1698/99. 20. pag.

92 PML NkV SZK 1699/1700. 35–36. pag.

93 PML NkV SZK 1707/08 (1705/09). 134. pag.

A nagy mennyiségű tömény égetett szesz fogyasztásának okát a háborús viszonyokban is kereshetjük, hiszen a Rákóczi-szabadságharc idején számos hadinép fordult meg Nagykovács városában. II. Rákóczi Ferenc fejedelem utasítására az egész város népe három alkalommal menekülésre kényszerült, egészen Tokajig jutottak el.⁹⁴ Bizonyára az őrség visszamaradt, így nem pusztult el a város, még a pincében őrzött égetett szeszes ital sem. „Masodik futasunkk’ alkalmatosságával helben hagyott Hordobul hozott Gémes István [a kocsmáros – NLF] Tall. 84. Éget bor arrát Tall. 43. Palinka arrát Tall. 51 p. 20.” – jegyezte fel a számadó. Tehát a pincében egyaránt volt „égettbor” és „pálinka”. A pálinka nem borseprűből, hanem – mint a későbbi időben – gyümölcscefréből vagy erjesztett gabonából készült, s ezért könnyvelték el külön a belőlük származó hasznot.

A pálinkát nem csupán a város főzette, hanem fel is vásárolta. Ugyancsak 1706-ban „Palinkas hordót” vásároltak 20 polturáért. „Hat akó Palinkat Tall. 62. P. 40.”, „Mense Aug. 1706. N. V. Pataki Gaspar urtol Két hordo Pálinkat 6 akost Tall. 57. P. 30.” A vásárolt pálinka jelentős mennyiségű volt (közel 7 hektoliternek felelt meg).⁹⁵ 1707-ben a kereskedő Tatár Andrástól hetedfél akó (kb. 3,6 hl) „Palinkat Tall. 127. P. 30.” vásároltak, a továbbiakban szintén nagyobb mennyiséget: „Palinkat vettem Tall 152. p. 20.”, „Palinkat 4 A[kó]. 2 ½ fert Tall 196 polt 4.” – regisztrálták. A kőrösi mellett Gömörből származó italt is felvásárolt a város. „Négy akó Palinkat a Rimaszombatiaktul” vett a számadó bíró 256 tallér összegben.⁹⁶

Ha szükség volt rá, vendéglátás miatt, akkor a piacról is hozattak kisebb mennyiségű pálinkát a város konyhájára, így például 1705-ben: „Palinkat Nyulat” vásároltak 14 polturáért, „két hordokat egetbor[na]k” 30 polturáért⁹⁷, 1709-ben „Safránt .s. Palinkat Tall 8 P.22/2”, „Palinkat 25 ittzet Tall 6. p 40.”, valamint „Harom ako .s egy frt egetbort Tall 40”, haszonnal történő értékesítésre. Az italmérőket a város fizette: „Halasinénak Palinka arulasaért adtunk Tall 2.” – ugyancsak 1709-ben.⁹⁸ Halasi Miklósné is a kofák közé tartozott. Korábban, 1705 májusától 1706 áprilisáig, 216 icce (kb. 2 hl) égettort árusított ki a város megbízásából. Ebből 114 tallér 51 poltura haszna származott a városnak, továbbá „Véven 35 Ittze Palinkat tiz tiz Polt Itcejét jött haszon Tall. 5. P 50.”. Regisztrálták a számadáskönyvben.⁹⁹

Az égettbor név még előfordul, de a pálinka évek múltán egyedülálló nevű égetett szeszes itallá vált Nagykovácsoson is. Például 1720-ban „Egetborert” 116 forint 96 ½ dénárt fizettek, a kocsmára összesen („Educily et Vini Cremati”) 478 forint 80 ½ dénár hasznot hozott a városnak.¹⁰⁰ „A’ Palinkabul, és Égetborbul valo Jövedelemnek Continuatioja Die 23. Mens’ Decembr’ 1741” már *égettbor* nevű szeszes italét nem, csak egyöntetűen *pálinka*-értékesítést regisztráltak. Például december 23-án „Innen az Váras Házatul Ittze számra el hordott Pálinkabul percipialtam f. 6” – dokumentálja a számadó bíró.¹⁰¹ Hogy valójában borseprűből főzetett a város égetett szeszes italt, bizonyítja a város számadása 1741-ből. Elszámoltatták a kocsmárosokat a borértékesítésről. November 13-án az egyik csapláros,

94 Novák, 1994; Vö. Galgóczy, 1896.

95 PML NkV SZK 1706/07 (1705/09.) 92, 100–101., 105. pag.

96 PML NkV SZK 1707/08. (1705/09.) 139–140. pag.

97 PML NkV SZK 1705/06. (1705/09.) 38. pag.

98 PML NkV SZK 1709/10. (1705/09.) 217., 219–221. pag.

99 PML NkV SZK 1705/06. (1705/09.) 58–59. pag.

100 PML NkV SZK 1720/21. 34–35. pag.

101 PML NkV SZK 1741/42.

„Varga János egy Hordo Kecskeméti Borbul, 7 2/4 Akobul hozott bé” 27 forint 61 ½ dénár összeget, megjegyezve, hogy „120. Itztét belőlle égetbornak főzték ki, mert nem jó volt”.¹⁰²

Az 1720-as évektől már pálinka néven ismeretes az égetett szesz ital. Például 1723-ban Barta Györgyné és Turi Mihályné „Palyinka arulasert” fizetett 1 forint 25 dénár, illetve 1 forintot a város pénztárába. A „Reditus ex Cremato” már a pálinka kimérésére vonatkozik: „Sirosné hozott be” 34 alkalommal kimért pálinkáért pénzt, Boszáne hozott be” 23, Bancsi Ferencné 27, Bencze Mihályné 6, Székely Jánosné 8, Rus Andrásné, Komjáti Ferencné és Eördög Mihályné 1-1 alkalommal, összesen 152 forint 26 dénár hasznot könyveltek el. A város rendre vásárolt a piacról és magánosoktól kisebb-nagyobb mennyiségű pálinkát: „Palyinkaért adtam f. 6.”, „Palyinkaért 12” forintot, „4 Csetses Palyinkának Üvegekert” 75 dénárt, valamint 1 akó (56 l) „Sarga Palyinkat” 10 forint 60 dénárért.¹⁰³ A *sárgapálinka* – az ürmöshöz hasonlóan – specialitás lehetett.

A város pénzügyi elszámolásában fontos tételnek számított az égettbor vagy pálinka, amelyet továbbra is helyben főzték, hiszen a vásárolt és dézsmabor mennyiségéből sok seprő keletkezett. Példaként említjük az 1741/42-es esztendő. Ebben a hivatali esztendőben¹⁰⁴ a város kocsmáin, a vendégfogadóban s a város megbízásából kiméréssel foglalkozó civis polgárok által kimért bor mennyisége 1874 ¼ akó (kb. 1050 hl) volt. Ebből a visszamaradt seprő mennyisége 5715 icce (kb 52 hl).¹⁰⁵ Egy évtized alatt megduplázódott a borforgalom. A város kocsmáiban, borkimérésein 1775. április 25. és 1776. április 23. között 3579 ¾ akó (kb. 2004 hl), kőrösi gazdaktól vásárolt és dézsmaként beszolgáltattott bort értékesítettek. A seprő belőle 14 319 icce maradt (kb. 130 hl).¹⁰⁶ Ebből főzték az égettort, az új nevén pálinkát, amely eladásra, illetve iccénkenti kimérésre került. A város továbbra is üzemeltetett szeszfőzdét. A berendezésnek még továbbra is a régi nevét használták. Ismeretes, hogy 1741. május 23-án „Hoffer András Úr egy égetbor főző csövét csináltatván”, amelynek költsége 1 forint és 10 dénár volt.¹⁰⁷ Egy évtized múltán már eltűnt az égettbor terminológia: 1751. május 9-én „Kecskeméti vásárbul hozattam Vásár bíró Fenyés Uram által egy Pálinka főző Üstöt 14. forinton és 50. Pénzen, de mivel az Ócská[na]k’ = is az ára ment 5 forintra 25. pénzre, tehát nem ment több reá, hanem f 9,, 25.” – jegyezte fel a számadást végző tanácsi hivatalnok.¹⁰⁸ A város perceptora 1775. május 10-én is arról adott számadást, hogy „Kecskeméten vettem egy Pálinka főző üstöt” 12 forint és 16 dénár értékben.¹⁰⁹

A szeszfőzéssel a városi tanács továbbra is megbízott embereket. A számadáskönyv biznysága szerint 1751. április 23-án, az új gazdasági esztendő kezdetén, a város kályháinak, tűzhelyeinek fűtőjét és a szeszfőzőt is felfogadták: „Szurok és Borsodi Pálinka főző két – Kankójáért Szántai Istvánnak fizettem f 2,26”.¹¹⁰ „Pálinka főző Babát István” 1767-

102 PMLNkV SZK 1741/42. nov. 13.

103 PML NkV SZK 1723/24. 22., 268., 54., 56., 62. pag.

104 A XVIII. középig, 1756-ig, a főbíróválasztás és tisztviselők választása Szent György napján (április 24.) történt, egyéves időtartamra, 1757-től a mezőgazdasági esztendő bevégződésével, a Dömötör-napi (október 26.) vásár után, Mindenszentek napján, november 1-jén. NOVÁK László, 1994. 331.

105 PML NkV SZK 1741/42.

106 PML NkV SZK 1775/76.

107 PML NkV SZK 1741/42.

108 PML NkV SZK 1741/42.

109 PML NkV SZK 1775/76.

110 PML NkV SZK 1741/42.

ben került a város alkalmazásába, akinek bére 14 forint volt, s járt még neki természetbeni juttatásként 8 véka búza, 2 pár csizma, 1 nadrág, 1 süveg, 1 kankó, 1 „Bundának való Bőr”, „2. Pár fehér Ruha”.¹¹¹ 1775-ben is Babát Istvánt fogadta fel a magisztrátus, „Babát Istv Pálinka főzők” 14 rhénes forint készpénz, 2 pár csizma, 1 kankó, 1 nadrág, 1 bundának való bőr, 1 süveg, 2 pár fehér ruha (ing és gaty), valamint 8 véka búza járt fizetségül.¹¹²

A pálinkát a város saját üstjén főzette, de a cívis gazdák is főzték, borseprőből vagy romlott borból, gyümölcsből, de nagy mennyiségben vásároltak pálinkát idegenektől. Az 1741/42-es városi számadáskönyvben „Reditus Vini Cremati” név alatt könyvelték a pálinkaértékesítést. A kocsmák mellett kereskedők, főleg – mint a XVII. században is –, asszonyok foglalkoztak vele: Pap Pálné, Samu Kata, Borosné, Horváth Gergelyné, Vajkóné, Csuziné, Csapóné, Kecskeméti Györgyné, Borbély Mihályné, Erdélyiné. A görög kereskedő felesége is elszámolt: „A Görög Asszonytul jött be” a fizetség – a könyvelés szerint.¹¹³ A „Perceptiones ex Vino Cremato” kimutatása szerint 1775. július 3. és 1776. március 26. között 11 akó (kb. 6 hl) és 113 icce (kb. 1 hl) pálinkát mértek ki a kocsmákon, s a számvevő a „Piaczi Asszonyoktol”, „Kofáktol”, a név szerint ismert Borbély Imrénétől, Velónétől összesen 106 forintot és 62 dénárt vételezett be.¹¹⁴

A XVIII. században is a helyi lakosság, cívis gazdák is főztek égettborot és pálinkát. A város felvásárolta tőlük is, amelyet a korcsmákon értékesített, hasznot húzott belőle. Az 1741. május 9. és december 23. között kimutatás szerint ismeretes, hogy ki és kinek a pálinkáját mérte: „Pap Pálné Palinkát árulván, mely vetetett Szalai Andrástul hozott bé hasznot f. 3”, a kisnemes „Nyári Páltul vett egy Ako Pálinkából jövedelem jött be f 3”, az ugyancsak rangos kisnemes „Beretvás István Urtul vett egy Ako Pálinkából” szintén három forint hasznot könyvelt el a perceptor.¹¹⁵ A „Reditus Vini Cremati” szerint 1751/52-ben következőképp alakult a pálinka forgalmazása.¹¹⁶

<i>Kimérő</i>	<i>Termelő</i>	<i>Akómennyiség</i>
Város	Nemes Borotvás János	1 (6 forint)
Bajomi Péterné	Vida János	1 hordó (8 forint)
Város	Balla Gergely nótárius	1
Város	Dain István	½
Fényes István	Fényes István városbíró	1
K. Hegyes István	Fényes István	1
Nemes Bajomi Péter	Fényes István	1
Város	Sánta Ferenc	1
„Bajomi Uram”	Nemes Kalotsa András	1
Sáfár Gergelyné	Nemes Dabasi Halász Márton	1
Borbély Mártonné	Kováts János	1
Fekete István	Sallai János	1
Sáfár Gergelyné	Kaszap János	1

111 PML NkV SZK 1767/68.

112 PML NkV SZK 1775/76.

113 PML NkV SZK 1741/42.

114 PML NkV SZK 1775/76.

115 PML NkV SZK 1741/42.

116 PML NkV SZK 1751/52.

K. Fekete István	Boros Mihály	1 „hordótska Pálinkabul f. 7,,50”
Nemes Bajomi Péter		„egy hordótska Palinkabul f. 7”
Sáfár Gergelyné	Lakos János	1
Hegyes István	Tantsa Istvánné	1
Nemes Bajomi Péter	Somogyi István	1
„Bajomi Úr által merettetett”	Szúts Pál	1 (akós hordó)
Balogh Isvánné		1
Hegyes István	Som Gergely	1
Hegyes István		1
Borbély Mihályné	Ihász Istvánné	1
Nemes Bajomi Péter		1
Hegyes István		1
Fekete István		1
„Bajomi Péter Aszszonyom által merettetett”		1
Sáfár Gergelyné		1
Sáfár Gergelyné	Nemes Borotvás János	2

A mintegy 30 akó (kb. 17 hl) pálinka 239 forint 50 dénár jövedelmet hozott Nagykőrös városának.

Felső-Magyarországról (Gömör-Kishont, Nógrád, Nyitra) nagy mennyiségben hoztak eladásra pálinkát. „Pálinkáért fizettem a’ Totokk’ f 15” – a perceptor számadása szerint 1741. július 13-án. Borbély Mihályné 1741. augusztus 31-én számolt el, „hozott bé f. 27,,75”, „egy Ako Pálinkábul Tottul vettük”, szeptember 5-én „Samu Kata Ket Ako Tottul vett Pálinkábul hozott be f 27,,75”, szeptember 6-án „Pap Pálné egy Ako Tot Pálinkábul hozott bé f 14”, „Ismét Idevalo Pálinkábul hozott Lucrumot hozott bé f. 2”, szeptember 28-án Borosné „Egy Ako Pót Pályinkábul hozott bé f. 14”, „Samu Kata Ket Ako Tottul vett Pálinkábul hozott bé f 27,,75” – a számvevő könyvelése szerint. 1742. február 25-én Nyitrából szállított, „Duranyi János, Privigyei¹¹⁷ embertül 22. Akó Palyinka árában” fizetett 61 forint vételárat a város számadója.¹¹⁸ A nógrádi Nagyfaluból¹¹⁹ ezerszámra hoztak Nagykőrösre kancsókat a város számadója számára. Egyik beszállító Lőrintzi Pál volt, akitől „vévén egy hordó Pálinkát”, egy akót hat forintért, a számadó perceptor 1767. május 9-i könyvelése szerint.¹²⁰

117 „Privigye (Privicz, Previcza), népes és vagyonos tót m. v. Nyitra vármegyében, Bajmócához ½ órányira; 2469 kath. Lakossal, s kath. Paroch. Templommal. Lakosai között sok a posztós és varga; Erdeje nagy, gyümölcsöse sok; a legelője a hegyekben jó; vízimalmi is vannak a Nyitra vizén [...] Híres gabonavásárok.” Fényes, 1851. II. 265.

118 PML NkV SZK 1741/42.

119 „Nagyfalu (Welka-ves), tót f. Nógrád vmegyében, 69. kath., 311 evang. Lak. Földje jobb mívelést megvár mint a milyen lakosai adnak; rétje kevés; erdeje nevendék; olly jó agyagbányái vannak, hogy más helységbeli fazekasok is innen vitetnek anyagot, azért a lakosok többnyire vagy fazekasok, vagy bognárok.” Fényes, 1851. II. 129.

120 PML NkV SZK 1767/68.

Az egyéni pálinkafőzést tehát nem tiltotta a város, azonban a kimérést – a borhoz hasonlóan – igen, mert a kocsmáltatás a város haszonvételi joga volt. 1731. május 19-én jegyezték fel, hogy Sebestyén István „Pályinka korcsmarosságban találtatván”, amiért 3 forint 70 dénár büntetést fizetett.¹²¹ Rendre előfordultak lopások is. „Jo János Gyurka Pálinka lopásban találtatván fizetett f 11,, 98 ½ „ Item Szépe István ugyan abban találtatván adott f 12” 1742. március 14-én, március 15-én pedig „Fekete István Pálinka lopásban találtatván fizetett f 12” – regisztrálták a város bevételei között.¹²²

Az égettbor név egyértelműen a borseprőből főzött szeszes italt jelentette. A XVII. század végén megjelenő, s a Felső-Magyarország hegyvidéki tájairól hozott pálinka név csak a gyümölcsből, inkább a gabonából főzött szeszes italra vonatkozhatott. Mint utaltunk rá, 1699-ben a város embere a nagykőrösi piacon vásárolt egy komáromi asszonytól „Aqvavita”-t, azaz pálinkaféleséget, amely ürmös ízesítésű, „Ürmös Palyinka” volt. A későbbiek során is vett a város „Aquavita”-t, amely azonban nem volt azonos a pálinkával. 1742. január 15-én „Egy Privigyei embertül vettem 19. Ako Pálinkát f. 133,, Ket Ako Aquavitat f. 28”. Tehát az „akvavita”, vagy későbbi nevén *ákovita* és a közönséges pálinka minőség tekintetében különbözött egymástól.¹²³ Ugyancsak 1742 februárjában végzett számadás szerint a városházára „Boros Istvánné 1. Akó Anisos Pályinkából hozott be f 16 – Másik Közönséges Palyinkából, egy Akóbul hozott f. 14”.¹²⁴ Az *ákovitának* megfelelő ánizsos pálinka drágábbnak bizonyult a közönséges pálinkánál. Hogy ezt a közönséges pálinkát miből főzték, nem derül ki, valószínű, gyümölcsből, feltételezhetően gabonából. A már említett 1708-as adat szerint a város bevétele „ex alba Pruine”, azaz égettbor mellett fehérszilva-pálinkából is származott. Az 1723-ban előbukkanó „Sarga Palyinka” megnevezése utalhat a barack gyümölcsre, azonban a későbbiek folyamán csak szilvapálinkáról esik szó a „közönséges pálinka” mellett. 1741. május 2-án „Szilva Pálinkáért adtam 15 dn”, amelyet a piacról hozott a perceptor.¹²⁵ Gyümölcscefréből Nagykőrösön is főztek pálinkát. Például 1767. július 9-én „Kováts Mártonytól vett és a’ Város szükségére költt egy Akó Szilva Pálinkát”, 10 forintért vették, szeptember 30-án „Borotvás János Uramtúl vett’ ki nem mért egy Akó Szilva Pálinkáért fizettem f 11” – regisztrálta a számvevő perceptor.¹²⁶

Tekintettel arra, hogy Kecskemét hagyományos kultúrája, gazdálkodása, társadalma sok közös vonást mutat Nagykőrössel, a szeszkészítéssel kapcsolatban már ott sem használatos az „égettbor” terminológia a XVIII. század második felében. Nagykőrössel ellentétben az 1772-es úrbéri összeírás nem dokumentál „Égettboros” nevű civis jobbágyot, ellenben „Pálinkás” nevéek többen is éltek a mezővárosban (az I. tizedben Pálinkás Mihály, s a zsellérként megnevezett szintén Pálinkás Mihály, a II. tizedben Pálinkás István, a zsellérként megnevezett Pálinkás Jánosné, a VI. tizedben Pálinkás Dávid, a VII. tizedben Pálinkás Gergely és János¹²⁷). Cegléden az 1769-es úrbéri összeírásban szerepel „Pálinkás György”, aki egy telkes jobbágy volt.¹²⁸ Nagykőrösön az 1772-es úrbéri összeírásban is szerepel „Égett Boros János” (fél hold fundusa mellett 14 hold szántó és 8 hold kaszáló volt a birtokában), viszont „Pálinkás” nevéek nem ismeretesek, jöllehet az 1691-es adat

121 PML NkV SZK 1731/32.

122 PML NkV SZK 1741/42.

123 PML NkV SZK 1741/42. 1742. jan. 15.

124 PML NkV SZK 1741/42. 1742. február 16.

125 PML NkV SZK 1741/42. 1741. máj. 2.

126 PML NkV SZK 1741/42. 1741. július 9., szeptember 30.

127 Novák, 2005. 157., 158., 159., 161., 175., 176–177.

128 Novák, 2005. 80.

szerint már a foglalkozás ragadványnévként előbukkant.¹²⁹ A későbbiek során, a XIX. században bukkan fel Nagykőrösön a „Pálinkás” vezetéknév – amely azonban már nem vonatkozott közvetlenül a foglalkozás mivoltára –, jóllehet akkor már a pálinkafőzés volt gyakorlattá, de az égetett szeszes ital főzésével foglalkozók már ragadványnévként sem viselték a „Pálinkás” nevet. Az „égettbor” terminológia a teljes feledés homályába veszett.

Az „Égettboros” család- és ragadványnév alapján megállapítható, hogy égettborégetéssel a város foglalkozott a XVII. században, a XVIII. század elején, majd a civis gazdák is foglalkozhattak vele már a XVIII. században. A XVII. század végén jelent meg a pálinka, de főzése csak a XVIII. század közepe táján vált általánossá Nagykőrösön is. Ennek okát abban kereshetjük, hogy már nemcsak borseprőből, törkölyből főzték, hanem gyümölcsfélékből készített cefréből is, s ezt már nem *égettbornak*, hanem *pálinkának* nevezték, hasonlóan ahhoz a pálinkához, amelyet más helyről – így Gömörből, Nyitrából – hoztak Nagykőrösre.

A szeszforgalom s az adóösszeírások vizsgálata kapcsán egyértelművé válik, hogy a civis gazdák már pálinkát főztek a XVIII. században, (Kecskeméten pl. 1774-ben 253 „kazány” vagy „pálinka főző üst” került összeírásra. Kecskemét és Nagykőrös rendeletekben szabályozták a pálinka főzését, tiltották a „kurta kocsmában” történő kimérését.)¹³⁰ Ezt bizonyítják a végrendeletek, vagyonösszeírások is. Például említhető meg, hogy egy nagykőrösi lakos, Nagy János 1802-ben íratott testamentumában négy pálinkáshordóról tesz említést.¹³¹ Somodi Jánosné Kristóf Sára 1806-ban íratott végrendeletében az akolbéli¹³² javai között sorolták fel az istállót, amelyben pálinkafőző üst „fel készülve”¹³³, „bor sutu”, egy pár „kortsolya”¹³⁴, 6 kád, 9 boroshordó, 3 darab 5 akós pálinkás hordó (kb. 3 hl-es), két hordó színbor, három kád, három tele hordó must, három kád tele musttal, két kád „félbe mustal” volt található. Nemes Csete István 1810-ben végrendeletileg hagyatékozott ingó és ingatlan javairól, köztük az akolban található pálinkafőzőről és borászati eszközökről, edényekről.¹³⁵ Nemes Gál Gergely elhalálozásakor 1802-ben az aklában „Egy fedél alatt kamra volt”, s „ennek közepin pálinka főző ebben pálinka üst”, valamint „egy csüves 4 vasabrintsal”, ugyanott két „Nagyfazék”, amelyek a pálinkafőzésre szolgáltak. Ezekon kívül „Aprós pálinkás Hordót” is találtak az inventárium készítői.¹³⁶ Tömösközy János szintén az akolban főzte a pálinkát, a „Pálinka főzőbe”. Az itt 1823-ban összeírásra került javai között volt „Egy pálinka üst 2 akós”, „egy sipák”, „két nagy fazék”, „egy ittze, egy töltés” is.¹³⁷

129 Novák, 2005. 212.

130 Novák, 1979. 189. Iványosi Szabó, 1991. 95.

131 PML NkV Tanács. Ir. Végrendeletek. Nro. 25.

132 Nagykőrös jellegzetes ún. kétbeltelkű, kertes település. A sövényvel, árokkal, a *garágyával* körbevett város központjában halmozosan elhelyezkedő lakóházak álltak, kisebb gazdasági épületekkel (istálló igás és a beszállásolt katonaság lovai részére), kamra, sertés- és baromfiól. Az árokrendszeren kívül a lakótelektől elkülönült a gazdasági udvar, kert, amelyet *akolnak* neveztek Nagykőrösön. Itt álltak az istállók (fejős marha, ló részére). Színek, mezőgazdasági eszközök, szerszámok tárolására, akol és esztrenga a juhtartás számára, de tűzveszélyesség miatt más építmények, mint például a kovácsműhely is. Novák, 1978. 134–142.

133 Tulajdonképpen a pálinkafőzéshez szükséges eszközöket, a felszerelést jelentette (réz főzőüst, a lepárláshoz, finomításhoz szükséges rézcsövek).

134 Ti. „borkorcsolya”, olyan létraszerű alkalmatosság, amelyen a hordókat lehet leereszteni és felgurítani a pincéből. Vö. Novák, 1975.

135 Novák, 1978. 139–140.

136 PML NkV Tan. Ir. Végr. (XIX. sz.) 412. sz.; Vö. Novák, 1994. 533.

137 PML NkV Tan. Ir. Végr. (XIX. sz.) 284. sz.; Vö. Novák, 1994. 533.

Az égetett szeszes ital készítése, pálinkafőzés során gyengébb szeszfokú ital is készült, a *vodka*. A finomítás során belőle készül a nagyobb szeszfokú pálinka. A XIX. század elején számos adat található erre vonatkozóan. Nagykőrösön, amikor az 1802-ben elhalálozott Gál Gergely ingóságait vették lajstromba, akkor az akolban lévő pálinkafőzőben a kis pálinkáshordó – melyben 8 icce pálinkát találtak – mellett összeírtak egy „Korsó”-t is, amelyben „Votka” volt található. Tömösközy János aklában a pálinkafőzés kellékei között „egy 1 akós votkás hordó” is összeírásra került 1823-ban.¹³⁸

Tehát az égetett szeszes italt már nem „égettbor”-nak, hanem „pálinká”-nak, „votká”-nak nevezték Nagykőrösön – de Kecskeméten is – a XVIII. században. A főzésével zsidók is foglalkoztak üzletszerűen. Abonyból és Tápiószeléről is jöttek ide vállalkozással. Például „Ábrahám Jákob Szelei ‘Sidó’ itt való pálinka főző kazánnya” után fizetett adót Nagykőrös városának 1802. december 1-jén. Rothbaum Sámuel Páhán János házában lakott, s köztük támadt viszálykodás 1837-ben: Rothbaum sérelmezte, mivel „Contractus szerént kötelezett fél pinczéből borait ki szorította ’s azok meg fagytak – úgy szinte a’ köz megegyezéssel sótt előre meg állapított alku mellett be állított Pálinka főző Csatornáit kész akarva több ízbe le szaggatta nékie tetemes kárt okozott, ’s ezen kívül feleségét hol maga Páhán János, hol annak fija és felesége meg rángatták, kurvázták s.a.t.”. Páhán János tagadta a vádakát, s utalt arra, hogy a „háznak pálinka főzővé lett változtatásával okozott károk megtérítésére” még a múlt esztendőben kötelezte a magisztrátus Rothbaum Sámuelt. Ő a pince egy részét a „folyamadó jelenlétében, és meg nyugvással rekesztvén azt által is adta”, ugyanakkor elhárította magáról a bor megfagyása miatti vádat, mondván „a’ borok pedig már fagyottan és csak *pálinkának* vétetvén nem a’ folyamodóé hanem más Zsidóei voltak – kiknek a’ folyamodó tsak számadója volt”. A városi hatóság megbékélésre szólította az egymással viszálykodó feleket.¹³⁹

Összegzőképpen hangsúlyozni szükséges, hogy a magyar nemzeti karakter vonatkozásában igen fontos tömény, égetett szeszes ital eredetileg – a legkorábbi előfordulása vonatkozásában – az *égettbor* volt. Neve is jelzi, hogy borból, illetve boralapanyagból főzték, pontosabban „égették”. Nagykőrösön a XVII. századból igazolható az égettbor megléte, azonban a XVIII. század folyamán átvette szerepét a pálinka néven megnevezett szeszes ital, amely szintén égetett szeszes ital (a cefrét üstben főzik, s lepárolják, magas fokú szeszé finomítják). Nagykőrösön is a bor mellett gyümölcsből készített *cefre* szolgál a pálinka alapanyagául. A szőlőben, gyümölcsben szegényebb hegyvidékekkel ellentétben, Nagykőrösön, s általában az alföldi tájakon a gabonából főzött, eredetileg is pálinkának nevezett szeszes ital (*vodka*) nem honosodott meg. A *pálinka* – jóllehet megtalálható más szomszéd népeknél is, mint a románok szilvából főzött *cujkája*, a szerbek *slivovicája* – magyar nemzeti itallá vált, annak specifikus nemzeti jelleggel bíró kulturális szimbólumává nemesedett. Karakterét a magas szeszfok, valamint a különböző gyümölcsök által meghatározott íz határozzák meg.

Mindezek függvényében, mint valóban igazi magyar nemzeti sajátosságot, az *égettbor* „*Vino Cremato*”-t, „*Vinum Crematum*”-ot fel kellene támasztani a feledés homályából, hiszen ez a borból, boralapanyagokból főzött, égetett, finomított szeszes ital válhat igazi *hungarikummá*, a szláv eredetű *pálinka* megnevezés mellett erősítve, hangsúlyozva a magyar régmúlta visszavezethető nemzeti sajátosságokat a táplálkozási, illetve az ahhoz szorosan kapcsolódó élvezeti kultúrában.¹⁴⁰

138 Novák, 1994. 533.

139 Novák, 2002. 62–63.

140 Itt szükséges utalnunk arra, hogy napjainkban az egyik legkeresettebb, különlegességnek számító szeszesital a palackozott tokaji „aszútörköly pálinka”, amely a régiségét tekintve, eredeti nevéen,

Irodalom

- Bél Mátyás, 1977: „*Notitia Hungariae Novae Historico Geographicae Divisa...*” Fordította: Tóth Béla. In: Bél Mátyás Pest megyéről (szerk. Ikvai Nándor). Pest megyei Múzeumi Füzetek X. Szentendre
- Bogdán István, 1991: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Fényes Elek, 1851: *Magyarország Geographiai Szótára* III. k. Pest
- Galgóczy Károly, 1896: *Nagy-Kőrös város monographiaja*. Budapest
- Gunda Béla, 1966: *Ethnographica Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Iványosi Szabó Tibor, 1991. *Kecskeméti szabályrendeletek*. Kecskemét
- Káldy-Nagy Gyula, 1985: *A Budai Szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok*. Pest Megye Múltjából 6. Pest Megyei Levéltár, Budapest
- Kiss Lajos, 1930: *A nyírvíz*. A Földgömb I. évf. 1–6.
- Novák László [Ferenc], 1975: *A szőlő Albertirsa és Pilis hagyományos telekrendszerében és üzemszervezetében*. Studia Comitantia (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból) 3. Szentendre, 231–275.
- Novák László [Ferenc], 1978: *Nagykőrös mezővárosi fejlődése és településrendszere a XVII–XIX. században*. In: Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából (szerk. Novák László). *Acta Musei de János Arany nominati – Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei* I. Nagykőrös, 9–168.
- Novák László [Ferenc], 1979.: *Nagykőrös város önrendelkezése (Az 1747 és az 1817. évi statútumok)*. In: *Fejezetek Pest megye történetéből* (szerk. Ikvai Nándor) I. Studia Comitantia 7. Szentendre, 171–211.
- Novák László [Ferenc], 1994: *Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig I–II*. Nagykőrös Város Monográfiája I. Nagykőrös
- Novák László Ferenc, 2002: *A zsidóság Nagykőrösön (XVII–XX. század)*. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 13. Nagykőrös
- Novák László Ferenc, 2005: *Mária Terézia úrbéri összeírása Pest-Pilis-Solt vármegyében*. Archivum Musei de János Arany nominati II. Nagykőrös.
- Novák László Ferenc, 2006: *Pest-Pilis-Solt vármegye népe a XVIII. században*. Archivum Musei de János Arany nominati III. Nagykőrös
- Szabó Kálmán, 1934: *Kecskemét szőlő- és gyümölcsstermelésének múltja*. A Katona József Társaság Kiadása, Kecskemét

„Tokaji Égettbor”, „Vinum Crematum Tokajiensis” nevet kellene, hogy viseljen. Továbbgondolva a dolgot: „Vinum Crematum Villányiensis” (Badacsonyiensis, Somlóiensis, Egriensis, Abasáriensis, Hajósiensis, Érmellékiensis stb.).

A virágos művésznő

Geszler Mária Garzuly arcképe

Egy kora reggelen Lipcsében, a bolt felé haladva, Ádám unokám meleg, kicsit ragadós „pracliját” fogtam, aki elgondolkodva ezt kérdezte: – „Nagymama, ugye te is meg fogsz halni?” – a családom nemrég elvesztett egy idős, kedves barátnőt, akit unokáim pótnagymamaként szerettek. – „Én NEM!” – feleltem spontán felindulással. Ádám bizonytalanul, kételkedve, kicsit azért bizakodva felelte: – „Hát ez lehetetlen, mindenki meghal, Nagymama. Lehet – válaszoltam –, a többiek igen, de én soha.

Ez a művészek halhatatlan, öntudatlan hite, idealizmusa. Emiatt lehetséges, hogy ma is felemelkedik szívünk J. S. Bach kantátái hallatán, vagy térdre esünk a Sixtusi kápolnában Michelangelo freskói láttán, és kezünkkel követjük a sziklabarlangok falain az őseMBER rajzait.

Virágos vagyok? Nem tudom, de a természethez érzékeny vonzalom fűz. Időről időre felkeresem a mezőket, reggel a felhőket követem tekintetemmel, hogy vigasztalódjam, megnyugodjam és a végtelenség érzésével töltsen meg lelkemet. Ez az én „rousseau”-i filozófiám.

Életrajzi adatok

Geszler Mária 1941. június 17-én Budapesten, zeneművészeket nevelő családban született. 1965-ben diplomázott az Iparművészeti Főiskola kerámia tanszakán, mestere Csekovszky Árpád volt. Kerámiatörténetet és -művészetet gyakorlati évei és felfedező utazásai alatt tanult Hódmezővásárhelyen, Szovjet-Közép-Ázsiában (Buhara, Szamarkand), Grúziában, Örményországban. Az 1966–1980 közti periódusban a Magyarszombatfai Kerámiagyár tervezője volt, 1966-tól tagja a Magyar Művészeti Alapnak, illetve a Magyar Alkotóművészek Egyesületének, 1970-től a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, 1976-tól a kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió művészeti tanácsának tagja. 1987-ben a Siklósi Alkotóház vendége volt a Sómázas Symposiumon, 2001-ben a DeForma csoport nemzetközi szimpóziumának résztvevője. Alapítója a Boseni Keramikus Csoportnak (1989, Saarland, Németország) és megszervezője a Geras–Apátság Keramikus Társaságnak (1993). 2002 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Alkotói tevékenységére, többek között, nagy hatást tett a japán kerámia és textilművészettel való találkozása.

Vonzások és taszítások

A Geszler Máriával való találkozás napján, mialatt a kerámiastúdió foteljében vártam, hogy beszélgessünk, arra gondoltam – miután egy japán hölgy bocsátott be a kapun –

vajon hány nácio művészeit oktatja most éppen, ebből következően hány kultúrát ismerhet, és mindemellett milyen sok nyelven beszélhet.

Ekkor gondolatröppenéseimet egy határozott, ám nőies köszönés törte meg: – „Szia, Zsuzsi!” – mellyel üdvözölt, s kérte, tegeződjünk. Olyan volt, mint egy gyönyörűen megmunkált ékszerdoboz, elegáns és visszafogott, rengeteg kincset rejtgetve.

Közvetlen és mosolygós énje humorral bőven fűszerezett, tréfálkozva mutatta kis, pettyes kötényét, amit „az én tiszteletemre” öltött fel, nem utolsósorban természetesen azért is, hogy az aznapi kerámiaégetés nyomait eltüntesse ruhájáról. Megtisztelve éreztem magam, hogy a fandangó táncosnő kötényében láthattam.

Olyannak tűnt, így hetvenfelé, mint akin nem látszik az idők nyoma. Ezek szerint igaz volna az a néhol hangoztatott klisé, hogy a művészet megszépít, fiatalít és derút ad a szívnek?

Bebizonyosodott úgy, mint az is, hogy az igazán bölcs és széplelkű emberek végtelenül szerények és nyitottak. Elég nagy kontraszt ez a különböző divathullámokban hánykolódó kérészetű sztárok művi csillogásával szemben.

Ha az imént feltett hipotézist – miszerint a művészet fiatalít – bizonyítani próbálnám, azt a művészno szerteágazó érdeklődésének lefestésével tenném. Számos dolog vonzza még ma is az életben, egyik például a zene; nem csak azért, mert zenészcsalád sarja lévén fiatalkorában csellista volt, hanem mert egészen egyszerűen rajong a nagy zene-művészek muzsikájáért. A nyelvekhez hasonló módon viszonyul, az angolt nagyrészt fül – vagyis hallás – után tanulta meg, mert családjában gyakran használt nyelv volt, de németül is beszél, és azt is elárulta, hogy az elkövetkezőkben még franciát is szeretne tanulni. Öndefiníciója rövid, tömör, lényegretörő:

– *Mondanál három szót magadról?*

– Magas, barna, élénk.

– *Mi a kedvenc könyved? Volt időd olvasni mostanában?*

– Mindig rengeteget olvasok, mostanában egy elragadóan érdekes könyvvel találkoztam; Frank Lloyd Wright, *Women* című írásával. Ő az a híres építész, aki a New York-i felhőkarcolók egy részét tervezte, de nekem azért is ismerős, mert az iparművészeti főiskolán annak idején építészettörténetet is tanultunk, és az egyik professzorunk – Nagy Elemér – nagyon színesen adta elő az életművét.

Szeretem a biográfiai jellegű írásokat is, mert azok olvasása közben állandóan keresem a kulcsot saját magamhoz, másokon keresztül. Újra olvasom Keruactól a *The Sea is my Brother*-t, gyönyörű írás. Ha pedig versekről beszélünk, akkor Pilinszky János és Weöres Sándor hangját hallom.

– *Mikor és milyen hatásra kezdte el érdeklődni a művészetek iránt?*

– Így születtem. Nem kellett ehhez semmi különös, nálam ez mindig így volt. Úgy is mondhatnám, hogy ez genetikus.

– *Tehát örökölted a művészet szeretetét. Mesélnél a családról?*

– Számos generáción visszatekintve azt mondhatom, hogy alapvetően értelmiségi, művészettel élő család voltunk. Ami a szűk familiámat illeti, édesapám zeneszerző, zongoraművész volt, Geszler György, 2013-ban van születésének centenáriuma. Ebből az alkalomból egy családtörténeti kiállítással készültünk tiszteletére, „*Collection Geszler*” címmel, és egy műveit bemutató hangversennyel a Magyar Rádió Márványtermében.

– *Mivel készültetek erre? Mi volt a koncepció?*

– Most is az volt a tervem, mint anno, amikor apám 85. születésnapja apropóján a Bartók Rádió egy ünnepi hangversenyt adott. Zeneművész kollégáimmal együtt, a Magyar Rádió Márványtermében, szeptember 12-én egy születésnap hangversennyel tisztelegtünk emléke előtt. Természetesen ehhez olyan emberek kellettek, akik egyrészt mellettem állnak, és biztosítanak a támogatásukról, másrészt kiváló művészek. Ilyen például Rohmann Imre zongoraművész, aki a be nem mutatott *Prelúdium és fűgáiból* készített összeállítást, azonkívül az axonometrikus etűdöket zongoraművész nő feleségével prezentálta. Végül zeneművész lányommal együtt cselló-, zongora- és fuvolaetűdöket mutattunk be.

– *Azt írtad valahol édesapádról, hogy fel nem fedezett volt, hogy nem kapott elég figyelmet a tehetsége. Ez miért lehetett?*

– Nem egészen ez a jó megfogalmazás, mert ő csodagyerek volt, ifjú zeneszerzőként Liszt Ferenc- és Ferenc József-díjas művész. A Székesfővárosi felsőbb zeneiskolában tanított (Konzervatórium) a háború előtt, számos ma élő zeneművész az ő növendéke volt. Ami miatt jogos a kérdésed, az a tény, hogy 1945 után, pontosabban a '48-as „változás éve” után édesapámat kitették az állásából, mert abban az időben pártutasításra működött a művészeti élet is, és sokszor nem mindenki számára teljesíthető feladatokat írtak ki. Április 4-re vagy május 1-jére mozgalmi nótákat, indulókat kellett komponálni, vagy Rákosi pajtás születésnapjára ódát vagy köszöntőt írni. A Magyar Zeneművészek Szövetsége hivatalosan kiküldte a szövetség tagjainak, hogy éppen mi az aktuális feladat. Két zeneszerző állt ellen a kérésnek; Lajtha László és Apánk. Ennek lettek bizonyos következményei, mint az, hogy nem játszották apám műveit, hiába küldte be a Magyar Rádióba, elhallgattatták. Így értem a tehetsége figyelmen kívül hagyását.

– *Úgy tűnik nekem, hogy nagyon fontos szerepet játszott az életedben az apa. Apás lány voltál?*

– Nem voltam extrém módon apás, hiszen négyen vagyunk lánytestvérek, és édesapám hat-hét nővel élt – rajtuk kívül szüleivel, feleségével és Ilonka nagymamánkkal – egy háztartásban. Ennélfogva természetes, hogy a személye domináns szerepet kapott, mert ő volt az egyetlen férfi és a pénzkereső. Nagy nyomorgás volt abban az időszakban, nehéz életünk volt.

– *Édesanyád milyen volt?*

– Ő egy gyönyörű szláv szépség volt – anyai ágon Kárpátaljáról származunk, még-hozzá Ungvárról –, Timkó Máriának hívták, édesapja dr. Timkó Imre, aki a két világháború között a földtani intézet igazgatója volt, geológus, és a bakui olajmezőket kutatta, illetve tárta fel még a cári időkben. Anyám öccse görög katolikus püspök, keleti egyháztörténész, szintén dr. Timkó Imre. Csodás ember volt, és hivatása által egy teljesen más kultúrával ismertetett meg engem.

– *Nagyszüleidre hogyan emlékszel vissza? Kötődnek hozzájuk olyan igazi, önfelelt gyerekkori emlékek, amik minden gyereknek általában?*

– Igen, ez a korszak nagyon meghatározta a gyerekkori élményeket, amelyeket természetesen a boldogság köde ragyog be, de családom felnőtt oldaláról nézve mégis szorongató időszak volt. Hatan laktunk egy szobában, és kitelepítési végzés felhőzte be életünket, a sok megaláztatás és nyomorúság miatt az én nagyszüeim boldogtalanok

voltak. Annak örültek, hogy mi ott vagyunk, de az ötvenes évek szellemisége más volt, ezt ma már nem is lehet elképzelni.

– *Gyerekként hogyan viselted ezt a nyomorúságos életet? Feltűnt valami a realitásból?*

– Mi négyen csak játszottunk az ágy alatt, és szekáltuk egymást. Bújócskáztunk a lakásban, Révay nagy lexikonát nézegettünk esténként, sok rokon, barát járt hozzánk. Apánkkal a Gellért-hegyen sétáltunk, ipi-apacsot játszottunk, szolmizáltunk, énekel-tünk. Nem mi, gyerekek, hanem a felnőttek voltak boldogtalanok. Az igaz, hogy a hetvenes években, mikor az én gyermekeim születtek, is nehéz volt, mert nőként gyárba jártam dolgozni, a férjem pedig szinte állandóan a kórházban volt. Nem volt lakásunk, se egy szabad szombat, se nyaralás, de a kilakoltatás fenyegető réme, ami a felnőttek életét még beárnyékolta az ötvenes években, a hetvenes évekre aktualitását veszítette. Összegezve, nem éreztünk akkor gyermekként semmit a valóságból.

– *Ez annak is köszönhető talán, hogy egy jó család voltatok, mert a jól működő családokban, ha baj is van, akkor azt a gyerek nem érzi.*

– Igazad van. Ha semmi mást nem ismersz is a világból, csak azt, hogy négyen alszotok egy ágyban, akkor az isteni jó, és gyermekként elég is a boldogsághoz. Akkor vagy igazán gyerek, ha nem érintenek a felnőtt problémák. Ilyen értelemben mi igazi gyerekek voltunk.

– *Férjeddal hogyan ismerkedtetek meg, illetve tapasztalataid alapján milyen az orvos–művész házasság?*

– Megismerkedésünk története azzal kezdődik, hogy miután négyen vagyunk lánytestvérek, és én végeztem először az Iparművészeti Főiskolán – a többiek zeneművészeti pályára mentek –, 23 éves lévén, munkát kerestem. Akkoriban pont fordítva volt, mint ma; egész Budapesten nem volt munkalehetőség, csak arról lehetett volna szó, hogy a kőbányai porcelángyárba megyek tervezőnek, de a helyet kollegáim már betöltötték. Nagy nehezen találtam egy státust Magyarorszábatfán, Vas megyében, az ország legnyugatibb csücskében, ami annak idején zárt terület volt, még határsábelépővel is nehezen lehetett eljutni addig. Egy szegény, elhagyatott kis kerámiagyárban tervezőt kerestek, én jelentkeztem, és felvettek.

Abban az időben, '66-ban, egyáltalán nem lehetett szabadon utazgatni a Nyugat–Kelet intervallumban, rendszeresen igazoltattak. Ha albréletben volt az ember, akkor kvázi legális volt a beutazás, de ha valaki azt mondta, hogy csak látogatóba megy valahová, akkor rögtön azt hitték, hogy disszidálni szeretne. Az ötvenes évek gazdaságpolitikája a nyugati határvidéket elhanyagolta és lezárta, a keleti határvidéket fejlesztette. Aki nagy nehezen diplomázott és lekerült Vas megyébe, az alig bírt ki egy-két hónapot, rögtön visszament Budapestre, Győrbe vagy Debrecenbe. Ezért, a tanács hogy ott tartsa a fiatal értelmiséget, apartmanlakásokat épített, ahol mindig ketten laktak egy szobában. Úgy hívták ezeket a garzonokat, hogy „orvos–mérnök–pedagógus ház”. Az én férjem ilyenben kapott helyet egy gyógyszerészfiúval, és én is ott laktam egy gyógyszerészlány-nyal. Ez hamarosan a párok cseréjét vonta magával, beköltöztem a fiatal orvoshoz. Hát így kezdődött. Nagyon sok barátság, kapcsolat, házasság szövődött itt, mert mindenki gyökértelen volt, senkinek nem volt ott a családja, nem volt szabadnap a szombat, pontosan 14 nap szabadságunk volt egy évben, tehát röghöz voltunk kötve és egymáshoz. Nem lehetett csak úgy hazaszaladgálni Budapestre a családhoz vagy a régi iskolatársak-hoz. Ez más világ volt.

– *A későbbiekben hogyan élte meg a rengeteg munkát és a kevesebb találkozás lehetőségét?*
– A férjemnek valóban rengeteg ügyeletet kellett vállalnia minden másnap, és akkor még szombat reggeltől hétfő estig tartott egy-egy szolgálati „műszak”. Engem úgy elfoglalt a családom, a gyermekeim, és mindkettőnket a munkánk, hogy örültünk, ha találkoztunk. Ferencemnek tetszett a kerámiaművészet, én pedig a mai napig el vagyok bűvölve tudásától és orvosi magatartásától. Most is éppen egy tudományos könyvet írok ritka betegségekről, a *Diagnosztika labirintusában* címmel.

– *Közös programokon részt tudtok venni?*
– Persze, Ferenc nagyon szereti a kiállításokat, én meg bár nem értek hozzá, de minden kongresszusra elkísérem, és mosolygok. Boldogan utazunk együtt az unokáinkhoz is, nagy családot tartunk össze.

– *Egy baleset miatt hagyta abba a csellózást. Mi volt az pontosan?*
– Mosogató! Elroppant a kezemben egy üvegpothár, úgyhogy javaslom, hogy óvatosan mosogass!

– *Megfontolom, és rád fogok hivatkozni! Abszolút abba kellett hagyni a hangszeren játszást?*
– Igen, mert elszakadt az ínszalag, és nem tudtam az ujjamat behajlítani.

– *Bánod, hogy így alakult?*
– Nem bánom, utólag be kell látnom, rettenetesen lámpalázias voltam, nem szerettem a színpadot, a közszereplést, és reszkető térdekkel játszottam, állandóan hamisan, ha mások előtt kellett szerepelnem.

Maximálisan megfelel az, hogy egyedül vagyok egy műteremben. Úgy érzem, a kiállításon nem kell ott lennem, csak a művet kell elküldenem. A mű vagyok, pontosabban a mű én vagyok, ez a jellegem.

– *Egyértelműnek és határozott ívűnek tűnik az út idáig, mégis azt kérdezném, volt-e vargabetű az életében, amely más irányba terelt volna?*

– Apróbb útkeresésekről beszélhetünk, de az alapok végig megvoltak, vagyis mindig a művészetek érdekeltek; az irodalom, a zene, a képző- és iparművészet és a fotózás.

– *Ahogy beszélgetünk, látom, hogy csendes személyiség vagy, és valljuk be, ez nem mindig előny, pláne egy ilyen hajtós, harsogó világban. Hogyan tudsz ilyen – pozitív értelemben vett – szerényen is érvényesülni?*

– Az igazság az, hogy soha nem törődtem az érvényesüléssel, nem érek/értem rá ezzel foglalkozni. Engem a gondolatok és a képek érdekelnek, egy belső kaland, rejtvény, felfedezés, és az, hogy miként fogalmazzam meg, milyen eszközökkel tárgyasítsam a vízióimat. Nincs időm helyezkedni, dicsekedni sem, nem érdekel hatalom, posztok, de még a pénz sem, csak annyi legyen, hogy alkothassak. Aszketikusak a napjaim, mivel többnyire hajnaltól éjjelig dolgozom, számomra a munka a legfontosabb. Ha mondjuk „dúsgazdag” lennék, úgy gondolom, akkor sem változtatnék az életvitelemen. Az alkotás egy magányos tevékenység, és én szeretek egyedül lenni.

– *Jószívről bejártad az egész világot, melyik a kedvenc országod, kultúrád, mi az, ami leginkább „beléd égett”?*

– Sajnos nem az egész világot, de az igaz, hogy a sors ajándékaaként többfelé jártam, mint az átlagember. Mivel csak egy életet kap a földi halandó, mindig az lebeg a szemem

előtt, hogy lehetőség szerint minél többet ismerjek meg a világból. Szeretek tanulni, és a megismerés mámorea tölt el, ha egy ismeretlen helyre érkezem.

Mikor kamaszlány voltam, akkor a bizánci művészet érdekelt, mikor főiskolára jártam, akkor az iszlám művészet vonzott, és voltam szovjet Közép-Ázsiában is fiatal művészként tanulni –, de mindig egyre messzebb vágyakoztam. Ezek után jött Kirgízia, Kazahsztán, Kína, Japán, és aztán megint jött az óceán, Amerikával, Új-Zéland és Ausztrália. Meg kell mondanom, hogy amikor módunk volt Ferencsel utazni, Münchenbe, Párizsba, Nyugat-Európába, kiolvastam az aktuális városban található múzeumok közel összes brosúráját, ha lehet, minden látnivalót megtekintettem, de ezek az ismeretek nem rengették meg a szívemet olyannyira, mint a Kelet. Az valahogy mindig megmagyarázhatatlanul erősen vonzott.

– *Mi vonzhatott téged a Kelethez?*

– Ezt a vágyat nem tudom megfogalmazni. Miért repülnek a madarak „V” alakban az égen, és hová? Rejtély.

– *Mi volt az első munkád, emlékszel rá?*

– A budapesti Patrona Hungariae Gimnázium tanulójaként iskola után minden nap a Kossuth Lajos utcába siettem a nagymamámhoz. A kapualjuk előtt kis képcsarnokbolt volt kerámiákkal, Gorka, Gábor, Kováts Margit tárgyaival – apró, kis figurák. Kedveltem ezeket a kerámiákat, és megihletődve a látványtól, készítettem furulyázó, éneklő, cselőző formájú alakokat, amelyeket édesanyám sokáig őrizgetett, és amelyekben testvéreimet mintáztam először.

– *Hogyan telik egy napod, mennyit dolgozol, és mennyi idő jut a kikapcsolódásra, családra, barátokra?*

– Általában az egész napomat a műteremben töltöm, sokat fázom. A vizes agyag nehéz, köhögök a kemencétől, a mázak porától, de sokszor mégis úgy érzem, a nap csak egy pillanat volt. Nem mondom, hogy esténként nem érzek erős derékfájdalmat a hajlógatás miatt, a lábam nehéz, és az ujjaimat is alig bírom hajlítani, mégis, ahogy kitavasodik, már szaladok is a kertbe délutánonként. Van egy vadregényes hely pár kilométerre a várostól, egy gyümölcsöskert, ami rendszerint rabul ejt, visszahív a természethez.

Család? Ha itthon vagyok, utánuk vágyódom, ha ott vagyok – náluk – haza szeretnék jönni. Emiatt sokat utazom, de közben a holt időket zenehallgatással töltöm ki.

Munka és alkotás, két elválaszthatatlan világ

– *Átevezve a munkára, miért van az, hogy „csak” otthoni környezetben tudsz igazán alkotni?*

– Valahogy közösségben nem tudok igazán dolgozni, pedig általában véve nagyon szeretek a kollegáimmal találkozni. Ahogyan korábban már utaltam rá, az alkotást magányos tevékenységnek tartom.

– *Ezt úgy kell elképzelni, hogy zene sem szól olyankor, csak te vagy, és abban a csendben születik meg valami?*

– Pontosan. A kollektív alkotótábort, ahogyan az írók szokták mondani, nehezen tudnám elképzelni. Az, hogy többen egy teremben alkotunk, számomra olyan elképzelhetetlen, mint ahogyan talán az is lehetetlen, hogy többen egy irodában üljünk a számítógép előtt.

– *Az írással mikor szoktál foglalkozni, vagy mikor van időd foglalkozni vele a sok minden más mellett?*

– Nagyon sokat utazom autóval, hosszú órákat vezetek, mert a kerámiákat szállítani kell, és az agyagot házhoz hozni kocsival a legegyszerűbb. Ide, Kecskemétre is négyórás út vezet, és mivel állandóan dörömböl a motor, vagy a vonatok monoton zakatolnak, az út közben hallható ritmusok zsongása mellett gondolatokat próbálok összeilleszteni, szavakká csiszolni. Van, hogy tizenkét órán keresztül pár soron elmélkedem, amiket aztán esténként papírra vetek.

– *Hogyan hívod elő a szóképeket? Mindenre ugyanúgy emlékszel, mint a jelenben?*

– Nem egészen, de mivel tájakat és képeket látok, a vizuális memóriámra támaszkodom, ami nagyon jó. Ha visszagondolok, hogy egy magas vidéken jártam, erős árnyékok vetődtek az útra, félttem, nedves illata volt a levegőnek, vagy ezüstszürke napkollektoros síkságra értem, akkor megjön a szöveg. Egyszer csak, mint a filmekben, elindulnak a képek, és jön hozzá a hang is, utána már csak írni kell. Valahogy így megy ez.

– *Mi volt a legutóbbi ilyen emléked? Mit írtál mostanában?*

– Ezt nem árulom el, még nincs nyomtatásban. Úgy érzem, ha valami még nincs készen, és annak ellenére beszélnek róla, devalválódik. Így ezt most megtartom magamnak, és inkább írok, mint beszélek.

– *Tiszteletben tartom. A japán kultúra szeretete élesen él a művészetekben. Miben volt más ott dolgozni, mint mondjuk Oroszországban járni?*

– A japán kultúra azért fogott meg nagyon, mert finom és esztétikus, már-már dekadens. Egy kicsit szürreális is a mi szemünkben, hiszen például számos generáción keresztül ugyanazt az egy dolgot tökéletesíti tovább egy család, de minél húbbak a tradícióhoz, az annál értékesebb. Mi individuálisan gondolkodunk itt, Európában, ezzel szemben Japán egy kifinomult, zárt társadalom volt évszázadokig, ahol a tárgyakat, a mintákat nem érte más befolyás, hanem egyfajta beltenyészet, belső finomodás ment végbe. Ez a finomság és esztétika az én vágyam. Fő célom, hogy „nemeset” alkossak.

– *Sokat hallottam már arról, hogy milyen nehézségeket rejt a kerámiázás, mégsem tudom pontosan, hogyan kell elképzelni ezeket a nehéz anyagmozgatásokat.*

– Attól kezdve, hogy a műtermek állandóan hűvösek és vizesek, hogy az anyagok hidegek, amitől reumatikus bántalmakat kapsz, hogy a hatalmas lapokat cipeled egyik helyről a másikra, mind erős fizikumot követel. Ezenkívül az alapanyagokat zsákokban szállítják, 15–20 kg egy zsák, de maguk a lapok, amiket a kemencébe rakunk, szintén súlyosak. Kollégáim, a textilesek, a szövőszék mellett ülnek, az sem könnyű, de néha arról ábrándozom magamban, nevetve, hogy minitextiles leszek, talán az fizikailag mégis könnyebb.

– *Milyen technika a szitázás?*

– Érdekes sokszorosító eljárás, Kínában és Japánban már évszázadokkal ezelőtt nyomtattak textíliát sablonok felhasználásával. Fakeretre feszítettek kezdetben emberi hajból, majd később selyemszálból készült szitaszövetet, és a ráragasztott rizspapírból sablonképeket, írásokat vágtak ki, majd növényi festékeket használtak a minták átvitelére.

Napjainkban röviden annyi, hogy a szitaszövetet fényérzékeny emulzióval vonják be, így erre rá lehet világítani képeket, melyeket át lehet tenni az agyagra, textilre, üvegre,

fémre, műanyagokra. Képi, digitális világban élünk, manapság az információk legfőbb hordozói a vizuális felületek. Fantasztikus technikai lehetőségek állnak előttünk, amíg a szó sorvad, a zene harsog, addig a kép beborít mindent.

– *Honnan merítesz mindig új ihletet?*

– Honnan meríték ihletet? Erre a kérdésemre nem tudok válaszolni, mert ez nagyon intim folyamat. Ez a titok.

– *Mennyi időt vesz igénybe egy-egy alkotás elkészítése?*

– Nem lehet idővel mérni, mert egy többfázisú munkafolyamatról beszélünk. Van egy olyan része, amit megihletődésként definiálhatnánk, meglátok valamit és megfog. Ezek után a gondolat érlelődik bennem, hogyan tudnám kivitelezni, technikailag mi lenne a legideálisabb módszer a megvalósítására, végül pedig, ha mindez összeállt egy tervvé, akkor jön a megvalósítás, vagyis a gyakorlati rész. Néha 2-3 évig tart ez a folyamat, de előfordul olyan, hogy 10 év is kevés valamilyen alkotói elképzelés megvalósításához.

Mindenesetre az alkotás mint tevékenység egy állandó belső kaland, mert a külvilág és a lelki rezdülések párbajából születik valami, ami kifejezi a művész aktuális véleményét a világról.

– *Mint művésznek milyen a kapcsolatod az alkotásaiddal?*

– Nekem kell, hogy kapcsolatom legyen velük? Ez kívülálló személyt feltételez, nézőt, befogadót, társat.

– *Mi az életfilozófiád?*

– „A csillagok ég felettem, az erkölcsi törvény bennem.” (E. Kant)

– *Már közel ötven éve alkotasz, mikor volt a legnehezebb a művészek helyzete? Össze lehet hasonlítani a jelent a múlttal ilyen szempontból?*

– Azt gondolom, hogy művészként élni mindig is nehéz volt, és nem is fog ez változni, mert az alkotó emberek nagyon szélsőséges keretek közt mozognak, fent és lent, örömteli és fájdalmas életérzésekkel vannak teli, másféle világlátásuknak köszönhetően. Mindegy, hogy alkotó emberként milyen rendszerben élsz, ha őszinte és jó akarsz lenni, mindig lesznek, akik ebben gátolni próbálnak.

– *Te magad hogyan próbálsz elviselhetőbbé tenni az imént említett mindennapi nehézségeket? Vannak bevett módszereid?*

– Zenét hallgatok, sokat olvasok, ha kell, félreállok, vagy éppen rózsákat metszek.

– *Tanárként mit tartasz fontosnak átadni a felnövő generációnak, a tőled tanulni vágyóknak?*

– Nagyon szeretek tanítani, érdekel az a személy, aki előttem áll, ha fiatal, ha idős. Szeretném gyorsan megfejteni egyéniségét, képességeit, kifigyelni azt, hogy hol tudnám „elkapni”, és hogyan tudnám segíteni a tanulásban. Úgy gondolom, néha erősen befolyásolom a növendékeimet, amit hibának tekintek. Amikor ezt észreveszem magamon, visszakozom, újra indítok, javítok, jobban koncentrálok a szemben álló elképzeléseire.

Sajátos látásmódot kell kialakítania minden alkotni vágyó embernek önmagában, amely abban áll, hogy tudják: a látványt az anyagba önteni nemcsak technikai ismeretet takar, hanem bizonyos látásmódot is. Arra próbálok ösztönözni a diákjaimat,

hogy merjenek egyediek lenni, és kerüljék a hétköznapi epigonizmusokat, a különféle divatirányzatokat.

– Szerinted a tehetséghez szorgalom is kell, vagy csak genetika?

– A tehetség genetikus. Olyan sok tehetséges ember van, akik elkallódnak, és semmi nem lesz belőlük, mert a nagy dolgok létrehozásához őrült aszkétikus életvitel és kimondhatatlanul erős szorgalom és akarat kell.

– Lehet tehetséget nevelni?

– A tehetséget képezni kell. Szerencsés vagy, ha olyan családba születesz, ahol felismerik a talentumodat, és segítenek abban, hogy kibontsd, mert anélkül nagyon nehéz, de olyan nincs, hogy tehetségnevelés. Sokkal inkább van tehetséggondozás.

– Mivel látom, hogy telve vagy életerővel és kíváncsisággal, bátorkodom megkérdezni: milyen terveid vannak a közeljövőre vonatkozóan?

– Terveim mindig vannak, igen. Szeretném az amerikai pueblo indiánok kultúráját megismerni. Santa Fe-ben IAC kongresszus és kiállítás lesz, ahol találkozhatnék kollégáimmal, láthatnám a sivatag fényeit, Georgia O' Keeffe képeit, a Los Alamos felé vezető országotat és a Zabriskie Pointot. Láttad Antonioni híres utolsó filmjét erről a vidékről?

– Eddig még nem, de úgy érzem, nem hagyhatom ki. Az utazásról való elmélkedésben ezt írtad: „Utazás minden vigasztaló szemlélődés, a gondolat nélküli átadás, a természetbe való »belevésés«, szőlő – kóró, madár, bambusz –, ág, csepp víz, szeretnék lenni vágya.”

– A levésnek két változata van, a lenni vagy nem lenni. Itt nem úgy értem, hogy én milyen szeretnék lenni, hanem hogy az utazás olyan, mint egy folyam, és akkor te, mint ember, igazán vagy. Sokszor érezzük, hogy olyan egyhangú az életünk; elvégeztünk ezt meg azt, de igazán nem is éltünk aznap. Nem a lenni van ilyenkor, hanem a tenni. Szeretném hagyni magam csak úgy lenni.

– Hogyan tudod ezt a létállapotot elérni?

– Mint egy könnyed labdát, egyszerűen feldobom magam. Ma is olyan nehéz volt, kemencét raktam egész álló nap, és ilyenkor nem alszom, nem iszom és nem eszem, mert piszkos a kezem, és az is kizökkent a munkámból, ha kezet kell mosni. Nem köszönök és nem beszélgetek, de végül, amikor az összes feladatot elvégzem, tusolok, felnézek egy fára, sétálni indulok, és egy perc alatt elfelejtem az egész napot, a fáradságot. Abban a pillanatban mindent felejték, teljesen kikapcsolok. Ez az igazi „levés”.

– Az elmúláshoz hogyan viszonyulsz? Foglalkoztat téged az elmúlás gondolata?

– Nem foglalkoztat, mert én nem múlok el. Írtam, hogy „nem születtem, és nem halok meg soha, állok egy úton, mely nem vezet sehova”. Kicsit félek a repülől, a bal esetektől és a fájdalomtól, de nem az elmúlástól.

Művészet és szakralitás közt

– A művészet és a szakralitás nálad összekapcsolódik? A csend építészete című írásodban utaltál erre.

– Mindenképp. A művészet az én religióm.

– Számos munkádat cselló alakban formáztad meg. Van ennek mélyebb oka?
– Igen, mert magam is csellóztam, és mert párhuzamot látok a cselló és a női forma között.

– *Életudad valamilyen szinten a magányra determinált – gondolok itt férjed ügyeleteire és a tanulmányutaidra –, ami lehet fájó, de termékeny is. Hogyan viseled a magányt, vagy mit teszel olyankor, amikor lelki fáradtság nehezedik rád?*

– Én szeretem a magányt.

– *Soha nem terhes neked?*

– Hála istennek, ezt az érzést nem ismerem, még nem tapasztaltam az efféle egyedül-lét terheit.

– *Van olyan, hogy elfáradsz lelkileg, és nehezebben viseled a munkát?*

– Olyan van, hogy elfáradok a többi embertől. Saját magamtól nem.

– *Megütötte a fületem, miközben felolvastam magamnak a Hang és Forma című kiadványból, hogy az esztétikum és a lélektelen technika egy műben való összekapcsolására törekszel. Szerinted ez a dichotómia hogyan nyilvánul meg a keleti és a nyugati kultúrában?*

– Maga a két ellentét is kiabál, a dráma érdekel, pl. az, hogy egy 200 évvel ezelőtti tárgyat hogyan lehet összeépíteni egy mai alkotással, vagy egy keleti tárgyat egy nyugati művel. Foglalkoztat a kultúrák találkozása, mint egy utcai karambol, egy csattanás, fakadjon a könny, dobogjon hevesebben a szív. Különösen foglalkoztat korunk technika-ja, az „ipari táj költészete” is. Az ellentétek vonzzák egymást.

– *Végül is ez a művészet egyik lényege, a meghökkentés. Fiatal éveidre visszatérve, a siklói és a kecskeméti alkotóműhely miben volt különböző vagy hasonló, egyáltalában össze lehet-e hasonlítani a kettőt?*

– Mindkét helyet nagyon szerettem, de Siklós egyelőre a múlt. Évtizedekig állandó vándorlásban voltam a két alkotóház között. A kecskeméti stúdió az állandóság volt, Siklós az örömteli látogatásoké. Egyik a csodás dunaföldvári út, a kenyér illatú levegő, a másik, mint zöld tenger, panoráma, a kolostor ablakaiból való kitekintés. Különböző élmények kötnek a két városhoz, családiak és tragikusak is.

– *Amikor megalakult a kerámiastúdió, mint művészek akkoriban hogyan viszonyultatok egymáshoz? Volt konkurencia, vagy szakmai féltékenység?*

– Gondolom, hogy az mindig van, mert emberi tulajdonság. A legnagyobb zeneszerzők is fújnak egymásra, de ez dül mindenütt, írók, festők, építészek, színészek között, általában az emberek mindennapi életében, a politikától a család színteréig.

Nekem szerencsém van, mert természetbéli adottság, hogy nem vagyok féltékeny, egész egyszerűen imádatlalt csüngök a nagy tehetségeken. Mi több, odavagyok értük, és nem akarom tönkretenni őket, hanem hódolni szeretnék előttük. A másik aspektus pedig; az vagyok, aki vagyok, és semmi, de senki sem tud segíteni rajtam, csak én azzal, ahogyan élek, ahogyan dolgozom.

Mint a Nemzetközi Kerámia Stúdió egyik alaptéglája, évtizedes barátságot ápolok a kecskeméti stúdióval és művészeivel. Probstner János barátommal és kollégámmal nagy időket éltünk meg közösen, hálás vagyok a sorsnak, hogy harcostársa lehettem. Gyönyörű szimpóziumokat szerveztünk, minden új kemence, technológia bevezetése

ünnep volt, a világ jeles művészeit itt ismerhettem meg, munka közben. Azt mondhatnám, nagy szóval, hogy „életművem” itt készítettem el, kisebb szóval pedig azt, hogy mind a mai napig nagyon sokat köszönhetek a kecskeméti stúdiónak.

– *Hogyan sikerült megtalálnod a saját belső utadat?*

– Teljesen bizonytalan, még mindig keresem. Homályos a kép, mert én nem látom magamat, mások néznek engem.

– *Legutóbbi amerikai utad hogyan sikerült?*

– Olyan sok idő telt el azóta, hogy előbb le kell hunynom a szememet, hogy újra lássam Taost, az indián rezervátumot, a türkizek villanását a férfiak viseletén. New Mexicóban jártam, és a művészeti élményeken kívül valami más, magatartásbeli különbség is megfogott Amerikában. Általánosításszerűen hathat, de az emberek kedvesek, és az első kérdésre válaszolva nem rögtön panaszkodnak, és nem szoronganak. Mi európaiak imádunk panaszkodni, minket, magyarokat mindig a balsors tép, de nehéz ilyen összeszorított szívvel boldogan élni.

Bennem van bizakodás: „Hangszer vagyok, és a lélek harangozik bennem.”

Az interjút készítette: Füstös-Simon Zsuzsanna

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.